

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

Ára 75 kr.

BUDAPEST, 1894.

TARTALOM.

Esemény az uráaltaji nyelvészet terén. <i>Simonyi Zsigmond</i>	1
A vogul nyelvjárások. V. A pelimi nyelvjárás. <i>Munkácsi Bernát</i>	6
Osvallásunk egy-két, nyelvi emléke' I. A nap szó. <i>Prikkel L. Marián</i>	31
Pótlék az erza-mordvin szótárhoz. <i>Szilasi Móricz</i>	42
A Pozsonyi codex nyelvi sajtáságai. I. <i>Schmidt Győző</i>	59
Lapu és vidra. <i>Ásbóth Oszkár</i>	71
Gabelentz György. <i>Szilasi Móricz</i>	78

Ismertetések.

Müller Miksa könyve a nyelvtudományról (a Fölolvasások átdolgozott kiadása). <i>Brugmann Károly</i>	83
Világnyelv (Schuchardt H. füzeté). <i>Katona Lajos</i>	86
A finn nyelvtani irodalom áttekintése (Eliot nyelvtana alkalmából). <i>Setälä Emil</i>	93
A francia nyelvjárások. (<i>A Société des Parlers de France</i> folyóirata). <i>Balassa József</i>	98
Phonetikai folyóirat (Phonetische Studien). <i>Balassa József</i>	105
Többszörösen kérdő és vonatkozó mondatok (Schuchardt H. értekezése). <i>Zolnai Gyula</i>	107
Görög szövegtés (Prellwitz etym. szótára). <i>Meyer Gusztáv u.</i>	110
Orosz néprajzi folyóirat	112
Deeke latin nyelvtani magyarázatai (Erläuterungen)	58
Könyvészet 1893. — I.	113

Kisebb közlések.

Helyesírás és túlterhelés. <i>Sebestyén Károly</i>	124
Népnyelvi adatok gyűjtése. <i>Balassa József</i>	126
Czéczo. <i>Kalmár Elek</i>	127
Kombinált igeidőalak. <i>Melich János</i>	127
Osszét szók a magyar nyelvben. <i>Simonyi Zsigmond</i>	128
Osszét szók ugor nyelvekben. <i>Simonyi Zsigmond</i>	82
Alít. <i>Simonyi Zsigmond</i>	5
Sohán. <i>Kalmár Elek</i>	30
A felső-lozvai vogul nyelvjárás. <i>Munkácsi Bernát</i>	41

Folyóiratunk most negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és deczember elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák, s különösen programm-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, IX., Lónyay-utca 13/A.

Esemény az urálaltaji nyelvészet terén.

Thomsen V.: Déchiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Iénisséi.
Notice préliminaire. Extrait du Bulletin de l'Académie des sciences et
des lettres de Danemark 1893. — Kopenhága 1894.

Valóságos eseménynek kell mondanunk azt a fölfödözést, melynek híret az itt jelzett füzetben vesszük. Csak nemrég adta ki a helsingforsi finn-ugor társaság és a szent-pétervári akadémia azokat a rejtélyes feliratokat, melyeket részint az Orkhon, részint a Jeniszej folyó mellett fedeztek fel. Már 170 év óta tudják, hogy Szibéria déli részén a Jeniszej felső folyásánál vannak különös betűkkel irt föliratok, melyeket sehol egyebütt nem találtak, olyan nyelven, melynek kulcsát idáig nem sikerült megtalálni. Mégis csak néhány éve, hogy a feliratokat pontosan ismerjük, mióta u. i. a helsingforsi és szentpétervári tudományos társaságok gondoskodtak hű lemásolásukról és kiadásukról. (V. ö. *Inscriptions de l'Iénisséi recueillies et publiées par la société finlandaise d'archéologie.* Helsingfors 1889. — *Donner: Wörterverzeichnis zu den Inscriptions de l'Iénisséi. Mémoires de la société finno-ougrienne, IV. — Inscriptions de l'Orkhon recueillies par l'expédition finnoise 1890. et publiées par la société finno-ougrienne.* Helsingfors. 1893. — *Alterthümer der Mongolei, Im Auftrage der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, herausgegeben von Dr. W. Radloff.* Szentpétervár 1892. — *M. G. Schlegel: La Stèle funéraire du Teghin Giogh. Mém. de la société finno-ougrienne, III.* Helsingfors 1892.).

Thomsen a jelzett füzetben a feliratok közül csak kettővel foglalkozik. Mind a kettő négyoldalú oszlop, melynek egyik oldalán kínai felirat olvasható. Emezt már magyarázták Gabelentz és pontosabban Schlegel (v. ö. a fent idézett füzetet) és e magyarázatoknak eredménye kétségtelen, hogy tudniillik *K^ciueh*

ti(k)-kin vagyis *Kiueh* fejedelem (törökül *tigin*), *Kut-tho-luk khohan* vagyis *Kutlug kán* (*qutluq* törökül annyi mint szerencsés) fiának emlékére állították. A feliratnak egész pontos kelete van, mely megfelel a mi időszámításunk szerint a 733-ik év január 28-ának. *Kiueh* fejedelmet a kínai források is ismerik és szerintök a *Tu-kiue* vagyis török nép fejedelmi házához tartozott. Ez a nép igen hatalmas volt azon a vidéken a 6-ik század közepétől egész 745-ig, ekkor pedig egy rokon néptörzs tette tönkre hatalmukat: az ujugrok. *Kiueh* 731-ben halt meg.

A másik emlék körülbelül egyidejű az elsővel; felirata is nagyrészt egyezik amazzal. Ezt a másodikat *Kiueh* fejedelem öcscse emlékére állították, ki 734-ben halt meg.

Történeti szempontból tehát elég határozottan meg van állapítva ez emlékek jelentősége, de hasztalan volt eddig minden kísérlet ama rejtélyes feliratok megfejtésére, melyek az oszlopoknak háromnegyed részét betöltik.

Ezek a feliratok, épúgy, mint a kínai nyelven írottak, függélyes sorokban vannak elhelyezve, úgy hogy a betűk fekszenek, és hegyük balra, lábuk jobbra van fordulva. Kétségtelen, hogy a sorokat felülről lefelé kell olvasni, mint pl. a kínai vagy mongol írásban, nem pedig alulról felfelé. Más kérdés azonban, hogy a sorok hogy következnek egymás után? Vajjon jobbról balra-e, mint pl. a kínaiiban, vagy balról jobbra, mint a mongolban? Mind a két kiadás az utóbbi feltevésből indul ki. Thomsen mindene-előtt megállapította, hogy ez a feltevés nem állhat meg. Ezen következtetésre úgy jutott, hogy a két feliratnak közös részeit összehasonlította egymással és egyes mondatoknak megállapíthatta az elejét és a végét. Ugyanarra az eredményre jutott azáltal, hogy egyes szakaszoknak a végét is megállapíthatta, a melyeket egymástól nagyobb köz választ el.

A megfejtésre irányult eddigi kísérletek mind abból indultak ki, hogy hasonlatosságokat kerestek a szóban levő írásjegyek és más ábécék betűi közt. Hogy ez az összehasonlítás az írás történetére nézve hasznossá válhasson, Thomsen mindene-előtt azt tartja szükségesnek, hogy az egyes betűknek értéke legyen megállapítva. Ennélfogva egészen más oldalról kell a megfejtőnek elindulni. Thomsen először is azt kutatta, minő helyzetekben fordulnak elő a különböző jegyek és szavak, és minő külön-

ségek vannak ugyanazon szónak ismételt leírásai közt; felhasználta továbbá mindenekelőtt a felvilágosításokat, melyeket a kínai feliratok szolgáltatnak. Azt már mások is észrevették, hogy itt nem közönséges kétnyelvű felirattal van dolgunk. Ezt bizonyítja, egyéb körülményeket mellőzve, már az a tény is, hogy az ismeretlen nyelvű felirat négyszer-ötször olyan hosszú, mint a kínai nyelvű.

Thomsennak sikerült teljesen megfejteni a különös írást és rövid közleményében el is mondja, milyen úton haladt és milyen eredményhez jutott. A jegyek száma 38, és ez már eleve valószínűvé teszi, hogy nem közönséges betűírás van előttünk, melyben minden egyes hangnak egy-egy külön jegye van, hanem szótagírás, vagy legalább olyan, mely különböző helyzetekben egyazon hangot is többféleképen jelöli. Thomsen először is azt kereste, vajjon vannak-e a magánhangzóknek külön jeleik és melyek azok. Ezt elég könnyű volt megállapítani, mert valahányszor az $x y x$ csoport fordult elő, vagyis valahányszor egyazon jegy volt irva egy másik jegynek előtte is, utána is: valószínű volt, hogy ha az x mássalhangzó, akkor az y magánhangzó és megfordítva. Ily módon rájött, hogy 3 közönséges jegy magánhangzót jelöl. Ezt megerősítette az a meglepő észlelet, hogy ama 3 jegy egyazon szóban majd ki van irva, majd pedig el van hagyva. Ennek természetes magyarázata az, hogy a magánhangzók az illető írásban el is maradhattak, akkor tudniillik, mikor könnyű volt őket kipótolni. Minthogy eleve fel lehetett tenni, hogy a felirat török nyelvű, Thomsen azt is vizsgálta, vajjon az egyes magánhangzók micsoda más betű, vagyis micsoda mássalhangzók szomszédságában kerülnek elő. Azt is megfigyelte, hogy a magánhangzók nem fordulnak elő mind együtt vegyesen ugyanazon szóban, hogy tehát csak ugyan olyan nyelv lappang e feliratokban, melyeknek szavai a magánhangzó-illeszkedés törvényének vannak alávetve. Azonkívül a különböző betűk összehasonlítása és a helyzetek megfigyelése, melyekben előfordulnak, arra is rávezette, hogy mely jegyek fejeznek ki egymással rokon hangokat, hogy melyek fejeznek ki zárhangokat, orrhangokat stb. Néhány jegyről azt is megállapíthatta, hogy nem egyes hangokat, hanem mássalhangzó-csoportokat jelölnek.

Hogy azonban ezen úton tovább haladhasson, szükséges volt legalább néhány szónak az értékét meghatározni és mindenek-

előtt meg kellett keresni azokat a tulajdonneveket, melyek a kínai szövegben is szerepelnek. Ezeket sokáig hasztalan kereste, mert mint utólag kiderült, a neveknek nagy része nincsen is meg ama feliratokban. Mégis volt két szó, melyre mindig jobban ráirányult figyelme. Az egyik igen gyakran fordult elő, még pedig olyan kapcsolatokban, melyekről igen valószínű volt, hogy a kánnak címét fejezik ki; ez a szó olyan betűn végződött, a mit eleve *i*-nek vélt a megfejtő. Mindez arra következtetésre vezette, hogy az a szó nem egyéb, mint *tāñri* (*tengri*), mely mind a mongolban, mind a törökben közönséges, és eget, istent jelent. A másik szóról hosszas habozás után azt kellett tartania, hogy ez az egyetlen szó, a melyben a fejedelem neve rejtőzhetik. Ez a név kínai feliratokban, mint már említve volt, *K'ueh-ti(k)-k'in*, és eddig azt hitték, hogy ennek török formája *Kök-tigin*, vagyis Kök fejedelem (*kök* = kék; *Giogh*, a mit Schlegel ír, kevésbé megfelelő forma). Azonban a szónak harmadik betűje nem egyezett az elsővel és utóbb kiderült, hogy csakugyan nem *k* hangot jelent, hanem *l*-et. A név tehát így olvasandó: *Kül* vagy *Köl-tigin*, és a kínaiak az *l*-et elhagyták, mivelhogy náluk szótag végén nem fordul elő.

Minthogy e két szóban megvan a *t*, *ü* és *k* betű, könnyű volt megfejteni a *türk* szót, mi a feliratokban igen gyakran előfordul (= török, a kínai feliratokban *Tu-kiue*). Ez kétségtelenné tette, hogy a feliratok nyelve török, a mit már eleve lehetett várni a történeti adatok s a szók és nevek alapján, melyek a kínai feliratokban fordulnak elő.

Az így megtalált hangértékekkel helyettesítve az illető betűket, mind több meg több szót meg lehetett fejteni és ezek segítségével mind más meg más betűk értékeit meg lehetett állapítani, míg végre az egész ábécze meg volt fejtve. Ma már Thomsen az ő előleges jelentésében (melyet 1893. decz. 15-én terjesztett a dán akadémia elé), teljes határozottsággal kimondja, hogy a betűk értékét és a feliratok legnagyobb részének hangzását és tartalmát megállapította, s közli is az összes betűket hangértékükkel együtt. A megfejtett szövegekből, minthogy még sok apróság nem egészen világos, csak egynéhány kifejezést közöl a szerző: *kök tāñri* = kék ég, *jariz jir*, barna föld; *tāñritäg tāñridä bolmiş türk bilgü qayan* a mennyhez hasonló (vagy isteni), az égben volt bölcs török kagán;

täänridä q[u]t bulmiš^{al}[p] bilgä täñ[r]i uj^uγur q[ar]an...] = az égben boldogságot talált vitéz és bölcs ujgur kagán.

A mi a feliratoknak nyelvét illeti: minden ízében török, kiejtése teljesen illeszkedő, igen közel rokona az ujgurnak, de nem egészen azonos vele. Az ábécze eredetét Thomsen még nem tárgyalja, s a betűket hangértékükkel együtt közölve egyelőre csak arra a hasonlatosságra figyelmeztet, mely e jegyek és a pehlevi ábécze jegyei közt mutatkozik.

A megfejtés mindenesetre igen jelentékeny esemény a mi nyelvészetünk terén, s ámbár nem remélhetjük, hogy az orkhoni fölíratok a magyar őstörténetről is adnak némi fölvilágosítást, fontosakká teszi őket már az a körülmény, hogy bennük birjuk az uráaltaji nyelvcsaládnak legrégebb nyelvemlékét. Török-tudós honfitársainknak — ha már az első megfejtés dicsőségétől elestek — nem képzelhetek vonzóbb föladatot, mint ha a közzétett ábécze segítségével most már ők is rajta lesznek, hogy a fölíratok tartalma mentül előbb teljesen meg legyen állapítva. (A fölíratok kiadásai meg vannak nálunk az akadémiai könyvtárban s a múzeumi régiségtár kézi könyvtárában).

U. i. Épen mikor e jelentésemet fölolvastam az Akadémiában, érkezett meg Radloff füzete, melyben már is közölve van Thomsen ábéczéje alapján az egyik nagy fölírat. A füzetnek czíme: *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. I. Das Denkmal zu Ehren des Prinzen Kül Tegin. Von W. Radloff.* St. Pétersbourg. Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences 1894. 4-r. 35 l. — Radloff eredeti jegyeivel és átiratban is közli a fölíratot, azonfölül a fordítást is mellékli, s igéri, hogy utólag szójegyzéket és nyelvteni jegyzeteket fog hozzáfűzteni.

SIMONYI ZSIGMOND.

Alít és uráaltaji társai. Az *alít*, *alejt*, *alojt* ige a. m. vél, tart vminek, l. NySz. és Tsz. Alakjára nézve lehet műveltető ige, mint *állít*, *szállít*. De mi az alapszava? Nyomra vezet a finn *olettaa*, mely ugyanazt jelenti, pedig nyilván az *ole* 'van' ige műveltetője, tehát a. m. 'letetni', azaz mondani v. gondolni, hogy van (vö. *halatni*: mondani, hogy meghalt, *származtatni* stb.); l. Jelent. alapv. 32). — Úgy látszik, az uráaltaji nyelvekben különben is honos ez az észjárás: a mandsuban legalább szintén alítást, vélest jelent a létige műveltető formája: *o-bu*, l. NyK. XX. 381. — Tehát *alojt*, **olojt* = **colajt* a *vol* 'van' igéből.

SIMONYI ZSIGMOND.

A vogul nyelvjárások szóragozása.

V.

A pelimi vogul nyelvjárás.

Valamint a közép- és alsó-lozvai, úgy csatlakoznak szorosabban egymáshoz a pelimi és kondai nyelvjárások is. Még néhány századdal ezelőtt bizonyára szakadatlan földrajzi egységet alkottak területeik, melyeknek összekötő vonalai a jelenleg is használatban levő közlekedési utak lehettek: délfelől t. i. a Konda folyamvidékéhez tartozó *Jevra* (*Jiur-jō*) és a Pelimkába (*Palēm*) torkolló *Kondinka* (*Khontiñ-jā*) közti átkelő, éjszak felől pedig a felső-pelimi nagy tó (*Tumén*) és a *Sájim* (*Шаймское, Soqjempoul*) egyházas falva közti mocsaras terület. Pelim városának 1593-ban történt alapítása után az oroszok lassanként az egész környéket magukévá tették, úgy hogy ma a vogulok vidéke összesen csak pár falura szorítkozik a Pelimka felvidékének mintegy 40 versztnyi területén, melyek névszerint a következők: *Tarlé-powél* (Горла), *Jäni-vär-p.* (Хольшой лѣсъ), *Pekun-p.* (Ѓгуновъ), *Rék-w-p.* (Зарѣчная), *Niñkét-jä-p.* (Шемталекъ), *Saltiñ-p.* (Сальтинская), *Votép-p.* (Вотьпа), *Partéx-p.* (Портыхъ), *Massau-p.* (Массава), *Átém-jä-p.* (Вершинская). Nyelvjárásilag ezekhez sorakoznak a Pelimka és Lozva közti területen folyó és a Tavdába (*Tait-Pqlm*) ömlő *Vaglja* (Вагли, *Völ-jā*) folyó vidékének vogul falvai is, jelesen: *Rint-tit-p.* (Ринты), *Völ-jä-p.* (Сотники), *Turalem-poul-p.* (Заозерное), *Käm-p.* (Кама), *Puj-jä-p.* (Вуьпины) és *Tiñ-pöl* (Тыня). — Bár *Reguly* is, *Ahlquist* is keresztül útaztak e folyó vidékén (erre vevén t. i. útjokat a *Tarés-jā*, illetőleg éjszaki *Szoszva* felé), hagyományaikban kevés nyoma mutatkozik itteni tanulmányaiknak, mely *Reguly* szótári jegyzeteinek pár adatában s a «*Pelym'sche lieder*» cím alatt található kis szöveg-

gyűjtésben áll. Ez utóbbinak tartalma: 1. *Kqiss-jéri* (*Khqis-jeri*, Khaisz-ének; Vog. Népk. III., 521.); 2. *Voki-jéri* (*Voki-jeri*, Medve-ének; u. o. 538.); 3. *Agapi Stepanovna voarem jeri* (A. S. *vārem jeri*, Muratkova Agáfija készítette ének); 4. *Nastase Feodorovna voarem jeri* (A. F. készítette ének); 5. *Agsinja Apanasejevna voarom jeri* (N. A. készítette ének); 6. *Ātimjä puäl jeri* (Ātimjä falusi ének). — Magam *Rëkw-powël* állomásomon 1888. novemberben foglalkoztam a pelimvidéki nyelvvel,* a midőn szótári és nyelvtani gyűjtéseken kívül főkép Regulynak idézett rendkívül fogatékos följegyzésű szövegeinek megfejtése, illetőleg átírása képezte czé-
lomat. Mint mindenütt az eloroszosodott vidékeken, úgy itt is jóformán kiveszett az ének- és regetudomány, melynek selejtes maradványaiból csak ügygyel-bajjal volt módomban megszerezni egy kis mutatóvánt a *Joak-jeri* (Nénike-ének) bohózatban.

A) N é v s z ó r a g o z á s.

1. §. Névszó-tő.

I. A tövégi γ -nek más nyelvjárásokban is divatos gyöngülésének példái: *vā* erő: birtokosragokkal *vām*, *vān*, *vāt*; *vqřām*,

*) Legyenek itt megemlítve azon személyek nevei, kiket az egyes nyelvjárások tanulmányánál tanítókul alkalmaztam; ezek voltak: az ejszaki nyelvjárásra nézve: Tatjana Alexejevna Szotyinoва szül. Szalavárova asszony *Tat-tit-paul* (Jurkina) faluból; — 2. a középlozvai nyelvjárásra nézve: Michail Grigories Përšä *Törëř-poël* (Përšina) faluból; — 3. az alsólozvaira nézve: Fadjej Ignatjev Lachtjin *Jgul-tit-pöl* (Kuzjina) faluból; — 4. a kondaira nézve: Rodjion Djimitrijics Pupin, Jefim Djimitrijics Pupin, Szergej Jakovljeries Csorin és Mikolaj Grigories Kartjin (volosztbeli golova) mindnyájan *Lous-poul* (Leuši) faluból; továbbá a felsőkondaira nézve: Ivan Tjimofejics Szatjigin (az utolsó kondai fejedelem, Szatik unokája) *Lōγ-voqni-pöul* (Szatyigi) faluból; — 5. a pelimi nyelvjárásra nézve: Szergej Kiriljics Manzirkov *Rëkw-powël* (Зарѣуна) faluból; — 6. a tadvaira nézve: Mitrij Jepimov Kosztyin *Coumitär-poul* (Csandiri) faluból és Pavel Tjimofejics Torgajev *Ūtñ-khuli-poul* (Kuzjajeva) faluból.

vqʁän; vqʁau stb. *vq̄ñ* erős, *vq̄tal* erőtlén | *oq* leány (*jäi-q̄* testvér) : *q̄m* v. *q̄rem*, *q̄n* v. *q̄ren*, *q̄yat* | *pū* fiú : dual. *pūʁei* ; *pūʁän* fiai | *mō* föld : *mōm*, *mōn*, *mōyat* | *jäi* atya : *jäim*, *jäin*, *jäyat* ; dat. *jätän*. — Mássalhangzó-csoportban a tövégi *ʁ*-nek gyöngülése történhetik a lozvai nyelvjárások módjára pótló nyújtással is, pl. *kwalī* kötél : instrum. *kwallél* | *täri* fenyő : *tärrém*, *tärrén*, *tärrät* | *jeri* ének : *jer-rém*, *jer-rén*, *jer-rät* || *säs* anyai nagybátya : *sässém*, *sässät* (v. ö. éjsz. vog. *kwälī' tari'*, *eri'*, tő : *kwalʁ-*, *tarʁ-*, *erʁ-* ; kondai *säs*, tő : *säsʁ-*). Azonban gyakoribb eset az afféle, melyet az igei praesens *ʁ* képzőnél tapasztaltunk (v. ö. éjsz. vog. *mine'im*, *mine'in*, plur. 3. sz. *mine'it*, pelimi *minēim*, *minein*), pl. *pupi* bálvány (éjsz. vog. *pupi'*, tő : *pupʁ-*) : *pupeim*, *pupein*, *pupät* ; *pupiäm*, *pupiän* ; *pupiʁu* stb. | *jani* játék (éjsz. vog. *joni'*, tő : *jonʁ-*) : *janeim*, *janein* *) *janät* | *noli* kigyó : *noleim*, *nolein*, *nolät* | *pqri* fűszár (éjsz. vog. *pori'*) : *pqreim*, *pqrein*, *pqreit* ; *pqriäm*, *pqriän* ; *pqriʁu* stb. | *tōri* daru : plur. nom. *tōreit* || *vqni* hegyi erdő : *vqneim*, *vqnein*, *vqnyät*.

Nyilván az utóbbi töcsoport analogiájának hatása az *i* (eredetileg *j*) tövégnek változása az efféle szókban, mint : *jengi* szolga (работникъ ; éjsz. vog. *ēnkaj*, kondai *īnki* szolgánő) : *jengeim*, *jengein*, *jengä* ; *jengiäm*, *jengiän* ; *jängiʁu* | *sīri* kard (éjsz. vog. *sirej*, kondai *sēri*) : *sīreim*, *sīrein*, *sīrät* ; *sīriäm*, *sīriän* ; *sīriʁu* stb. || *lqmi* szúnyog (éjsz. vog. *lq̄m-uj*) : plur. nom. *lq̄meit*. Ezekkel szemben az éjsz. vog. *lili* lélek, *nuli* lúczfenyő, *rusi* rojt stb. efféle szóknak megfelelőleg a pelimiben ilyen alakokat találunk : *lē*, *nul*, *rus* ; birtokosragokkal : *lélēm*, *lélēn*, *lélät* ; *nulēm*, *nulät* ; *rusem*, *rusät* stb.

A tövégi *w* szokásos gyöngülésének példái : *nän-ʁu* morzsa : *ʁum*, *ʁwén*, *ʁwät* | *käu* malomkő : *säm-käwē* szembogár | *jēkwē* aszszony : *jēkum*, *jēkun*, *jēkwät* | *oqku* nagynéne : *oqkum*, *oqkwät* | *qʁqkhw* pálinka : *qʁqkhum* stb.

II. A tő belsejében mutatkozó gyöngülések : a) a diftongus elváltozásával : *tōl* láb : *lailēm*, *lailēn*, *lailät* | *tōt* ruhaűj :

*) A gyöngülésnek ilyen módja magyarázza meg az alsó-lozvaiban a *jāni* «játék» szónak egészen különálló és sajátosságos ragozási alakját, mely t. i. a következő : *janium*, *janium*, *janiät* ; míg *sōri* «virág» (éjsz. vog. *sōri*) mellett a megfelelő alakok : *sōrim*, *sōrin*, *sōriät*.

taitém, taitén, taität | *mot* máj: *maitém, maitén, maität* || *poul, povel* falu: *pqilém, pqilén, pqilät*: — b) az orrhang kivetésével és a többeli magánhangzó rövidítésével: *läx* szó: *läñghém, läñghä* v. *löñghä* | *lëx* ék (éjsz. vog, *lëñk*): *instrum: lëñghël* | *naç* a kelepceze kifeszítő fapeczke: *birtokosr. 3. sz. nãñghät* | *ket* sapka: *kënlém, këntät* | *khut* háti batyú: *khuntém* | *kwäš* karom: *kwäñšém* | *šuš* bolha: *šunšém* | *khup* hab: *khumpät* stb.

III. Érdekes alakulata a tövégi mássalhangzó-csoportnak mutatkozik az ilyenekben: *vulmé* «álom» e mellett: (nom.) *vutém, núlmé* és *núlem* seb, *núlmé* és *núlem* nyelv, *pitmé* és *pitém* ajak, *surmé* és *surém* tetőnyílás, *khašmé* és *khašém* hagyma | *puçné* és *puçén* köldök, *tarné* és *tarené* réz | *łol-khönré* és *łol-khönér* a láb térdhajlata (hátnál); v. ö. éjsz. vog. *ülém, núlem, surém, nélm, pitni, puçni*. Ez alakok ugyanolyan hangalaki viszonylást tükröznek, mint a régi magyar *álmú* és a későbbi *álm*; azonban tekintve szűk terjedtségi körét az elősorolt vogul alakok végső tőhangzóját aligha lehet az ősgor tövégi magánhangzó maradványának tartanunk, hanem inkább a ragozott alakok analogiai hatása alatt (pl. *vulmé-m, vulmé-n*) keletkezett új nominativusi fejlemény-alaknak.

2. §. Viszonyragok.

1. **Nominativus.** — A kettős számban képzője: *-ei*, pl. *vqtém* arcz: *vqtmei, sãm* szem; *sãmei, khum* férfi: *khumei, pũ* fiú: *pũrei*. A *kitei* «kettő» mellett itt is van *okwäi* «egy», *khus äri* «okwei huszonegy, *võt äri* «okwei harmincegy stb.; ellenben jelzőileg: *okw' lü* egy ló). — A többes képzője: *-t* (kötőhangzóval *-ët*), pl. *mõt* földek, *lüt* lovak | *khumët* férfiak, *oqmpët* ebek, *vujët* állatok | *lãmeit* szűnyogok, *toreit* darvak stb. (l. 1 §.).

2. **Accusativus.** — Kifejezése, mint az éjszaki nyelvjárásban, ragtalan még határozott tárgy esetén is, pl. *jãrãm tãm sãmimã* *Vutép ju-tatilãm* atyánkat, mely felfalta, a nagyszemű ugatót vigyük haza | *tãut-vul-šup nuñk-listé* a tüzes üszökdarabot földobta (Vog. Népk. III, 521.) | *ti vqr lãxw müttim* körüljáróm ezt az erdőt || *vuj-ãñšuy vuj-ät ät tãrëm-vuntésté* az «állatóreg» szagát megülte (Vog. Népk. III, 523.).

3. **Locativus.** — Ragja: *-t*. Képes használatára példák: *vãr-jũ äšérm ät taršéti* az erdei fa a hidegben föl pattog (деревина

трещить отъ морозу) | *natiñ tōrem nattē pilnē mātr at khqntlog-lin* koros világ korában (v. kora óta) nem találtak félni valót (Vog. Népk. III, 523.).

4. **L a t i v u s.** — Ragja: *-ne, -n*. Példák alkalmazására: *a*) allativus: *mot l on g h n e perémés* más útra (на другую сторону) fordult | *mart mōne teilentī* déli vidékre (за теплое море) repül || *poñkāt vū t n e mājit* fejét vízbe (въ воду) dugja | *mātr tōr n e jel-māñimtōy w* valamit kendőbe (въ платокъ) göngyölni; — *b*) superlativus: *v o q n e p n e tōús nuñk-puptau* a horogra (на удю) föltűzik a férget | *khul kēruy šal-jūne* halat tűzni a nyársra (на шестикъ); — *c*) dativus: *tōrem síškwēn āsenteim* istenben reménykedem (надѣюсь на бога); — *d*) képes használatok: *kit v u r t n e pal-vurtināu* két részre (на двое) osztjuk föl || *š o r n e pātsei* összevesztek (ссорились, pörbe estek) | *amqanēm tāu šō u n e pättitā* ő engem bajba juttat (меня досадить) | *khwoitēp-khar j o l n e pāts* a beteg megkönnyebbült (легче сталъ) v. könnyébségbe jutott | *jāni n u ũ n e tatimē* nagy eskü elé v. esküvéshez viszlek téged (въ присягу я тебя поведу) || *kit šō t n e khoji* két rubelbe kerül (два рубля стоить).

5. **E l a t i v u s.** — Ragja: *-nēl* gyér használatban, pl. *v a r n ē l tēlēm vqr-vantert* erdőből termett erdei vidra (Vog. Népk. III, 521.).

6. **T r a n s l a t i v u s - e s s i v u s.** — Ragja: *-āi*. Példák: *taçtjū i š-kārkwāi khattelān!* hasítsd a tűzifát apróra (дрова мелко коли)! | *tī mō pontāi vārīm* ezt a földet sikká teszem | *qasēn lā k w ā i soçtuç* a madzagot karikába folszedni (веревку въ кругъ sobratъ) | *khqtēlt vū ñkwāi itst* a napok rövidek lettek (дни коротки стали) | *tā'ilā pun!* tedd telivé! | *mowēst okw' āñāi pūntlān!* rakd a ruhákat egy csomóba (въ кучу складывай одежу) || *tīt m u j ā i ōli* itt vendégül van (онъ въ гостяхъ здѣсь) | *parāi khujī* ugaron fekszik (парой полежить) | *o q r e n t ā i v i ç w , m i ç w* kölcsön (въ долгъ) venni, adni.

7. **I n s t r u m e n t a l i s.** — Ragja kötőhangzóval kapcsolt *-l*, pl. *t u p ē l nārekhiti* evezővel tolja ladikját (весломъ пехатся). Képes használatára példák: *šāmān lūs- v ũ t ē l khajtījē* szemei könnyekkel omlanak (futnak; слезы бѣгутъ изъ глазъ) || *t i n ē l lāl p - taçtuç* árra nézve egyezkedni (ладиться въ цѣнѣ) || (módhatározó) *am-proqlēm tāu v ā l ā k ē l oçsā vis* ő tőlem erőszakkal vett el pénzt (силой отъ меня деньги взялъ) | *nār l q m t ē l jāli* meztelenül jár

(нагишомъ ходить) | *täu näžät p o ñ k el òli ò* egyedül (tdk. egymagában való fővel) él (одинако живеть) || *jäfi-ñkwel khwari* az arjával anyjával szitkozódik (матерится).

3. §. Birtokragozás.

Ragozási példa: *kwäl ház.*

a) Egyes számú birtok.

Egyes számú birtokos. Kettős számú birtokos. Többes számú birt.

1. <i>kwäläm házam</i>	<i>kwäläm kettőnk</i>	} háza	<i>kwälqu házunk</i>
2. <i>kwälän házad</i>	<i>kwälän kettőtök</i>		<i>kwälän házatok</i>
3. <i>kwälät háza</i>	<i>kwälän kettőjük</i>		<i>kwälän házuk</i>

b) Kettős számú birtok.

1. <i>kwäläm két házam</i>	<i>kwäläm kettőnk</i>	} háza	<i>kwälqu két házunk</i>
2. <i>kwälän « házad</i>	<i>kwälän kettőtök</i>		<i>kwälän « házatok</i>
3. <i>kwälän « háza</i>	<i>kwälän kettőjük</i>		<i>kwälän « házuk</i>

c) Többes számú birtok.

1. <i>kwälänäm házaim</i>	<i>kwälänäm kettőnk</i>	} háza	<i>kwälänqu házaink</i>
2. <i>kwälänän házaid</i>	<i>kwälänän kettőtök</i>		<i>kwälänän házaitok</i>
3. <i>kwälänän házai</i>	<i>kwälänän kettőjük</i>		<i>kwälänän házaik</i>

Az egyes sz. birtok egyes 3. személyének *kwälät*-féle alakja mellett néha az eredetibb egyszerű alak is hallható, pl. *lailät* és *lailä lába*, *läñghä* szava, *jengä* szolgálja, *poñghwél-poalä* fél váll-lapoczkája, *täu-poglä* töle.

4. §. Névmások.

a) Személyi névmások:

Nominativus: Sing. *qm* én, *näi* te, *täu* ő.

Dual. *mën* mi ketten, *nën* ti ketten, *tën* ők ketten;

Plur. *man* mi, *nan* ti, *tan* ők.

Accusativus: Sing. *qmngm*, *näinqn*, *täwät* v. *täwä*.

Dual. *mëñqñäm*, *nëñqñän*, *tëñqñän*.

Plur. *manqñqu*, *nanqñän*, *tanqñän*.

Dativus: Sing. *amṅnēm, nāinan, tāwän.*
 Dual. *mēṅṅämne, nēṅṅänne, tēṅṅänne.*
 Plur. *maṅṅaṅune, naṅṅänne, taṅṅänne.*

Nyomatékosított személyi névmások: *amēx v. amk* én magam (pl. *amk nāṅēm* én egyedül), *nāñkw* te magad, *tākw* ő | *mēnk* mi ketten magunk, *nēñk, tēñk* | *mank* mi magunk, *nank, tank* || Dativ. *amēxnanēm, nāñkwnanēn v. nāñkwēnne, tākwütän* | *mēñkwṅnämne, nēñkwṅnän, tēñkwṅnän* | *mañkwanaṅune* | *nañkwanañän, tañkwanañän.*

b) Az «egymás» kifejezései: *nowäm, nowän* stb., pl. *mēn nowämt vōkhtēmē* mi egymást megláttuk | *tēn nowämt tatēltaṅtiṅē* ők egymással versenyt futnak (они въ запуски бѣгаютъ). Másnemű szólás ugyane fogalomra: *tēn jēi ēptaṅtiṅē tēñk nāṅän* t ők egymással szeretkeznek (они сами собою любятся).

c) Mutató névmások: *tī, tīt* ez (pl. *tī kwäl* ez a ház, *tīt mānēr?* ez micsoda?) | *tā* az, amaz (pl. *tā kwäl* az a ház; *tā-poḡl tī jājin!* jer onnan ide! отсюда приди сюда!) | *tṅn* id. (pl. *tṅn jiw an jēl-šairēslēm* azt a fát én levágtam; *tṅn-ji-poḡl* aztán). — Milyenségmutatók: *tīmlē, tīmlē-khar* ilyen, *tēmliñ-khar* olyan (pl. *at vašintalēm tēmliñ-khar* nem látott olyat, не видалъ такого).

d) Kérdő és visszamutató névmások: *khṅn, khwṅn?* ki? mi? (állatra vonatkozva; pl. *khṅn ālsēn?* mit fogtál? кого добылъ? — *sṅrt ālsēm* csukát fogtam | *khwṅn joṅtēs?* ki jött meg? кто пришел?) || *män* mi? micsoda? (jelzőileg), *mānēr* id. (önállóan; pl. *män kēñēš kēñēštiṅē?* micsoda ügyben tanácskoztok? | *män vujēt khṅntēsēn?* micsoda állatokat találtál? | *mānērñē khōji?* mibe kerül? чего стоит? | *pilñē mānēr khṅtsän?* micsoda félni valót találtatok? Vog. Népk. III. 523.) || *män-sēr?* milyen, miféle? (v. ö. *mōt-sēr* másféle; *ōkw' vūipä* v. *ōkw' šī khumei* egynemű, egyforma emberek) || *män-ši* v. *män-šaut?* mennyi? (v. ö. *mārsü-ši joṅts* kevés jött).

e) Határozatlan névmások: *khan* valaki: *khanne vṅrēm šūñiñ tōrēm* valakitől alkotott boldogságos ég (*Nastase Feodorovna jeri*; v. ö. közép-lozvai *khañkhä* «ki» és «valaki», l. NyKözl. XXII. 11. l.) | *ḡl-khṅn* valaki | *ḡtē-khṅn* senki || *mānēr* valami: *kaš nāi mānēr vṅrēin, šōkh ōkw' šī* bármit (tdk. bár te valamit) csinálj, mindegy | *al-män* (jelzőileg), *al-mānēr, al-mär* (önállóan) valami, valamicsoda (pl. *al-män kēñēš kēñēštiṅē* valami ügy-

ben tanácskoznak; Vog. Népk. III. 521.) | *oqti-män* (jelzőileg), *āti-mänēr* semmi (pl. *oqti-män pilnē mätēr at khqntloqlin* semminemü félni valót nem találtak; Vog. Népk. III, 523; *āti-mänēr jol ātim* semmi haszon sincs benne; *никакой пользы нѣту, am-paltēm āti-mänēr ātim* nálam nincs semmi; у меня ничего нѣту) || *mätēr* valami (pl. *am nāinan pälēnne mätēr lqpataleim* én neked valamit sugok füledbe; *pilnē mätēr* valami félni való) || *šqkh, šokh, šqkhiñ* minden, mind (pl. *šqkhiñ kholēx tit ōls* mind a nép itt volt, весь народъ здѣсь былъ; *šqkhiñ por* mindenkor, всегда; *šqkh okw' ši* mindegy, все равно; v. ö. *vuj ālnē tērmät šokh ōli* medveölő fegyvere s o k van; Vog. Népk. III. 523.) || *mot* más (*mot-sēr* másféle).

5. §. Határozók.

a) Helyhatározók.

I. Névmasi többől valók: *tit* itt, *tāl* ott | *ti* ide, *tqu* oda, *ti-tqu* ide-oda (pl. *ti-tqu kōñeralēm jū* ide-oda görbülő fa, *pēñkh-lēm-khqr ti šailkhati, tu šailkhati* a részeg ide hajlik, oda hajlik) | *ti-poql* innen,*) *tā-poql* onnan || *khot?* hol? *khwqtē* valahol (pl. *am nāinan khwqtē ijt-joytilēm* én utólerlek valahol téged, я тебя гдѣ-нибудь настрегу) | *khwqtē?* hová? *al-khwqtē* valahová (pl. *al-khwqtē jēlē-twitēt* valahová elrejtöztek) | *khot-poql?* honnan?

II. Más névszói tövekből származó önálló alkalmazású határozók:

jēl (*jēl-ōl* első, legelső): *jēlt* elől, az előfélen (pl. *jēlt jōmēn!* elől járj! *впереди иди!*) | *jēl-poql* előlről, az előfélről (pl. *jēlēm-poqlēm pāri jājin!* jer előlem vissza! *спереди назадъ иди!*) | *ilā, ilāl'* előre, az előféltre (pl. *ilāl' min!* menj előre! *впередъ иди!*) — Igekötői alakja: *il, ilē*; használatának példái: *ilē pqrq-mēs* elugrott (отскочилъ) | *tujt il-rēpēn!* rázd le a havat | *kātāt ilē-nārātīt* kezét kinyújtja (руку протянетъ) | *lqilēm il-takemti* lábam elcsúszik (нога раскатится) | *ilē tajelaytuz* hótalpakon futni (на лыжахъ бѣжать) | *tusjēx ilē-piššēmēn!* fúdd el a port! || *kwärt-mowēs il-pāsērtuχ* a fehérnemüt kifacsarni (бѣлье выжимать) | *oqrēs ilē-*

*) A *tit* itt, *ti* ide határozóknak megfelelő *tit* időre vonatkozólag használatos «ezután, ez időtől kezdve» jelentésben (l. alább).

leštux megigazítani a tüzet | *mowēsān il-sāriān*, *at ānšiān*. ruháit kiméli (беререгъ), nem viseli.

jij utó (*jij-ól* utolsó): *īyt* hátul, utóbb, mögött (pl. *tāu tākw jēlt mīni*, *man īyt mīniwē* ő hadd menjen elöl, mi hátul v. utóbb megyünk, *позади поидемъ, īyt tuñši* hátul áll). — Igekötői alakjai: *jit* és *īyt*, pl. *jit-kwājmetāxw* nyomozni, nyomában járni (pl. a vadnak; звѣрь слѣдовать) | *īyt-joyteim* utólérem (настергу ego).

pär «vissza», főképp igekötői alkalmazásban, pl. *šāš pär kūsēri* a nyírhéj visszafelé göngyölkedik (назадъ скарчивается) | *rašnē pär-lqškēmēs* a madzag meglazúlt (веревка ослабла) | *pūlē-pēm pär-kwqlēs* daganatom visszament (опухоль отлегчилась).

ju i, *jij* belső, benső fél (*juix kwāl* a belső szoba): *jij-poql* beltülről; hazúlról (pl. *jij-poql šūštēm-khar* hazúlról szerzett hozomány, приданное невѣстѣ) | *ju be*; haza. Az utóbbi alak egyszerű igekötő szerepű, pl. *kwälne ju-tuxw*, *ju-tūlux* a házba bemenni (заидти), bevinni (принести въ избы), *ju-nālejāxw* elnyelni (проглотить) | *pōtēlkē ōrokhw ju-ājis* egy butella pálinkát ivott ki (выпилъ) | *sil koqtēmne ju-sēlēs* a száalka behatolt a kezembe (занозилъ руку).

kw ān külső, külfél (*kwānēx kwāl* külső szoba): *kwānēl* kívülről, távolról (pl. *kwānēl mīnēs* távolról ment, kikerülte) | *kwānē* kifelé, ki. — Igekötői alakja: *kwān*, *kwānē*. Példák: *vūt pētēr-poql kwān-lipēsti* a víz kiloccsan a vederből (плещится изъ ведра) | *nālā ša'irēp-poql kwān at šēti* nyele nem jön ki (не вынимется) a fejszéből, *kwān-lāxtim* v. *kwān-lokhwim* kiverem (выколючу) | *lēin kwān-pēti* az evet szőrét hullatja (линяетъ), *tqul-pun kwān-nūlāti* a bőr szőre hull (переть обליняетъ), *kwān-narmēs* csupasz lett (голой сталъ) | *koqt-kwānšēm kwān-kušpēs* kezem körme leesett (отпалъ) | *noxs tqulāt kwān-nūxw* a nyuszt bőrét lenyúzni (снимать кожу); *jū sēmāt kwān-khultux* v. *kwān-oxwtux* a fa kérgét lehántani (кору снимать); *tqul-pun kwānē-khqurux* a bőr szőrét lekoppasztani (szerszámmal; переть выскоблить) | *am-rašnēm kwānē khwqlēs* liszttem elfogyott (мука вышла) | *oxšām kwān-multesēm* pénzem eljátszottam (проигралъ) | *kwān-lautēm sqiriñ mowēs* kimosott fehérnemű (стиранное бѣлье).

nu m felső (pl. *num-ól* a legfelső. Vog. Népk. III, 523.; *Num-Törēm* Felső-Ég): *numēn* fönn (pl. *numēn khani* fönn függ) | *nuñk* föl, vmi fölé, főképp igekötői alkalmazásban. Példák: *jū-tāremnē*

nuñk-lokwén kúszszál föl a fára (Vog. Népk. III, 523.) | *voqñepne tóns nuñk-puptqu* a férget a horogra föltüzik (на уду надѣвають червь) | *vār-jū nuñk-sāstés* az erdei fa felnőtt (лѣсъ выросъ) | *nuñk-télés* föltermett (ember) || *nuñk-māškataŭ* felöltözni (v. ö. *jel-oñkwasaxtaŭ* levetkőzni) | *lū nuñk-nairextōxw* a lovat fölnyergelni (оѣдлатъ) || *nuñk-kēñsés* fölébredt (разбудился); *nuñk-kitim* felköltöm (разбужу) | *nuñk-léleis oqšél-poql* föltámadt (föllélekzett) a halálból (ожилъ изъ смерти) || *oqrēs nuñk-pélémtāxw* tüzet gyújtani (разжигать; ellenben: *jel-khartāxw* eloltani, погасить); *nuñk-pélémlqus* meggyúlt, megégett (загорѣлся) | *kwäl nuñk-išels* a szoba fölmelegedett (нагрѣлась) | *kēr oqrēs-kēt nuñk-sonāti* a vas a tűzben izzóvá lesz (раскалится) | *pum nuñk-tōšés* a fű megszáradt (трава подсохла) || *nuñk-pērētōxw* v. *nuñk-leštux* megjavítani, megfenni (a kést; поправить ножикъ); *nuñk-kiutux* megköszörölni | *tēr-kān nuñk-khartux* fölszántani a szántóföldet (пахать).

jel alsó (*jel-ōl* alsó, legalsó; Vog. Népk. III, 523.; *jelēx törēm* alvilág = éjsz. vog. *joli tārēm*: *jelēx törēmne minés* a más világba ment, на тотъ свѣтъ ушелъ): *jelé*, *jel* «le, alá» főképp igekötői alkalmazásban, pl. *tol-poql jel-räts* leesett a lábáról | *vār-jū jel-khūti* az erdei fa hajlik (наклонится) | *khqtel jel-vunti* a nap leszáll (закатится), *jañghēp jel-uitenti* a hold alámerül | *oqñā jel-ōitēsté* a csészét elejtette (чашку уронилъ) || *sun kwallél jel-tārsōxw* v. *jel-nāsōxw* a szánt kötéllel lekotózni (веревкой завязать) | *pāsēn-poqart lqilū jel-nūrēmtim* az asztaldeszka lábát megerősítem (окрѣплю) || *kwärt jel-sartux* az inget beszegni || *jel-pūx* elfogni v. lefogni vkit (поймать) | *sā'ir jel-lokhuŭ* a tehenet leszúrni, levágni (колотъ корову) || *törēm jelé khwašši* imádkozik (молится) || *jelé tuitēst* elrejtöztek (запрятались) | *sāmān jel-khañān* behúnyja szemeit (зжмурить глаза) | *mätēr törne jel-mqñimtōxw* valamit kendőbe göngyölni (завернуть) || *lū jel-oxšāmes* v. *jel-sōrlaxts* v. *jel-jarmés* a ló lesóványkodott (отощалъ) | *jel-ōrtōxw* elfáradni (пристать) | *jel-junémqwesēm* elaludtam (сдремнулъ) | *jel-sūltqusēm* megöszültem (оѣдѣлъ) | *kwärtēm jel-tōlpēs* ingem elszakadt (оторвалася) || *jel-sātepi* sötétedik (темнѣется) | *jel-iñgels* besötétedett (отемнилось) | *polwēs jel-piššux* a gyertyát eloltani (задувать свѣчку) || *išēm viit jel-lqñsi* a meleg víz meglanguyl (простынетъ) | *jā jel-pōlēs* a folyó befagyott (рѣчка стала); *lām jel-polēstim* a levest lehűtöm | *vōj jel-janti* a zsír megfagy, lehül (стынетъ).

äl a folyónak fölvidéke (*äl mōkhēm* fölvidéki nép): *ällē, älä'* fölfelé (a folyón, на верхъ), pl. *äläl' tawx* fölfelé evezni | *äl-poql* felülről (съ верху).

lui a folyónak alvidéke (*lui mōkhēm* alvidéki nép): *laŋghē, laŋghäl'* lefelé (a folyón; на низъ) | *lui-poql* az alvidékről, alulról (снизу).

puij a víznek part felé eső része: *pō* a partra föl, a nagy folyóból a beléje torkolló kisebbbe (pl. menni), pl. *khul pō kwali* a hal a kisebb folyóba megy föl (въ рѣчку подымается). Ellentéte:

nal a víz irányában befelé, a nagyobb folyó irányában lefelé, pl. *khul nal-taräti* a hal a kisebb folyóból a nagyobba ereszkedik (въ рѣчку пускается) | *khōp nal-vortēn!* taszítsd el a parttól a ladikot! (отпexай отъ берегу лодку!) | *nqr ōx-poñk-poql nal-pä'irmenti* a gerenda a hegycsúcsról alá gurúl.

khwašē hosszú: *khwašät* messze, a távolban (pl. *khwašät tuñsi* messzire áll) | *khwašän* a távolba, messzire (pl. *khwašän jälsēm* messzire mentem, далеко ходилъ) | *khwašt* hosszában (l. alább a névutók közt).

vōt rövid: *vōtne* közelben, közel (pl. *vōtne tuñsi* közelben áll, близко стоять) | *vōttē* közelébe vlminek (pl. *powēlne vōttē jōtim* közelebb megyünk a faluhoz, ближе къ деревнѣ подойдемъ).

khqmäi, khqmē hason, kidomborodó részével v. arczczal lefelé, pl. *khōp khqmäi khuji* a ladik hasán fekszik (на брюхѣ лежить), *khqmē tušp khōp* laposan terülő, hasas ladik (прямая, не крутая лодка). — Igekötői alakja: *khqm*, pl. *khōp khqm-khqmux* v. *khqmäi punux* a ladikot szádjával lefelé borítani (навалить) | *khqm-rawēlöxw* id. | *khqm-kämsértaxti* összekuporodik.

khonäi háttal lefelé, hanyatt, pl. *khōp khonäi khuji* a ladik hanyatt (на спинѣ) fekszik | *khonäi* v. *pal punšux* hanyatt vetni (a ladikot, распрокинуть). V. ö. *khonäi khōp* meredek, magas oldalú ladik (крутая лодка).

okw' egy: *okwän* együvé, egybe, pl. *taulēm okwän küšers* állatbőröm egybezsugorodott, összeránczosodott (сморщилась) | *kit kwälē okwän oltux* két kötelet egybe toldani (наставлять, сротать).

laqxw, lax «körül» igekötői használatban, pl. *tī vqr laqxw-mūltim* ezt az erdőt körüljáróm (обойду) | *kwärt laqxw-käsux* v.

laɣw-sartuɣ az inget körülszegni (кругомъ обшивать) | *poñkém laɣ-joñghí* fejem forog, szédül (кружится).

läp igekötő a «teljes elfödés, elzárás» értelmével, pl. *tí jü* *tälél läp-puým* ezen fát öllel átfogom | *läp-léyтуɣ* leszegezni vmit | *kwäl-ou läp-tqwertöɣw* a ház ajtaját bezárni (защипать на крюкъ) | *šämän läp-síkvertausei* szemei bevonódtak hályoggal | *tí lüp* *läp-šunštaus* ez a kidölt fatörzs moszattal vonódott be (чунжой заросло), *läp-khqıştaus* bemohosodott (мохомъ заросло).

oqłt-p ēs egy sorban, egymás mellett: *mēn kwälām oqłt pēs* *tuñsífé* a mi házaink egymás mellett állanak (рядомъ стоять.)

III. Né v u t ó i alkalmazású határozók:

-kēt -ben (pl. *oql-kēt tatau* ölben hordják, *vār-kēt ōli* az erdőben lakik) | *-kēn* -be (pl. *vqšéɣ-kēn jel-nopēs* belesüppedt a sárba; *khēp-kēn toɣluɣ* a ladikba beszállani | *-ker-poql* -ből (pl. *khul khūnuɣ pūt-ker-poql oqñé-kēn* halat merni az üstből a csészébe, из котла въ чашку).

šup ē át, keresztül, pl. *jā-šup ē* a patakon által (черезъ рѣчку). — Igekötői alakja: *šup-*, pl. *jā šup-šusim* átgázolom a patakot (перепрожу рѣчку) | *tāñgēr kwqlē šup-šošsést* az egér keresztülrágta (перепрызла) a kötelet.

tārēm t, *tārmēt* fölött, rajt, -n, pl. *noɣs jü-tāremt khují* a nyuszt a fán fekszik | *šanš-tārmēt nársi* térden csúszik (пользеть на колѣнахъ) | *joqñk-tāremt takēsöɣw* a jégen csúszkálni (кататься на льду) || *tārmél* fölött; -ről, pl. *vainē-tārmél alēmtaytuɣ* vállon emelgetni, hordani (на плечѣ тащить) | *tusjéɣ ilē-piššemén pásēn-pārt-tārmél* fúvd el a port az asztalról || *tārm*, *tāremné* fölé, -ra, pl. *pētéɣ kwäréɣ-tārm nūkki* a kakas a tyúkra hág (tojózik) | *is vuj khōl-tārm nuñk-iseps* a madárka a nyírfára szállott (птатка на березу сѣла) | *jü-tāremne nuñk-lokwēn!* küsszál föl a fára (Vog. Nép. III, 523.). — Az utóbbi alak igekötői szerepü is, pl. *vuj-anšux vuj-ätät tārem-vuntésté* a medve medveszagára ült (medveszagát ráülte; u. o.).

tānēmén: *ōɣ-tānemén* a hegyen (на горѣ), *jü-tānemén* a fa tetején (на вершинѣ дерева) | *tāniñ* v. *tāniñ poql* felülről, a magasból: *oqmp tāniñ nal-ät vī* az eb felülről szaglászik.*)

*) Figyelemre méltó, hogy a kézirati evangeliumfordítások az «ég» (caelum) szót mindig тәһүмь s nem a közbeszéd *tōrem*

poql fél, oldal: *poqlt (palt)* -nál; -hoz, pl. *näi-paltén* te nálad (у тебя) | *am oqsélém am-poqltém ti joxts* im megjött (hozzám) halálom || *poql -töl*; -ből; -ról, pl. *am-poqlém oxsä vis* pénzt vett tőlem (отъ меня) | *jëkwät-poql rañkhé öli* külön lakik a nejétől || *vüt pëter-poql kwän lipësti* a víz kilocsog a vederből | *nälü ša'irëppoql kwän at šëti* nem jön ki a nyele a fejszéből (изъ топора) || *šakhiñ mō-poql ölst* minden vidékről (со всëхъ сторонъ) voltak | *öx-poñk-poql* a hegyről. -- Igekötői alakja *pal* «szét», melynek használatára példák: *jä pal-pätelés* a folyó szétnyílt, fölnyílt (t. i. levetette jég-burokját, рѣчка открылась) || *šäñgël pal-peštuz* szétoldani a csomót (узелъ развязывать) | *kñ pal-ojtuz* a gombot kigombolni (разстегнуть) || *lōñkh tit pal-khasti* az út itt ketté v. szétágazik (развились) | *khul pal jašuz* v. *pal-šiltuz* a halat széthasítani, fölszajlani (пороть) | *khōp pal-poxtlayts* a ladik megrepedt (расщелялась), *pal-kholpēs* széthasadt (раскололась) | *jū pal-päkmänts* a fa megrepedt (a fagytól; деревина отъ стужи стреснула) || *šur-kén pōš-punät pal-sökörtitē* a fajt farktollait szétfeszíti (расширить) || *kit vurtne pal-vurtingu* két részre osztjuk szét (раздѣлимъ). V. ö. *pal mō* szabadon fekvő, sík terület (плосклатое мѣсто).

tār ē ellen; vlni irányában, pl. *am tārēm ösiti* haragszik reám (сердится на меня) | *am tārēm oqmp šauti* az eb örvendezve jön felém.

m ä ű t é l vlnin át, pl. *kušnäs-mäntél kwän-āñkwéts* az ablakon át kipillantott (выглянулъ въ окошко).

kh w q š t vlni hosszában, pl. *pat oxtés vüt-qš-khwqšt patli* a lapos kő a víz felülete hosszában (по водѣ) pattan || *tqul khwqšt nünšlöxw* a bőrt hosszában nyújtani (кожу растягивать).

j ä t -vel, együtt, pl. *am-jätēm* velem, *näi jätēlen* veled, *täu-jätlät* ő vele (*täu am-jätēm äk vujip* ő egyforma velem, *näi-jätēlen jät at mineim* nem megyek együtt veled) | *jū tārät-jät nuñk-mänētōxw* a fát gyökerével együtt fölszakítani (съ корнями вырвать).

---

szavával fordítják. Ez nyilván azért történik, hogy ne kelljen egyazon vogul szót használniok az «isten» és «ég» fogalmakra, a mint e törekvést a Попов-féle evangélium fordításokban is tapasztaljuk, melyekben: *tōrem* «isten», de «ég» *aul*, holott a közbeszédben ez is: *tōrem*.

m q s -ig, pl. *tī mō-poql vqr-mqš kit qjēl* innen az erdőig (отсюда до леса) két verszt | *vqr-ju jel-khūti mō-tārm-mqš* az erdei fa a föld színéig (до земли) hajlik le.

Egyéb nyelvjárásokban névutói szereppel is jelentkező ige-kötők:

tār át, keresztül, pl. *tār-pēltuž átszúrni* (проколоть), *tār-pūtuž* átbökní, *pārt tār-pērétémé* a deszkát átfúrtam (провернулъ).

khāñghē át, keresztül, pl. *khāñghē-tuštesēm* átléptem (перешагнулъ) | *jā-šupē khāñghē-vqžtkhatsēm* átvetettem magam (перемахнулся) a patakon.

*lāl*t szemben, pl. *tāu jātlāt lāl*t *khojekhatsēm* szemben találkoztam (встрѣтился) vele.

b) Időhatározók.

I. Névmási szerkezetek: *khuñ* mikor, *al-khuñ* valamikor, *atī-khuñ* soha || *tī* most, *tī... tī* im most, pl. *tqu tī minēs* most oda ment (Vog. Népk. III, 521.) | *tī okwān tī nqwēlahtsei koqtēl* most im kézzel egybefogózkodtak (u. o. 523.) | *vuj-anšuz tī jel tī šōplēs* a medve im ezzel megengesztelődött || *tīl* ezzel, ezután, pl. *tī mēnēs*; *tīl mqrstān tī jožts* ekkor elment; ezután rövid idő múlva im [ismét] jött (u. o. 539.) | *ōs tīl neilēs*, *vuj-anšuz tīl ōs at tēštēs* erre ismét előtűnt, a medve ismét nem merészkedett (u. o. 523.) || *tqñ-ji-poqlt* azután, később || *tak* (éjsz. vog. *tajēž*) később, pl. *tak ōs jožteim* később ismét jövök (послѣ опять приду) || *mqtē* előbb, minap, multkor, pl. *am mqtē qmiltēsēm* én a minap megmondottam (я въ прошлый разъ сказать) | *āñ-mqtē* nem régen, éppen az imént, pl. *āñ-mqtē tīt ōls* давшие здѣсь былъ || *motti* tavaly, *mqkat khatēl* (kond. *molyat, molkañt*) tegnap.

II. Idő t jelentő alapszókkal képzett időhatározók: *ši* idő (pl. *soqt ši ints* egy hét telt le, недѣля прошла): *ton-šit* akkor | *lū jel-ortēnāt-šit šekhi* a ló, ha elfárad (когда пристанетъ) liheg | *okw māt-šitēl* egyszer csak (Vog. Népk. III, 521.) || *qrēm* idő: *nai kwaln' qrmāt pūkhēs-jē* napkolte idején fogózkodtak egybe (u. o. 523.) || *tī khatēl* ma (сегодня) | *khurt khatēl* holnapután (послѣ завтра) | *tīl-khatēl* mostantól, e naptól fogva: *sol-pēl Khqis jepriñ ōsēn*, *vqñ-nēl tēlēm vqñ-vqñtērt tīl khatēl jepriñ ōli* igazad van, Kh., ügyes vagy; de az erdőből termett «erdei vidra» (medve) ettől fogva még ügyesebb (u. o. 521.) || *jī* «éj»: *jītalēn* éjjel (ночью) | *jī-šupne jožts*

éjféltre ért az idő (полночь сталъ) | *jī-tē khatél* (pl. *jōmi*) éjjel-nappal (jár) || *khwōlt* reggel (утромъ) | *khwaltiñ* holnap (завтра) || *jēt est* (вечеръ): *jētāi* (pl. *jojts*) este (вечеромъ) || *tujāi* tavasszal, *tujī* nyáron, *tājwsi* ősszel, *tēli* télen.

III. Különös időhatározó szók: *ān* most, *ān-kānt* (pl. *jojts*) azonnal, *ān-tī* mindjárt, nem sokára (pl. *ān-tī jojteim*) | *ōs* ismét, megint; még, pl. *ōs šunsēs*, *ōš loškats* megint nézett, megint leskelődött (Vog. Népk. III, 523.); *ān ōs at jojts* még most nem érkezett meg (еще не пришелъ) | *iñst* csak most, pl. *iñst jānēmep vār-jū* csak most nővé erdei fa; *ān iñst pilnē manēr khatśān?* hát most mi félelmet találtatok? (Vog. Népk. III, 523.) | *jīra-mqš* (pl. *minēs*) örökre, örökké (вѣчно) | *vaškān* v. *vaškē* töremlen id., pl. *am tīt vaškān ōlnēm* én örökké itt élnék (я-бы здѣсь до вѣку прожилъ); v. ő. középlovai *vaškē* «teljesen, éppenséggel» (= or. вообще). || *okw-šās* egyszerre (pl. *jel-ālsām* ütöttem agyon őket).

Különös időhatározó névutó: *vuil*, pl. *īsiñ* törem *vuil* *vnlēp kwāl* régi idő óta álló ház (съ изстари стоящій домъ) | *pēs-vuil mojāt tīt ōli* régi idők óta el ő itt földjén (съ вѣку живеть онъ здѣсь на своей землѣ) || *okw' vuil* egyszerre, hirtelen, pl. *okw' vuil pōtēlkē ōrokhw ju ājis* egy butella pálinkát egyszerre (спазу) ivott ki.

IV. Tér- és mennyiségi fogalmak időhatározó átvitelelei:

vēt rövid ideig, pl. *khwqšē ōlseī*, *vēt ōlseī*; *khwqšē rqšēs* soká késett (долго замешкался) || *tākws-poqlne jojts* őszre ért az idő (осень сталъ) | *šir tēlnē jēt-p o q l t minēsēi* hajnaltámadat előtt mentek el (до зарыи уѣхали) || *tqut-vul-šup jel-jojtnāt m q š khurēm por nālél khqjwēs* az üszkös fadarabot, míg leérkezett, háromszor találta nyíllal (Vog. Népk. III, 521.) || *mqrštān* kevés idő múlva, nem sokára, pl. *mqrštān jojteim* за мало буду || *šqkhiñ* por mindig (всегда), pl. *š. p. khwqrrēkhati* mindig szitkozódik | *khurēm* por háromszor stb.

c) Mó d h a t á r o z ó k.

I. Névmási többől valók: *tok* úgy || *khum*, *khumle* hogyan, pl. *khum ints tāu?* hogyan lett ő? mi lett vele? (чего доспѣлъ съ нимъ?); *am nālēm khumle at khojis* hogy nem talált az én nyílom?

(какъ моя стрѣла не попала?); *am tãwãn s̄onet̄sm̄e khum̄l̄e t̄ot-ment̄s̄* én ̄ot észrevettem, a mint lopott (я его замѣтилъ, какъ онъ кралъ) | *al̄e-khum̄* valahogyan, valamikép, pl. *sus at k̄hoiw̄s̄ al̄e-khum̄* a jávort valahogyan nem találta (а нул; звѣрь какъ то не попалъ) | *at-khum̄le, ̄ãt̄e-khum̄* sehogyan, sehogysem, pl. *at-khum̄le varne oqm̄el̄em ̄ãt̄im* sehogy (никакъ) *sincs m̄ódomban megcsinálni, ̄ãt̄e-khum̄ at š̄eleim̄ v̄ãruç* sehogy sem tudom megcsinálni (никакъ не могу сдѣлать).

II. Mó d h a t á r o z ó i r a g o k :

1. -is, -iñis, pl. *ñüris rás̄si* erősen ordít, sir (шибко рыдаетъ) | *sol̄iñis̄ qm̄elti igazán beszél (sol̄ igaz)*. V. ö. *pil̄és* «félénken» (а *pil̄* «félni» igéből, pl. *vuj-ãtãt pil̄és t̄e tãr̄et̄est̄e* medveszagát félénken v. félve bocsátotta ki; Vog. Népk. III, 523.), melyhez hasonló az éjsz. vog. *pilis̄mã* «félelmetes».

2. -n, -ne, pl. *tãu sãn̄ õli* õ józan (онъ трезвой); v. ö. *sãi khum̄* józan ember | *puš̄en õli* egészségben v. egészségesen van (онъ здоровъ); *vãt̄em-punãn puš̄ne khwult̄est̄* arca szõre épen maradt (Vog. Népk. III, 523.) | *tãkw jãñk̄emãn õli* v. *qm̄elti* õ magában (magánosan) él v. beszél (самъ собою живетъ, говоритъ) | *rãtt̄en* rögtön, hirtelen (въ другъ); v. ö. éjsz. vog. *rott̄i* id.

3. -ãi, -e, pl. *mãrãi pãçwti* hiába, czél nélkül lő (пустячно стрѣлить); v. ö. *mãr̄e lãç* hiábavaló beszéd (пустячное слово) | *p̄er̄e šun̄sux* görbén nézni (съ боку глядѣть) | *rãñkh̄e* külön, pl. *tãu j̄ekwãt-poql rãñkh̄e õli* õ külön él a feleségétõl (онъ отъ жены rozno живетъ); *rãñkh̄e-rãñkh̄e vurtuç* külön-külön elosztani (порозь раздѣлить).

4. -l, pl. *jor̄el jor̄t̄eles̄em* szándékosan (нарочно) jöttem el; v. ö. éjsz. vog. *juri* id. | *okw' loq̄s̄el jom̄en!* egyenlõ lassan járj (тихонько ходи)!

5. -t, pl. *tãu nãçãt õli* õ egyedül (одинако) él, *am nãçãmt õleim̄* én egyedül élek, *nãñkw nãçãnt, m̄ẽñk nãçãmt* stb. V. ö. *tut̄et p̄ert̄es̄m̄e* olcsón adtam el (дешево продаль).

III. Mó d h a t á r o z ó i g e k ö t ő k :

khw̄qt, khw̄qt̄e, pl. *pãñk-tõr̄em khw̄qt-pãtt̄es̄m̄e, khw̄qt-khw̄qt-t̄el̄es̄m̄e* fõkendõmet elejtettem, elvesztettem (потерялъ) | *khw̄qt-kis̄et̄es̄em* elcsúsztam (скатился съ ногъ) || *khw̄qt-roçt̄es̄* megjíedt (испугался) | *khw̄qt̄e tip̄es̄* eltévedt (зablудился) | *khw̄qt-rim̄l̄es̄* összezavarodott (pl. a beszédben, запутался).

pél, pèle (éjsz. vog. *puł*) kiterjedt alkalmazásban főkép a «szétmenés, szétbomlás» eredményének jelzésére. Példák: *puł pèl-naluχ* bogyót szétnyomni (ягоду мять) || *vuj-ańsuχne pèle-khətwēs* a medve szétmarczangolta (задралъ его) | *oapne pèl-purwesēm* az eb megharapott (укусилъ) | *nüi nirel pèl-sairtaun* téged megvagdálnak vesszővel v. jól megvesszőznek (тебя отстегаютъ) || *khōl pèl-šāpaus* a nyirfa elrothadt (изгнила) | *āšjākēm pèl-kāšmelq-wēs* subám tönkrement (исчахла), tdk. «tönkre sárgúlt», *pèl-sārjaus* megpörkölődött | *kāmka pèl-laršātaχts* a varsa szétment (камка развалилась) | *am šētenēm pèl-jeχšētēstē* szétrombolta az én kerítésemet (испортилъ мое прясло) | *pèl-tahtit* szétolvastja | *pèl-šitli-lām* tűzben sütvé fölégetjük (Vog. Népk. III, 525.) || *lām pèl-ošīts* v. *pèl-sāwēs* a leves megsavanyodott (кашница прокисла) | *nūqul pèl-šēis* a hús megrothadt (изгнило) | *pèl-khašētaus* megpenészedett (заплѣснѣлъ) || *pèl-seiltēptuχ* v. *pèl-khəteluχ* festőfűvel befesteni | *pèl-šultqasēm* megöszültem (оцѣдлъ).

s ā m, sāmē, pl. *sām-āituχ* megmérgezni, megitatni (запоить) | *šām-ñaletkats* megfuladt (nagyot nyelve; подавился, ладно проглотуль) || *joñkhep sāmē-tańēnts* a hold megtelt, telivé lett (мѣсяць полнонь).

Módhatározó névutó: *-kh q i t ē l* -ként, -képpen, pl. *nūqtēp jū-khəitel katlāt tarri* rezgő faként rezeg kezeckéje (Vog. Népk. III, 523.).

IV. Különös módhatározó szók: *sāk* igen, nagyon, pl. *sāk molēmi* nagyon siet (очень торопится) | *āsēχ id.*, pl. *tāu jēsīñ āsēχ* ő eszes, nagyon (шибко хороша память у него); *tuńsiñ sōjim āsēχ* igen magas patakmenti erdő (шибко высокой лѣсъ при рѣчкѣ); *pōl-kān vqšikiñ āsēχ* az utcza nagyon sáros (улица шибко грязна); *nūris āsēχ owreχ* nagyon meredek part (шибко крутой берегъ); *nūris āsēχ qumiñ* nagyon fáj (шибко больной) | *mqršākw* kissé, kis mértékben v. módon, pl. *mqršākw jel-ojilmentlaum* kissé elaludtam (маленько уснуль) | *sār* alig, nagy nehezen, pl. *pōwēl sār jāppi* a falu alig látszik (на сило видно); *sār lelā khartelit* nehezen lélezkik (на сило дышетъ) | *nēsē* csak úgy, könnyedén; ingyen, pl. *nēsē mussi* könnyedén mosolyog (улыбається), *khēp vūl-qštē nēsē kōñni* a ladik a víz színén csak úgy sikamlik; *nēsē tixtūt, oχsū at vī* ingyen (даромъ) tart el táplálékkal, pénzt nem vesz érte || *mqlēχ* gyorsan.

V. Az állítás bizonyosságának, illetőleg valószínűsége fokának jelzésére szolgáló határozók: *ä-ä* igen, úgy van, pl. *näi minein am-jätém?* te méssz-e velem? *ä-ä*, *am mineim* igen, én megyek || *jëren* talán, pl. *jëren joxti*, *jëren at joxti* talán jön (можетъ-быть идетъ), talán nem jön | *mântém* id., pl. *täu mântém khuji*, *mântém at khuji* ő lehet alszik (можетъ быть спитъ), lehet nem | *al* valószínűleg, aligha nem, pl. *täu al ti khatél joxté* valószínűleg ma jön (можетъ сего дня будетъ) | *tal* csaknem, pl. *vütne tal khwqallesém* csaknem a vízbe vesztém (чуть не утонулъ) | *tal jel at pätésém* csaknem elestem (чуть не палъ) | *marsäk* kevés hija, csaknem, pl. *oqmp marsäk at purés* kevés hija, hogy az eb meg nem harapott (чуть не укусила).

A tagadás kifejezései: *tuma* nem (önállóan), pl. *tuma*, *at mineim* (jössz-e velem?) nem, nem megyek (нѣтъ, не поиду) || *at*, *oqt* nem (igei kapcsolatban) | *ätim* (állítmányi szerepben) «nincs», pl. *am äsém oqtim* nem az én dolgom (не мое дѣло); *köm ätim* tehetség nincs (силы нѣту) | *até* — *até* sem — sem, pl. *am-paltém até sä'ir*, *até lü*, *até-khan ätim* én nálam sem téhen, sém ló, semmi sincs (у меня ничего нѣту, ни коровы, ни лошади). — A tiltó szó alakja: *ul* (pl. *ul min!* ne menj!).

d) Okhatározók.

I. Névmási szerkezetek: *mër?* miért, mi okból?, pl. *mër at minein?* miért nem méssz (почему не идешь)? | *män-kärëx?* mi célból, mi okból? (tdk. «mi kell»), pl. *män-kärëx ti joxtsén?* mi célból jöttél ide (для чего сюда пришелъ)?

II. Ok- és célhatározói névutó: *-mas*, pl. *ju-tatiläm khölëx šušné-mas* haza viszem, hogy a nép lássa (tdk. a nép látása végett; Vog. Népk. III, 525.) | *šimëm näi-masén iüris jëri* szivem miattad nagyon ég, nagyon szeretlek (шибко люблю тебя) || *am näi-masén khwaššux inteim* én reád (miattad) panaszkodni fogok (я на тебя жаловаться стану) | *täu-masä at khölkhati*, *qsnä ätim* ő felőle (ő végette) semmi sem hallik, hire nincs (ничего не слышать про его).

e) Mondatszerkesztő határozók.

I. Önálló mondatkötők:

män vagy, avagy, pl. *Khəis kišp-khər äñsi, män oqt?* van-e Khaisznak keresője, avagy nincs? (Vog. Népk. III, 523.)

kwoš amint, pl. *vuj-aišuy katl'-poqlät kwoš almėjoqlitē a* medve a mint kezecskéjét emeli (u. o. 523.).

kaš—kaš akár—akár, pl. *kaš nāi mänēr vāreīn, kaš jel-äleīn, šokh okw' si* akármit csinálj velem, akár megölj, mindegy (хоть убей, хоть то дёлай надо мною что хочь, все равно).

-té «és», pl. *ji-té khqtél* éjjel és nappal.

-é? vajjon? -e?, pl. *mineīn-é?* mész-e?

-l'é id. (=or. -ли), pl. *nāi mineīn-lē, at mineīn-lē!* mész-e te, vagy pedig nem mész?

-pél is, pl. *nāi-pél minneīn-e?* mennél-e te is? (попелъ-бы и ты) | *sol-pél Khəis, jepriñ ösen* igaz is, Kh., ügyes vagy (Vog. Népk. III, 521).

-kel, -ketél «ha, hogyha» igei alakokkal kapcsolatban, pl. *vüt-kēt šuššeīem-kel, vüt poškheltaxti* ha a vízben gázolok (если я въ водѣ брожу), a víz locsog | *khopliñ mō ölés-ketél tissai vāreślām* ha dombosföld volt, síkká fogom tenni (Vog. Népk. III, 523.)

B) Igeragozás.

6. §. Alanyi ragozás.

Igető: *min-* menni, *neilēp-* megjelenni.

1. Jelentő mód.

Præsens.

Sing.	1. <i>mineim</i>	Dual.	1. <i>minimē</i>	Plur.	1. <i>miniwē</i>
	2. <i>minein</i>		2. <i>mininē</i>		2. <i>mininē</i>
	3. <i>mini</i>		3. <i>minijē</i>		3. <i>minejyt v. minet.</i>

Præteritum.

1. <i>minesēm</i>	1. <i>minesām</i>	1. <i>minesqu</i>
2. <i>minesēn</i>	2. <i>minesän</i>	2. <i>minesän</i>
3. <i>minēs</i>	3. <i>minesēi v. neilēpēsjē</i>	3. <i>minést</i>

2. Föltétes mód.

1. <i>minneim</i>	1. <i>minnímé</i>	1. <i>minníwé</i>
2. <i>minnein</i>	2. <i>minníné</i>	2. <i>minníné</i>
3. <i>minni</i>	3. <i>minnífé</i>	3. <i>minneíjt v. minnet.</i>

3. Fölszólító mód.

2. <i>minén!</i>	2. <i>minän!</i>	2. <i>minän!</i>
3. <i>(täkw)mini!</i>	3. <i>(tēñk) mi- nífé!</i>	3. <i>(tank) mi- net!</i>

A passivum ragozási alakjaira példák gyűjtéseimből: *muñmēntaum* izzadok | *šairtaun* vágatol | *puptau* föltűződik, *purau* harapódik, *nōtau* a vizen úszik, *šimēm kwāšau* szívem ég (kesereg; сердце горитъ) | *šāmām pšēmne kwāšértqweí* szememet égeti a füst (мои глаза дымомъ жгутъ) || *vārwesēm* szereztetett nekem, *ñulmél itwesēm* megsebesültem, de *khātuy intaus* szakítódni kezdett; *tqutēlwēs* odanőtt, *pélē-khātuwēs* szétszakított, *khoiwēs* találtatott (a nyiltól) | *pättaus* ejtődött, *voštaytausēm* bemázolódtam, bepiszkolódtam, *pél-šāpauš* elrothadt.

Példák az *int-* segédige használatára: *am nāi pāñkēnnē khwāš-šux inteim* én te ellened panaszt fogok jelenteni (я на тебя жаловаться стану) | *khum ints tāu?* mi lett vele? (чего доспѣлось съ нимъ) | *ñulmél itwesēm* megsebesültem (sebbel lettem).

7. §. Tárgyas ragozás.

Igetők: *joxt- jutni* (tárgyas alakban: utólérni), *tāt- vinni*, *šair- vágni*, *jekél- befogni* (lovat), *äl- fogni* (vadat), *ölni*, *rast- dobni*, *ñüremt- megerősíteni*, *manent- szakítani*, *pajt* főzni.

a) A cselekvés tárgya egyesszámú.

(Pl. *am nāinan íjt-joxtilēm* én téged utólérlek, *nāinqn jērptim* szeretlek téged, *ton jiw am jel šairēs mē* azt a fát én levágtam; de *āñ-mānēr at šairēsēm* semmit sem vágtam).

1. Jelentő mód.

Præsens.

Sing. 1. *joxtilēm* | *šairēm* v. *šairim*, *älīm* v. *älim*, *jerptim*, *jekelim*, *rastim*, *ñüremtim* | *tqitimē*.

2. *joxtilén* | *šairin* v. *šairin*, *älén* v. *älin*, *jerptin*, *jekelin* | *tq̄tiné*.

3. *joxtité* | *šairité* v. *šairit*, *älité* v. *älit*, *jekelité*, *jerptit*.

Dual. 1. *joxtiläm* v. *joxtinäm*   Plur. 1. *joxtilqu* v. *joxtingu*
 2. *joxtilän* v. *joxtinän*   2. *joxtilän* v. *joxtinän*
 3. *joxtiän*   3. *joxtiän*

Präteritum.

Sing. 1. *šaireslém* v. *šairesmé*, *jekeléslém* v. *jekelésmé*
 2. *šaireslén* v. *šairesné*, *jekeléslén* v. *jekelésné*
 3. *šairésté*, *jekelésté*

Dual. 1. *šairesläm* v. *šairesnäm*   Plur. 1. *šairesnqu*
 2. *šaireslän* v. *šairesnän*   2. *šaireslän* v. *šairesnän*
 3. *šairesän*   3. *šairesän*

2. Föltételes mód.

Fölszólító mód.

Sing. 1. *šairnilem* v. *šairnime*   —
 2. *šairnilen* v. *šairnine*   *šairän! tq̄jän* (egyél)!
 3. *šairnité* v. *šairnit*   —

Dual. 1. *šairniläm* v. *šairninäm*   —
 2. *šairnilän* v. *šairninän*   *šairälän! tq̄jlän!*
 3. *šairniän*   —

Plur. 1. *šairnilqu* v. *šairninqu*   —
 2. *šairnilän* v. *šairninän*   *šairälän! tq̄jlän!*
 3. *šairniän*   —

b) A cselekvés tárgyá többesszámú.

(Pl. *am ti kit khul* v. *ti khulét p̄jtiäm* én ezen két halat v. e halakat megfözöm).

1. Jelentő mód.

Præsens.

Sing. 1. *p̄jtiäm*   Dual. 1. *p̄jtinäm*   Plur. 1. *p̄jtinqu*
 2. *p̄jtiän*   2. *p̄jtinän*   2. *p̄jtinän*
 3. *p̄jtiän*   3. *p̄jtiän*   3. *p̄jtiän*

Präteritum.

1. *p̄jtésäm*   1. *p̄jtésnäm*   1. *p̄jtésnqu*
 2. *p̄jtésän*   2. *p̄jtésnän*   2. *p̄jtésnän*
 3. *p̄jtésän*   3. *p̄jtésän*   3. *p̄jtésän*

2. Föltétes mód.

1. *p̄jteniäm*   1. *p̄jténinäm*   1. *p̄jténinqu*
 2. *p̄jteniän*   2. *p̄jténiän*   2. *p̄jténinän*
 3. *p̄jteniän*   3. *p̄jténiän*   3. *p̄jténiän*

3. Fölszólító mód.

2. *p̄jtän!*   2. *p̄jtän!*   2. *p̄jtän!*

8. §. Igenevek és gerundiumok.

1. Infinitivus. — Végzetei: *-uχ* és *öχw* fölismerhető szabályosság nélkül. Példák: *öχwtuχ* (kérget) lehúzni; de *öñkwöχw* (bört) lehúzni a medvéről és *jel-öñkwöχwtuχ* levettközni | *kāmlemuχ* lágyulni; de: *kāmlemtöχw* lágyítani | *kwänšuχ* karmolni; de *kwäšöχtöχw* összekarcolni magát | *khañštöχw* tanítani; de *khañštöχwtuχ* tanulni | *khöltuχ* hámozni; de: *khöltöχw* (frequ.). Értelemkülömbözéssel: *khartuχ* «vonni»; de *jel-khartöχw* «eloltani (tüzet)», éjsz. vog. *χariti*. V. ö. még: *rautuχ* szórni, *khañšuχ* irni | *kwäjüχ* nyomon járni, *näruχ* örölni, *šaptuχ* temetni, *jänmeltuχ* nevelni | *šiltuχ* hasítani, szíjalni, *léχtuχ* szegezni, *ülätaluχ* hordani | *qlmuχ* emelni, *khwaššekhätuχ* panaszkodni | *vönghuχ* csépelni, *khöntläχtuχ* hadakozni | *vurtuχ* osztani, *vuttuχ* ültetni, *jel-türtuχ* kifogni (lovat) || *alptöχw* festeni, *vänéptöχw* vezetni | *pelémtöχw* gyűjtani, *tälätöχw* fizetni | *pönkhöχw* részegedni | *sipértöχw* boronálni, *šinölöχw* csókolni, *titöltöχw* nedvesíteni | *khqjérlöχw* hamiskodni, *šqlitöχw* sajnálni | *jel-örtöχw* elfáradni, *vötölöχw* (gabonát) szelelni | *nünšlöχw* nyújtani, *khüšetöχw* tépni, kitépni.

2. Nomen verbale *-p*, *-pä*, főkép melléknévi igenév jelölésére alkalmazva, pl. *khwoitép-khar* a betegen fekvő, *khañštép-khar* tanító, *voχétép-khar* verekedő | *läχwép khöp* könnyen járó ladik (ходная лодка), *pänlöp šqš* házfedésre való nyírkéreg, *šimém jérpä pü* szivemnek kellő, kedves fiú (любезный сынъ). V. ö. *mujlöp* ajándék, *tép* táplálék, gabona stb. — Az *-iñ* képzővel való kapcsolatára példa: *lämiñ roš quméltpiñ-khar* a zelniczés fővénypart fájdalmat okozó (*Joqk jeri*).

2. Nomen verbale *-né*. Példák: *pilné mätr* félni való, félendő valami, *vuj älné kēñēš* medvevadászatot tárgyaló tanakodás, *ñoχs kišné jaš* nyusztvadászatra való ösvényrovás, *palwēs leštne kēr-kqat* «gyertyaoltó vaskéz», koppantó, *pärtén' jü* mángorló fa | *am okwän khañštäytén' nēm nöm*, kivel egybeszoktam.

4. Nomen verbale *-iñ*. Példák: *šäχl qačmiñ sujil qačmi* a mennydörgés zengő zajjal zeng (гремить) | *pač tquliñ löpeñkél löpéχti* a récze szárnyas lebegéssel fut lebegve tova (на водѣ бѣжить на крыляхъ). V. ö. *tuñšiñ* magas (*tuñš-* állani) stb.

5. Nomen verbale *-m* főkép participium praeteriti alkalmazásban, pl. *šültém poñk* öszült fej (*pél-šültqus* megöszült) | *täu am*

pańštēm jāim ő az én nemző atyám (родной отец). Lehet mint más nyelvjárásokban praeteritum-jelölő is, pl. *at vāsintālem tēmlīñ-khqr* nem látott ilyet (не видалъ такого).

6. Gerundium *-imē, -im, -ēm*. Példák: *oqrés paltimē oqrésné paltitām* tüzet rakva tüzbe vetjük (fölegetjük); Vog. Népk. 525. | *kösér jan nīm oxšā mulēsēm* kártyát játszván nyertem (въ картахъ деньги выигралъ) || *tāu poqksi : nuñk-t ēlēm at vāsintālem tēmlīñ-khqr* ő csodálkozik: felnövekedvén nem látott olyat (не видалъ отъ роду такого) | *khajér lēm qmiltēin* hamiskodva beszélsz, hazudsz (время) | *tā'ilēm oleim* jól vagyok lakva (ситой сталь).

A föltétel kifejező *-kel, -ketel* szócskára nézve — mely több nyelvjárásban az igetökhöz csatlakozva gerundiumot képez, ellenben itt a kész személyragos igéhez járulva, inkább kötőszónak tekinthető — l. fönt. 24. l.

9. §. A változó tövü igék ragozása.

I. A teljes tö végmássalhangzója: *-γ*, illetőleg belőle fejtett *-j*:

m q γ- dugni, betömni: Ind. praes. *mām v. maqēm, mān v. maqēn, maji*; *majim, majin, mājje*; *mājwē v. maqqu, majin, maqēt v. majēt* | praet. *māsem v. mausem* | imper. *mān! maqān!* || Tárgyas rag. *maqim, maqin, majit* || Inf. *māγw*.

p ū γ- fogni: Ind. praes. *pūm, pūn, puji*; *pujim, pujin, pūje*; *pūqu, pūin, pūēt* | praet. *pūsem* | *pūn! pūān!* || Tárgyas rag. *pūrilēm* || Inf. *pūγ*.

s ā γ- fonni: Ind. praes. *sājem v. sājeim, sājen v. sājein, sāji v. sāfi*; *sājim, sājin, sājje*; *sājiwē v. sājqu, sārin, sārēt* | praet. *sāisēm* | imper. *sāren!* || Tárgyas rag. *sāilēm v. sāim, sāilēn v. sāin, sāit* || Inf. *sāuγ*.

n ē γ- kötni: Ind. praes. *nējeim, nējein, nēji*; *nējim, nējin, nējje*; *nējqu, nēān, nēēt* | praet. *nēsēm* | imp. *nēn!* || Tárgyas rag. *nēilēm v. nējimē* || Inf. *nēγw*.

II. A teljes tö végmássalhangzója: *-j*.

t q j- enni: Ind. praes. *tēm, tēn, tēi*; *tējim, tējin, tēji*; *tējqu v. tqjqu, tējin v. tqjin, tēt* | praet. *tēsēm* | imp. *tājin! tqjān!* || Tárgyas

rag. *t̄lēm, t̄lēn, t̄t* | imp. *t̄jān! t̄j̄lān!* || Infin. *t̄xw*; nom. verb. *t̄ēnē, t̄ēp, t̄ēm.*

vāj- venni: Ind. præs. *v̄m, v̄n, v̄i v. v̄i*; *vājme v. v̄me, v̄nē, vājfé*; *vājwē, vājne, v̄jēt* | præt. *vusēm* | imp. *vājīn! vājān!* || Tárgyas rag. *vāilēm, vāilēn, vāit* | præt. *vuslēm, vuslēn, vustē* | imp. *vājān! vāj̄lān!* || Inf. *vuxw.*

vāj- látni: Ind. præs. *v̄m, v̄n, v̄i*; *vājme, vājne, vājfé*; *vājwē, vājne, v̄t* | præt. *vosēm* | imp. *vājīn!* || Tárgyas rag. *vājilēm* || Inf. *vōxw.*

jāj- jönni: Ind. præs. *j̄ēm, j̄ēn, j̄j*; *j̄jim v. j̄jme, j̄jne, j̄jyē*; *j̄jwē, j̄jne, j̄j̄yt* | præt. *jisēm* | imp. *jājīn!* || Inf. *jixw.*

māj- adni: Ind. præs. *mājim, mājīn, mājī*; *mājim v. m̄me, mājīn, mājfé*; *mājwē, mājīn, māj̄yt* | præt. *misēm* | imp. *mājīn!* || Tárgyas rag. *meilēm* || Inf. *m̄xw.*

lāj- löni; vetni: Ind. præs. *l̄ēm, l̄ēn, l̄ēi*; *l̄ēm, l̄ēn, l̄ēn, l̄ēyē*; *l̄ēwē, l̄ēnē, l̄ēyt* | præt. *lēsēm* | imper. *lājīn!* || Tárgyas rag. *leilēm* || Inf. *l̄ixw, part. præt. l̄im.*

sāj- rothadni: Ind. præs. *š̄jeim, š̄jein, š̄ji*; *š̄jim, š̄jin, š̄jyē*; *š̄jqu, š̄jin, š̄j̄yt* | præt. *š̄isēm* | imp. *š̄jēn* || Inf. *š̄jux.*
V. ö. *š̄ait-* rothasztani.

š̄ej- törölni (éjsz. vog. *sēj-*): Ind. præs. *š̄ēm, š̄ēn, š̄ēi*; *š̄jim, š̄jin, š̄jyē*; *š̄jqu, š̄jin, š̄t* | præt. *š̄sēm* | imp. *š̄ēn!* || Inf. *š̄ēxw.*

tēj- szöni: Ind. præs. *tēm, tēn, tēi*; *tējim, tējin, tējyē*; *tējwē, tējin, tējet* | præt. *tēsēm* | imp. *tējin!* || Tárgyas rag. *tēilēm* || Inf. *tēxw.*

tuj- bemenni: Ind. præs. *tūm, tūn, tui*; *tujim tujin, tujyē*; *tujwē, tujin, tujet* | præt. *tūsēm* | imp. *tujin!* || Inf. *tūxw.*

III. A teljes tö végmássalhangzója: -w:

r̄q w- rázni, csapdosni: Ind. præs. *r̄qweim, r̄qwein, r̄qwi* | præt. *r̄qusēm* || Inf. *r̄qux.*

l̄q w- igérni: Inf. præs. *l̄qweim, l̄qwein, l̄qwi* | præt. *l̄qwēs* | Inf. *l̄qux.*

n̄ä w- koppasztani, kiczibálni (haját, tollat): Ind. præs. *n̄äweim, n̄äwein, n̄äwi*; *n̄äwim*; plur. 3. sz. *n̄äwēt* | præt. *n̄äusēm* || Tárgyas rag. *n̄äwim* || Inf. *n̄äwux.*

Ugyanígy: *j̄ēkw-* tánczolni: *j̄ēkweim, j̄ēkwein, j̄ēkwi* | præt. *j̄exwēm* | inf. *j̄ekux* || *š̄äk w-* szopni: *š̄äkweim, š̄äkwi*; de inf. *š̄äkux.*

IV. A tövégi mássalhangzó-csoport orrhangú előrészének kivetésével támadt tövváltozásokra példák: *int-* kezdeni, fogni vmihez: praes. *inteim, inti*; praet. *itsém, itsén, intés* | *khqnt-* találni: *khqntesém* találtam, *khqtsän* találtatok | *vunt-* leülni: *nqi vutné qrem* a napleszállás ideje | *kíns-* keresni: part. *kisné, kišp.*

MUNKÁCSI BERNÁT.

Sohan. Alexics a Nyr. XVII. 59. az oláhba átment *sohan, suhan* (= soha) szót a helyjelentő magyar *sohun*-ból magyarázza. Ezt a szót én is hallottam Szolnok-Dobokában, a honnan Alexics is idézi, még pedig én ikerszóvá erősítve is ismerem: *sohan-sohänešté* = soha, de soha, melyben az *-ešté* végzet ismert oláh módhatározó-képző. Nemrégiben Lőcsén tót gyerekektől is mintha hallottam volna ezt a szót, s utána nézvé a dolognak, kitűnt, hogy valóban használják a tótban, főkép a tót *nikda* (= soha) előtt erősítő járulékul, de az *n* végén, főkép ha önállóan használják a szót, gyöngén hangzik. A tót alak tehát nem teljesen biztos ugyan, de a tanulság, mit eszembe villantott, így is megmarad, hogy t. i. az oláh *sohan* egy régi alakunkat őrizte meg, melyet a NySz. sem tud már felmutatni. S ez a *soha* időhatározónak eredetibb *-n* ragos alakja. Mert hogy az *-n* nem oláh elem, azt az *-ešté* képző mutatja, mely a puszta tóhöz szokott járulni, s hogy az *-n* előtt *á*-nak kellett lenni, a *sárkány, sárgás, szállás* szók oláh alakja *sárkan, sárgaé, sálaš* bizonyítják, melyekben a magyar *á* az oláh hangsúly szótagjában nyílt *a* maradt.

Külömben már *a priori* is valószínű, hogy ha a zártabb hangzójú *hol* a tagadó szerkezetben leggazdagabb alakban, ragokban, hát a nyiltabbnak is lesz ott egy-két ragja. S ezen *-n* ragos alak segítségével az EhrC. *hogyhana* alakját is aligha helyesen nem magyarázzuk, ha felteszszük, hogy az *-n* rag eredetibb *-na* alakját őrzi: *hogyhána*. (V. ö. Simonyi, A magy. nyelv II. 290—1.)*

KALMÁR ELEK.

*) Valószínűbbnek tartom az én magyarázatomat, mely szerint a *hogyha* mellé itt a *na* indulatszó járult (MKszók. III. 148), mert csak a „mintha” jelentésű *hogyha* mellett fordul elő. Hasonló hangulatos járulékul a már ebben a „mintha, mintegy”-féle régi kifejezésben: *hogy már* (MKszók II. 137—8).

S. Zs.

Ősvallásunk egy-két ,nyelvi emléke‘.

I. A ,nap‘ szó.

Ősvallásunknak azon ,nyelvi emlékeivel‘ akarok értekezésben foglalkozni, a melyeket *Munkácsi Bernát* magyarázott a vogulok pogány ősvallásáról tartott felolvasásában (megjelent az *Ethnographiá*-ban IV. évf. 1—3. f. 32—55.). Rá akarok mutatni azokra a tévedésekre, a melyekbe fejtegetése közben észrevétlen esett; távol van azonban tőlem minden legkisebb szándék, mintha Munkácsinak nyelvészkedő jó hírnevén bármily csekély csorbát is igyekezném ejteni: csupán csak az igazság kiderítése végett szándékszem botlását fölfedezni, meg azért is, hogy tévedése sokakat félre ne vezessen, a mint már eddig is némelyeket megejtett.

Jelen cikkelyemben a *«nap»* szóról adott magyarázatát veszem szemügyre s meg igyekszem bizonyítani, hogy a föllállította mythologiai etymon sem a folklórisztika, sem pedig a nyelvtudomány ítélőszéke előtt nem állja meg helyét.

E magyarázatát már jóval akadémiai értekezése előtt közrebocsátotta *„Északi vogul nyelvmutatványok“* cz. közlésében (NyK. XXI. 435—456.) egy jegyzet alakjában. Minthogy pedig e helyütt hypothesisét bővebben okolja meg, mint az előbbi értekezésében, azért cikkelyemben jobbadán erre leszek figyelemmel.

Szerinte a nap neve ősvallásunk egyik kétségtelen nyelvi ereklvéje. Okoskodásában abból indul ki, hogy ,a vogul, mint a primitív műveltségű ember általában, maga formájú embernek, illetőleg hős férfinak appercipialja a napot! Ezen általános tételen alapszik egész fejtegetése, a mely ilyformán halad: az egyik vogul medveköltőének következő kitétele: xoli-séri sa'ipá náj-sáin kars jiu lapin ti lapés: «a reghajnal-sugaras (hajfonatos) fejedelmi asszony, a te anyád íme a magas fa ágernyőjére jutott (esett)» Munkácsi szerint tényleg a napra vonatkozik. Kul'-ätér hymnuszának egy helyén pedig ily kifejezést találunk (Vog. népk. gyűjt. II. 291. és NyK. XXI. 389.): xolit xätel, aršēn xätel nāj-ānkūw jājä kwol-patitän lapnē qremté, a melyet Munkácsi ekkép fordít magyarra: «holnapi napon, midőn a tüzes nap, a mi fejedelmi asszony anyánk,

atyja házának végébe emelkedik», s így magyarázza: „midőn a nap az ég határszélén megjelenik“. Az északi vogulban és osztjákbán a «nap» (sol) jelentésre a közönséges *χῆτέλ* szón kívül még a *nāj* is járatos, a mely különben «fejedelmi, előkelő asszony, istennőcske» értelemben ismeretes. Ebben Munkácsi a napnak eredeti, mythikus apperceptióján alapuló kifejezést lát, a mely szerint „a nap egy szépséges asszony, istenek és emberek ősanynja“.

Azt is megtudjuk tőle, hogy e napasszony nem más, mint *Kaltés-istennő* (asszony), a ki a kelő napot személyesíti meg. Róla mondja az ének: *Sqrñi-Kaltés kwonä kwäli, sagä täremti; taw sagänél χῆτέλ pokapi, taw sagänél et-pos χulili*: «Arany-Kaltés kikél, hajfonatát széteresztí (kibontja); az ő hajfonatából bontakozik ki a nap, az ő hajfonatából merül föl a holdvilág.» («Az ég és föld elöntésének éneke». Vog. népk. gyűjt. I. 39.)

E női alakon kívül, folytatja tovább Munkácsi, ismer a vogul-osztják mythologia egy férfi solaris alakot is, az énekekben és imádságokban dicsőített «*hét világot körüljáró napsugaras* (hajfonatos) *Arany fejedelmet*» (*Sqrñi-ätér kaj-säw*), más nevén «*Világot néző férfit*» (*Mir-susnë χum*), a kiről az ének ezt hangoztatja: *Sqrñi-ätér kwonä kwäli, sagä täremti; taw sagät χῆτέλ tot lüli, taw sagät et-pos tot lüli*: «Arany-ätér kikél, hajfonatát széteresztí; az ő hajfonatán ott áll a nap, az ő hajfonatán ott áll a holdvilág». (Vog. népk. gyűjt. I. 40.)

E két mythikus alak jelentése Munkácsi szerint eredetileg különbözött egymástól. „*Kaltés t. i. a bíborban élőmlő, ki nem bontakozott kelő napot, a hajnalt jelentette; Sqrñi-ätér pedig a magasban tündöklő, a sötétségből teljesen kibontakozott napot.* Ezért nevezi az ének a napasszonyt «*reg-Kaltés anyácskának*» (*χoli-Kaltés sañikén*), megfelelőleg a parallel «*reghajnal anyácska*» kifejezésnek; ezért mondják róla, hogy «*az ő hajfonatából kél ki a nap* (míg az Arany-fejedelemén «*ott áll a nap*»), az ő hajfonatából emelkedik ki a hold». Kifejezi e különbséget a két mythosalak közt levő genetikus viszony is, t. i. az *Arany-fejedelem a Kaltés-asszony fia* (innen: *Ēkwä-pi' pñris*) «*Asszonyfi fiúcska*» neve is), illetőleg más relatiók szerint: *unokája és öcscse*; ez a mythos nyelven — mint más népek mythológiájából számos analogiával bizonyíthatni — annyit jelent, hogy *a nap utána következik a hajnalnak*“.

Nem hagyhatók figyelmen kívül a vogul énekek azon kifejezései sem, a melyeket M. szintén felhasznál erősségül állításának megbizonyítására, hogy t. i. a napsugarak úgy jelennek meg, mint az illető solaris alak «*hajfürjtjei, hajfonatai*»; vagy midőn a nap a sűrű felhők mögül sugárkévét bocsát, ez az ő «*keze*»: *χῆτέλ kät*; a tavadai vogulban a sugárzó napra azt mondják, hogy «*felölti kucsmáját és keztyűjét*»; a nap «*betekint*» (besüt) a szobába.

Ezzel meg van vetve az alap, melyre M. azután a «*nap*» szó-

nak myth. magyarázatát ilyformán építi fel: „E mythikus felfogás alapján lesz megfejthető a magy. «nap» szó is, mely egy vogul «nāj-pī» = «asszonyfi» (*Ēkwā-pī* = nap) összetételnek ép úgy megfelel; mint a magyar nép szó elemei a vogul nē nō, pī' fi szók nē-pī'-féle összetételének. A magy. nő, né mélyhangú mását amúgy is kimutatta Szinnyei a magy. leány szóban. Az itten jelentkező *nāj (leány = *lajány, *najány) pontos mása a vogul-osztják nāj «nō» szónak, úgy, hogy a magy. nap mai hangzásához *nājp, *nāp-féle hangfejlődésen át juthatott, mely utóbbi alak meg is maradt még az őrségi «mináp, tennáp» szókban. (L. Nyr.-Kalauz 38. l.). A napimádás minden északi népnek természetes ősvallása s igen érthető, hogy a magy. «nap» szóban is — ép úgy mint a vogul-osztják nāj «nap» szóban — mythologiai residuummal van dolgunk. Ha helyes Budenz felvétele, hogy a magy. isten «atyácska»-féle eredeti értelmével a Numi-Tārēm āsíkem «N. T. atyácskám» kifejezésnek mása, úgy a nap szó egy második nyoma a magyar és vogul-osztják népek közös mythologiai fölfogásának.

Szántsándékkal tártam föl e magyarázatnak folyamatát minden megszakítás nélkül, hogy annál szembetűnőbb legyen, mily könnyen kerithet lesbe bármely avatott nyelvész is. Mert meg kell adni neki, hogy látszatra meglehetősen tetszetős, sőt támogató erősségei első pillantásra megingathatlanoknak tünnek fel. Én magam is, mikor először olvastam, igen tetszősnek találtam; de nem lévén könnyen hívő, főleg az ily myth. nyelvmagyarázatokban, töviről-hegyire utána böngésztem s szemesebb vizsgálódás után arra a meggyőződésre jutottam, hogy M. fölfödözése nemcsak hogy el nem fogadható megokolt magyarázatnak, hanem ezenfelül még úgy a folklórisztika, mint a nyelvtudomány szempontjából is kárba veszett munkának tekinthető. Hogy azonban senki rám ne vethesse az elhamarkodott vádolásnak bűnét, íme itt van vizsgálódásomnak egész lefolyása:

A fő-fő gondolat, a melyben M. elmefogásai gyökereznek, hogy tudnivaló a primitív műveltségű ember általában maga formájú embernek, illetőleg hős férfinak, vagy nőnek appercipálja a napot, kétségtelenül igaz. Azt azonban már előre hozzá teszem, hogy a napalakok nevének etymonja majdnem mindig a «világosság, fény, tűz» jelentéssel van kapcsolatban. Hogy többet ne is említsek, a görög mythologia napistenének neve, Φοῖβος, valójában «világosat, fényeset» jelent; ugyanezt találjuk más természetimádó népek vallásában is. S e dolgot azért említem meg, hogy rámutassak már most arra a tényre, a melyre utóbb még hivatkozni fogok, hogy t. i. valamely természeti erőnek megszemélyesítése épen nem vonja maga után az illető jelenség nevének megváltozását is.

Különbben ismerkedjünk meg egyenkint közelebbről a vogul mythologia állítólagos solaris alakjaival.

Sqrüi-Kaltés (vagy csak egyszerűen *Kaltés*, *Kältés*, *Kaltés-ekwä*, *Kältés-ë*.) M. szerint a kelő nap istennője, a különböző énekekben majd mint az istenek anyja s *Numi-Tārém* felesége, majd pedig mint ez utóbbinak leánya és *Sqrüi-ätér* nénje jelenik meg. Hunfalvy *Reguly* után tévesen azt állítja róla (Vogul föld és népe 142.), hogy „az óriás fajnak nőfele”. Az „ég és föld elöntésének énekeiben» (Vog. népk. gyűjt. I. 39.) azt találjuk, hogy *Sqrüi-Kworés*-nak és *Sqrüi-S'is*-nak két gyermekük van, *Sqrüi-Kaltés* (az öregebb leány) és *Sqrüi-ätér* (az ifjabb fiú). *Sqrüi-Kworés* nem más, mint *Numi-Tārém* vagy *Numi-Kworés*: a „felső ég», illetőleg ennek megszemélyesített alakja, a kit a pogány vogul nép főisteneként tisztel. A *Sqrüi* attributum való jelentése „arany»; e kapcsolatban azonban, mint más költeményekből is megtetszik, „*fehér, tiszta, derült*» az értelme. *Reguly* is így fordítja (Vog. föld és népe 18.). *Sqrüi-Kworés* (= *Sqrüi-Tārém*) etymonja tehát „*tiszta, derült, felhőtelen ég*» (illetőleg ennek istene). *Sqrüi-Kaltés*-ről ugyancsak az ég és föld elöntésének énekeiben az van mondva, hogy: *taw sagänél xätél pokapi, taw sagänél et-pos xul'ili*: „az ő hajfonatából bontakozik ki a nap, az ő hajfonatából merül fel a holdvilág». Valóban, ha e pár szót olvassuk, önkénytelen is arra a gondolatra jutunk, hogy itt a kelő, bíborban elömlő napnak (illetőleg holdnak) megszemélyesített alakjával van dolgunk. Ha azonban kissé szemesebben utána nézünk a dolognak, hitünk csakhamar megingatódik. Munkácsi ugyanis a női solaris alakra (*Kaltés*-ra) vonatkoztatja még az egyik medveköltőeknek ezt a kitételét is (Vog. népk. gyűjt. III. 188.): *xoli-sëri sa'ipä näj-sänin*: „a reghajnal sugaras (hajfonatos) fejedelmi asszony a te anyád»; e mondás szerinte egyenesen a napistennőre vonatkozik, vagyis más szóval: a napasszony a medvének, a vogul mythologia szent állatának anyja. Fölötte kétséssé teszi azonban ezen állítás igazságát az a körülmény, hogy a vallásos medveénekek a „szent öreg» mindig úgy tüntetik fel, mint *Numi-Tārém*-nak magzatát (fiát, illetőleg leányát). Igen nehéz elhinnünk, hogy a mythologia épen ezen az egy helyen megváltoztatja hitét s a napistennőtől származtatja isteni „állat-örégét» *); sőt inkább azt lehet tartanunk, hogy a „*xoli-sëri sa'ipä*» kifejezés csak *Numi-Tārém* attribútuma, annál is inkább, mert ugyanazon énekek vége táján (Vog. népk. gyűjt. III. 193.) ezt találjuk: *xoli-sëri sänikén xätälne-müs, xoli-Kaltés sänikén xätälne-müs*: „a mint a reghajnal anyácskád kivilágosodik, mint a reg-*Kaltés* anyácskád kivilágosodik». Hogy e kitétel nem a napra, hanem a megvilágosodó, pirkadó égre vonatkozik, az egészen bizonyos. De ha ez áll, akkor az előbbi kifejezésben is az *eget*

*) *Kaltés* lehet a medvének anyja, de napistennő semmi esetre.

kell értenünk a *nap* helyett. *) Oda jutunk ki tehát, hogy *Sarñi-Kaltés épen nem a kelő napnak megszemélyesített alakja, hanem egyszerűen Numi-Tārēm hajnalraváltozásának a megtestesítője, vagyis egy és azonos Numi-Tārēm-mal.*

De hagyjuk mindezt egyelőre figyelmen kívül! Hogy *Kaltés* az ég változásának s nem a napnak megszemélyesítője, annak megbizonyítására oly írónak tanúságát idézem, kinek tekintélye előtt Munkácsi hihetőleg meg fog hajolni. Nem más ezen író, mint maga *Munkácsi*. Ő ugyanis *Pervuchinnak* a votják vallásos hagyományokról írt munkáját bírálva (*Nytud. Közl. XXI. 220—240.*), *Kildisinn* istenségnek alakjáról ilyképpen nyilatkozik: *„Kildisinnak meg van pontosan egyező mása a vogul Kaltés-ékwä, (déli vog. Kältés-é. mythologiai alakban. A nyelvészet a permi (zürjén-votják) szellemi és gyakorlati élet többféle hatását igazolja a vogul-ságra s hogy e hatás különösen a vogul vallásos életre irányult, történeti bizonyítékokkal is támogatható. A Kaltés a permi Kildisinn átvétele (még a hangtani megfelelést is kimutatja). A két alakra vonatkozó mythikus képzetekben is megvan az a szoros egyezés, mely közös eredetüket igazolja.* De ki ez a *Kildisinn*? Erre is megfelel *Munkácsi*, midőn *Pervuchinnal* szemben, a ki a *«gondviselő égne»* magyarázza, kimutatja (227. l.), hogy igazi etymonja *«teremtő ég»* és eredetileg csak egy változata, attribútuma az *Inmar-nak*, mely-lyel együtt szintén előfordul egy szóban így: *«Kildin-Inmar»*. *Inmar*, tudvalevő, a megszemélyesített *«ég, menny»*, a vogul *Numi-Tārēmnek* hasonmása.

Íme mekkora következtelenség! Először kimutatja *Munkácsi*, hogy *Kaltés* a votják *Kildisinn* átöltözött alakja, aztán meg erővel rá akarja bizonyítani, hogy a sötétségből ki nem bontakozott, kelő napot testesíti meg. Pedig e két szerep teljesen kizárja egymást!

Látni való tehát, hogy *Kaltés* nem más, mint *Numi-Tārēm* (*Sarñi-Tārēm*, *Numi-* v. *Sarñi-Kworés*: *«a felső ég»*) egyik változásának, még pedig legtöbbször a reggeli- s esthajnali pírban úszó égne megszemélyesített alakja. Előkerül ezenkívül némelykor mint a tavaszi fakasztó kikeletnek megtestesítője is. A *Sarñi* melléknév ugyanazt jelenti mellette, a mit a *Tārēm-mal* való kapcsolatban, vagyis *Sarñi-Kaltés* = *«a tiszta, felhőtlen, pirosló hajnali ég»*. Ekként könnyen megérthető róla az éneknek az a kitétele, hogy *«az ő hajfonatából emelkedik ki a nap, az ő hajfonatából emelkedik ki a hold»*.

*) Különbén is abból, hogy az ének *Kaltés*-t *«reghajnal-sugaras fejed. asszonynak»* mondja, következik-e okvetetlenül, hogy ő a napistennő? Legkevesebbé sem. Sőt sokkal jobban ráillik e jelző a reggeli pirosló égre, mint a napra!

Kul-äter himnuszának a női solaris alak mellett felhozott helye (Vog. népk. gyűjt. II. 290—291.): *zolit xätel, aršēn xätel nāj-ānkūw jägä kwol-patitän lapnē āremtē*: «holnapi napon, midőn a tüzes nap, a mi asszonyanyánk, atyja (*Numi-Tārem*) házának végébe emelkedik», mit sem bizonyít, mert igazi értelme egészen más, mint a melyet Munkácsi akar neki tulajdonítani. Ő ugyanis a *nāj-ānkūw* kifejezést appositionának veszi, holott nyilvánvalóan nom. possessorisként szerepel. Igazi értelme tehát a mondatnak ez: «holnapi napon, midőn a nap a mi fejedelmi asszonyanyánk (*Kaltés*) atyjának (*Numi-Tāremnak*) házatetejére (az égre) emelkedik». Hogy e két értelem között igen nagy különbség van, azt, úgy gondolom, fölösleges fejtegetnem. A nap legkevésbé sem megszemélyesített alak itten!

A mi most már *Sarñi-äter* alakját illeti, ez ép oly kevéssé solaris alak, mint a hogy nem az *Sarñi-Kaltés*. *Ez is csak Numi-Tārem egyik változásának megszemélyesítése*. «Az ég és föld előntésének éneke» azt mondja róla (Vog. népk. gyűjt. I. 40.), hogy: *taw sagät xätel tot tūli, taw sagät et-pos tot tūli*: «az ő hajfonatan ott áll a nap, az ő hajfonatán ott áll a holdvilág». Munkácsi ebből azt olvassa ki, hogy *Sarñi-äter* „a magasban tündöklő, a sötétségből teljesen kibontakozott napot” jelenti; pedig szemellátható dolog, hogy itt is, mint egyéb vogul énekekben, a nap- vagy a holdvilág fényétől tündöklő ég megtestesítőjeként jelenik meg. S ezt annál is inkább hihetjük, mert a vallásos költemények *Kaltés*-nak hol mint fiát vagy öcsését, hol mint unokáját magasztalják, jelezve ezzel az égnek a hajnali pirkadó szürkületből fényesre változását. Állításom igazsága mellett bizonyosságom *Reguly*, a ki szerint (Vog. föld és népe 18.): *sarñi-tārom* (vagyis *Numi-Tārem* a «felső ég isten») *máskép sarñi-äter is*, úgyszintén *Hunfalvy Pál*, a ki meg ezt írja (u. o. 18. l.): *äter tārom derült ég, tiszta idő*; *miből, úgymond, látjuk egyúttal, hogy az åter szó is az égre vonatkozik s azután személyesítve is vevődik*. Egy más helyen pedig így nyilatkozik (u. o. 31.): *äter, åter levegő ég, azután derült ég*.

De ha netalán Munkácsi nem hinne ezeknek, azt tartom, magamagát csak nem fogja megtagadni; hiszen maga mondja *Pervuchinnak* említett művéről írt bírálatában (Nytud. Közl. XXI. 228.), hogy *Kaltés-ēkwä, vagy más nevén ākw «anyó» mint åter «fejedelem xax’ ēšoxj’ = Mír-susné xum «Világot néző férfi» = Sarñi-äter «Aranyfejedelem»*.

Ezután már, úgy gondolom, nem szükség tovább bizonyítanom, hogy *äter* való léteképpen csak *Numi-Tārom* egyik attribútuma, szakasztott úgy, mint *Kaltés*, azzal a különbséggel mégis, hogy ez a hajnali pirosló égnek, ő pedig a fényes, tündöklő égnek megjelenítője. Különben olykor még mint a nappalnak és a nyárnak személyesített alakja is szerepel. A *Sarñi* melléknevének pedig ugyanaz az

értelme, a mi *Tārom* vagy *Kaltés* mellett, tehát *«tisza, felhőtelen, derült»*.

A mondottakból az is megtetszik, hogy a két alak közt levő genetikus viszony (hogy tudnivaló *āter* *Kaltés*-nak fia, öcsce vagy unokája) nem azt jelenti, a mit Munkácsi állít róla, hogy, a nap utána következik a hajnalnak, hanem, a mint már megemlítettem, *az égne a homályos szürkületből fényesre változását*.

E dolog egy sugárral elég világosságot vet Munkácsinak arra a szóhimező állítására is (Ethnographia IV. évf. 49.), mely szerint, a vogulok mythológiájában nem *Numi-Tārēm*, az ősisiten a legünnepeltebb alak, hanem legkisebb fia a naphős, a *«Világügyelő férfiú»*, a *«hét világot körüljáró, ragyogó lovas, a napsugárfürtű, szent Arany-fejedelem.»* Bizony *Sqrūi-āter*ban is csak *Numi-Tārēm*-ot imádják, a mi jámbor vogul testvérünk! Különben e mondás még akkor sem állná meg helyét, ha *āter* csakugyan solaris alak volna. Hiszen alig van valamire való vallási ének, a melyben a *«Numi-Tārēm asēm (asikēm)»* megszólító kifejezés legalább is tízszer ne fordulna elő, ide érve még azokat az énekeket is, a melyekben főkép *āter*-t ünneplik. Az imádság, könyörgés majd mind *Numi-Tārēm*-hoz van intézve.

A mi azután a különböző énekek azon kifejezéseit illeti, hogy a napsugarak *Kaltés* vagy *āter* «hajfürtjei, hajfonatai»; hogy a felhők mögül bocsátott sugárkéve a «a napnak keze»: *χātél-kāt*; hogy a nap, ha sugárizik, «felölti kucsmáját és keztyűjét», a szobába «betekint» (=besüt): ezek mind csak oly mythologikus kifejezések, melyek a nap változó sugárzásának elevenebb megérzéskítésére szolgálnak a nélkül, hogy akár *Kaltés*, akár *āter* solaris volta mellett csak valamit is bizonyítanak.

Hátra van még, hogy Munkácsinak azt az állítását is szemügyre s gondolóra vegyük, a mely szerint, az északi vogulban és osztjájában a «nap» (sol) jelentésre a közönséges *χātél* szón kívül járatos *nāj*, a mely különben «fejedelmi, előkelő asszony, istennőcske» értelemben ismeretes, a nap eredeti, mythikus apperceptióján alapuló kifejezés, mely szerint a nap egy szépséges asszony, istenek és emberek ősanija. Kétségtelenül igaz, hogy a *nāj* szó fejedelmi, előkelő asszonyt, istennőt is, meg napot is jelent, de az is bizonyos ám, hogy e két *nāj*nak egymáshoz egyáltalán semmi köze sincsen!

A vogul énekekben ugyanis lépten-nyomon találkozunk ily kitételekkel: *juil nājīñ χān jiw*: «hátra a tüzes fejedelem jön» (Vog. népkölt. gyűjt. I. 8.); *nājīñ pēlēm lawān*: «megfogtok gyúladni a tüztől» (u. o. I. 13.); *nāj sastēm nājīñ sāmme posāln*: «a tüzet növesztő tüzes vidékre hajtsd el»; *sāt tālā-tuwā nāj tē'*: «hét tele-nyara ég a tűz» (u. o. I. 69.) stb. Ki ne keresne ezen tüzet jelző *nāj* és a napot jelentő *nāj* között összeköttetést? Nem

sokkal természetesebb apperceptio-e a napnak «tűzről, fényről» való elnevezése, mint a «nő» névvel való kapcsolatba hozása? Nemcsak hogy hihetjük, hanem sőt hinnünk is kell, hogy a «nap» vogul-osztják *nāj* nevének «lux, splendor, ignis» az etymonja, nem pedig «mulier, matrona, dea». Hitünket megszilárdítja a világ teremtése regéjének ez a helye (Vog. népk. gy. I. 14.): *an jelpiñ-šakw ti; tārēm-nāj akw' palä tārēmt numēn tēi', akw' palä tārēm kit sām̄t tēi' māgi'-tārmi' lap ti tēwei'*; *man ūrēl minimēn ti nāj-tārä?*: «hát ez a szent tűzözön; az isteni tűznek egyik része fönt az égben (v. égen) ég, másik része az ég két sarkában ég, az ég és föld fölemésztdődik tőle; minő módon megyünk mi ezen a tűzön által?» Itt ugyanis az «isteni tűznek egyik része fönt az égen (égen) ég» kifejezés egyenesen a napra vonatkozik, ép úgy, mint a «másik része az ég két sarkában ég» kitétel a sarkfényre. Egy más bizonyosság hitünk alaposága mellett Hunfalvy, a ki a tavidai vogulok harmadik hónapjának «*tāri nāj joñp*» nevét így fordítja magyarra: «*fényű fény-hó*», a negyedikét pedig «*kāl' nāj joñp*»-ot ekképpen: «*nyír fény-hó*». Hogy ezen hónapnevekben *nāj* igazában napot jelent, ahhoz semmi kétség sem fér.

Ezeken kívül igen nyomós erőssége van annak a ténynek is, hogy a napot jelölő szónak eredeti értelme az ugor nyelvekben majdnem kivétel nélkül «lux, splendor, ignis». Így a finn *päivä*, észt *päev*, *päiv*, lp. *peive*, lpF. *bäive*, zürj. *šondi*, votj. *šundi*, cserem. *kece*, sőt még a vogul-osztjában általános *žätel* napnév is etymonja szerint «*fényt, világosságot, tüzet*» jelent. Miért vennők ki tehát épen a *nāj*-t közülök? Hiszen még más törzsbeli nyelvekben is hasonló tapasztalatra jutunk; teszem fel a görög *ἥλιος*, latin *sōl* és a német *sonne* gyökere, a *sāw*: *sū* eredetileg «*leuchten*» értelmű (l. Kluge: *Etym. Wörterbuch der deutsch. Spr.* 321.); az orosz *солнце* (*sólnce*) meg szemmeláthatólag a latin *sol* lal függ össze. Sőt még abban az esetben is, ha a napot megszemélyesített alakban találjuk valamely népnél, a névnek eredeti «lux, ignis» jelentése majd mindig nyilvánvaló (a mint már fentebb megemlítettem). Így a görög *Φοῖβος*, *Ἥλιος*, a moabita *Chemoš*, az assyriai *Šamas*, a védai *Aruša*, latin *Sol* megszemélyesített napalakként szerepelnek ugyan, de valódi jelentésük könnyen fölismerhető.

Mindez kétségtelenül bizonyítja annak a pszichológiai ténynek igazságát, hogy az ember nyelvének megalkotásakor a különböző dolgokat mindig valamely szembeötölő oldalukról nevezi el és ha esetleg idővel megszemélyesíti is a természeti erőket, nevüket nem másítja meg. Ép azért, ha még megengednök is, hogy *nāj* a napnak személyesített alakja, akkor is azt kellene tartanunk, hogy eredeti jelentése nem «*domina, matrona*», hanem «*splendor, lux, ignis.*»

Különben Budenz is, kinek tekintélye e téren, azt hiszem,

elégé hatós, egész világosan kimondja M. U. szótárában (390.), hogy *az oszt. B. nāj szó (természetesen a napot jelölő!) = vog. B. nāj «ignis».**

Úgy gondolom, fejtegetésem után sem Munkácsi, sem más nem vonja kétségbe, hogy a *nap*jelentő *nāj*-nak a nő-értelmű *nāj*-hoz egyáltalán semmi köze sincsen, hanem etymonja: «tűz, fényesség».

Gondoljuk azonban egyelőre, hogy *Kaltés* és *āter* csakugyan solaris alakok, tegyük fel azt is, hogy a *nāj* «nőt» jelent: mindamellert sem lehetséges a «*nap*» szónak mythologikus származtatása.

Nem lehetséges pedig először azért, mert ha *Sgrñi-āter* másik neve *Ēkwä-pī* (azaz talán *Ēkwä-pī pīris*: «asszonyfi fiúcska»), valóban a napot jelentené, akkor, hogy a magyar «*nap*» szót hasonló mythologiai alaptól származtathatjuk, szükséges volna, hogy ha nem is valamennyi ugor nyelv, legalább a vogul ne csak egy vagy két mythologikus énekében használja az *Ēkwä-pī* elnevezést a napra, hanem a közbeszédben is. Pedig itt nem találjuk meg! Szükséges volna továbbá, hogy az *Ēkwä-pī* összetétel mellett a *nāj-pī* is használatos legyen a nap megszemélyesített alakjának jelzésére, holott ennek egyáltalán nem találjuk nyomát még a mythologikus énekekben sem!

De nem lehetséges a «*nap*» szónak mythologikus magyarázata már csupán csak azért sem, mert *kiegyenlíthetlen hangtani akadályba ütközik*. Senki sem vonhatja ugyan kétségbe, hogy a *nāj-pī* összetétel mai hangzásához *nājp, *nāp* fele hangfejlődésen át könnyen juthatott volna, mert ily hangváltozás egészen közönséges nyelvünkben, de azt már nem tudja sem Munkácsi, sem más kimutatni a nyelvtörténetből, hogy csakugyan ily átalakuláson át nyerte mostani alakját. Az őrségi «*mináp*, *tennáp*» szók mit sem bizonyítanak mellette, mert egyrészt kétséges, vajjon csakugyan nyílt *ā*-val s nem csupán csak terpedt *ä*-val ejtik-e (különben is összerántott alakok a *minapon, *tennapon-ból), másrészt, ha még valóban nyílt *ā*-val ejtik is, csak az esetben hozhatók fel hatós bizonyosságul a «*nap*» szó illetén hangfejlődése mellett, ha Munkácsi előbb kétségbevonhatatlan erősségekkel megbizonyítja, hogy

*) Mindez tökéletesen helyes. Csak azt nem értem, a ezikk-író mikép tehette föl a vogul szövegek szerencsés gyűjtőjéről s kiadójáról, hogy a *nap* *nāj* nevééről szólva megfeledezett volna a tüzet jelentő *nāj*-ról? Ő nyilván egynek tartotta a kettőt s a *nap*-jelentést vette eredetibbnek. Igaz, hogy ehhez aztán szó fér.

az őrségi nyelvjárás őrizte meg nyelvünknek legeredetibb alakjait. Pedig ezt nem hiszem el, hogy meg tudja tenni! Hát ugyan a régi «*nop*» alakot, a mely nem is egyszer kerül elő a HB-ben, hogy hozza Munkácsi megegyezésbe a *nāj-pī*'-nak hangváltozásával; vagy talán csak nem tartja valami olyféle dialektikus alaknak, a mely csak esetleges fejlődés a rendes «*náp*» mellett? Nem merem föltenni róla, hogy a «*mináp*, *tennáp*» alakokat eredetibbnek tartaná a «*nop*» formánál! Hiszen a régiségben sehol sem kerülnek elő! Semmi, de semmi alapja sincs Réthy László azon állításának (a Beöthy-féle képes irodalomtörténetben 17. l.), a melyet bizonyosan Munkácsi felreértése következtében mond, hogy a «*nap*»-nak a régiségben «*náp*» az alakja. *A nāj-pī*'-nak tehát *nop-pá* kellett volna változnia. *Csakhogy az a baj, hogy ilyen hangváltozás meg nem létezik a mi nyelvünkben*, de talán még más nyelvekben sem. Az *aj* csak é (é)-re, vagy pedig á (á)-ra változhatik.*)

A «*nap*» szó, *ennélfogva mint látnivaló, csupán nyelvészeti szempontból sem fogadható el a «nāj-pī» összetétel származékának.* Azért az olyféle állításnak, hogy a magyar «*nap*» szóban is — ép úgy mint a vogul-osztják *nāj* «*nap*» szóban — mythologiai residuummal van dolgunk, a hogy Munkácsi hirdeti, sem alapja, sem helye nincsen.

Mondjunk le tehát arról a szemet s szívet csiklandó csalóka hitről, hogy a magyar «*nap*» szó az «*isten*» név mellett egy második nyoma a magyar és vogul-osztják népek közös mythologiai feladásának.

Az összehasonlító mythologia még csak gyermekkorát élő tudomány, főképpen mi nálunk magyaroknál, kiknek ősvallási emlékeit a sok ide-oda hányódás, küzdés, idegen népekkel való keveredés, a keresztény vallás s egyéb romboló erők nemcsak hogy elnyútták, hanem úgyszólván gyökerestől kiirtották. A költészetben s a történeti hagyományban hasztalan kutatunk, nem találunk csak egy valamire való emléket is; a nyelvtudomány az egyedüli istámpont, a melyre támaszkodva ősmythológiánk egy-két megfakult foszladékát felfödözhetjük. De még e téren is a multnak tanulsága vajmi kevés reményt nyújt a jövő kutatásokhoz. És ha valamely tudományágban, akkor ebben hajszálíg menő pontosságra van szükségünk. Még eddig nincsen elég erős alapunk, a melyre bizton-bátran építhetnénk, mert egy-két szónak esetleges tanúbizonyossága még nem elég ok arra, hogy valamely ugor nép mythológiáját úgy tüntessük föl, mint a melylyel a mienk kétségen kívül egyező volt. A mily könnyű az ily eljárás, ép oly megbízhatatlan.

*) Az is kérdés, vajjon *aj* v. *áj* hangsoport válthatik-e magyar á-vá s a *náp* alak megfelellhet-e ered. *nāj-nak. S. Zs.

Csóválnunk kell a fejünket, midőn ilyféle állítás ötlük szemünkbe : „a magyarság ősvallásából csak egy-két foszlány maradt ugyan reánk beszélte nyelvünkben, de azt a rokon népek mythikus költeményeiből egész teljességében (!) megismerhetjük.” (Réthy László, Beöthy képes irodalomtörténete 15.).

Azután meg számolnunk kell nemcsak a nyelvtudomány, hanem a psychologia, nevezetesen a folklórisztika törvényeivel is, mert ha igaz Herdernek mondása, hogy minden nyelvben az illető népnek gondolkodása és jelleme tükröződik le, akkor kutatásaink csak abban az esetben számíthatnak föltétlen hitelességre, ha e két tudományág vizsgálódásainak eredményei lehetőleg összevágznak.

PRIKKEL L. MARIÁN.

A felső-lozvai vogul nyelvjárás tárgyában fölvetett kérdést (NyK. XXII. 416. l.) illetőleg utalhatok a Budapesti Szemle 1889-iki évfolyamában közölt jelentésemnek következő helyére: «Tatjana Alexejevna Szojtyinova, kinek Reguly déli vogul hagyományainak megfejtését köszönheti a tudomány, *Tat-tit-paul*-ban, a Jurkin falujában született. Ez az a Jurkin, kitől Reguly déli vogul énekeinek nagyobb része származik. Tatjana az ő térdein növelkedett fel s azon fontos emléket őrizte meg felőle, hogy az ő, valamint a felső Lozvánál lakott kordásainak (mint Reguly másik főközlőjének Pachtjárnak) a nyelve különbözőt mind Përsü, mind a felső-lozvai újabb nemzedék nyelvétől. Ez adja meg a nyitját annak, hogy miért nem találhattam én meg sehol ugyanazt a nyelvet, melyen Reguly Jurkintól eredő vogul hagyatéka írva van. A Felső-Lozvánál ugyanis Reguly, illetőleg Jurkin ideje óta nyelvváltás ment végbe. Az eredeti délies jellemű nyelv helyett az éjszaki, vagy szoszvai nyelv jött gyakorlatba annak következtében, hogy a felső-lozvai nomád vogulok mindinkább távolodtak a letelepült s fogalmaik szerint elkoresosult közép- s alsó-lozvai voguloktól és az életmód s vallásos cultus tekintetében közelebb álló szoszvai vogulsághoz csatlakoztak: kizárólag ezekkel kezdtek házasodni, közös törvényt tartani stb. A Reguly hagyományaiban tehát egy kiveszett, különálló lozvai dialektusnak maradt meg emléke, mely földrajzi helyzetéhez képest középállású, mintegy átmeneti volt a szoszvai és közép-lozvai nyelvjárások között.»

Ezért van az, hogy Szojtyinova, noha maga szintén a Jurkin falujából *Tat-tit-paul*-ból való, mégis az újabb nemzedék nyelvén, tehát az éjszaki nyelvjáráson beszél. Ezért tartom a Jurkin-Reguly-féle hagyományokat a kiveszett felső-lozvai nyelvjárás emlékeinek; de minthogy legközelebb a Përsü-féle közép-lozvai nyelvhez áll, nevezhetem vele szemben egy másik, t. i. Reguly hagyományaiban megőrzött közép-lozvai-féle nyelvnek is, annál is inkább, minthogy *Tat-tit-paul* és *Täpëz-paul* (Përsü faluja) szomszédosak.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Pótlék az Erza-mordvin szótárhoz.

A finn-ugor társaság egyik becses kiadványa Paasonen H.: «Proben der mordwinischen Volkslitteratur» (I. Band. Erzjanischer Theil) cz. munkája. Paasonen 1889—90. években tartózkodott a mordvinok között Penza, Szimbirszk és Tambow kerületekben. Említett gyűjteményét szerencsés körülmények segítségével egyetlen-egy faluban Maresewo-ban, egy vendégszerető család körében gyűjtötte s elegendő alkalma volt gyűjteményét gondosan s alaposan megszerkeszteni. Paasonennek különben még van moksa népdal-gyűjteménye is, melynek kiadását legközelebb várhatjuk; de főleg türelmetlenül várjuk szótárát, melyet szintén kilátásba helyez, sőt, mint előszavában mondja, ez volt főczélja utazásának. S erre van valóban a legeslegnagyobb szükségünk. Említsük még meg, hogy költségeit egy angol úr, John Abercromby fedezte, a kinek mordvinok, ugorok se ija se fia. Hol találkozik nálunk ilyen pártfogó? Mikor fog ilyen találkozni?

Mordvin nyelvű szövegeink egyáltalán kevesek, de ezek közt is ritka a népnyelvi gyűjtemény. Pontos s teljesen megbízható egy sincs. Tehát nagy örömmel kell üdvözlőnünk P. gyűjteményét; noha a tanulság belőle nem oly nagy, mint első pillanatra várhatnók. Igen fontos hangtani tekintetben. Bővebben ezzel most nem foglalkozhatom; különben erről maga P. írt egy értekezést: *Mordwinische Lautlehre* (Helsingfors 1893.) czímen, a melyre még visszatérünk. Csak általában ki akarom emelni, hogy ezen dalok nyelvének különös sajátága az általános jésítés, a mi kétségkívül orosz hatásnak tulajdonítandó. S jó volna tudni, vajjon minden nyelvjárás egyforma-e ezen tekintetben?

Nyelvtani szempontból alig kell vagy lehet valamivel is bővíteni Budenz kitűnő nyelvтанát (NyK. XIII.).

Végre, fájdalom, mordvin szótárunk sem bővül valami különösen, kivéve igen sok kölcsönvett orosz szóval. Tanulságot vonhatnak ebből ismét a gyűjtők, hogy fáradságukat, különösen ilyen kiháló nyelvnel, először is a szók gyűjtésére fordítsák. Mert az bizonyos, hogy a grammatikai kategóriák sokkal tovább megmaradnak és elsőek a szók, a melyek kivesznek.

Megjegyzendő továbbá, hogy a folklore szempontjából se mind érdekesek ezen dalok. Nagy részük közönséges alkalmi dal; érdekes a második s harmadik rész: a lakodalmi énekek, a melyek egy kissé hosszadalmasak s inkább csak gúnyolódó meg panaszkodó énekek, de az ősi lakodalmi szokásokból úgyszólván semmit sem tartalmaznak. Legeredetiebbek a tavaszi dalok (*požarat*) s a karácsonyi énekek (*kaladamot*), de fájdalom, ezek csak csekély töredékek (225—237. l.). Különösen említésre méltónak tartom az I. 19. dalt. «Kazán városát kezdik építeni, de a mit építenek, az mindig összedől, míg végre keresnek egy szép leányt, a kit a várossal eljegyeznek. Ettől reménylik, hogy a város majd magától fölépül». Hasonlít a mi híres *Kőmives Kelemenné* cz. balladánkhoz.

P. gyűjteménye a következő hat fejezetre oszlik: I. *Morot*. P. szerint balladaszerű, de helyesebben alkalmi dalok (1—109. l.), II. *Lakodalmi énekek* (110—153. l.), III. *Avarkšnimat*. A menyasszony panaszdalai (154—199. l.), IV. *Lajšimat*. Halottakat s rekrutákat sirató dalok (200—223. l.), V. *Požarat*. Tavaszi énekek (224—231. l.), VI. *Kaladamot*. Gyermekek karácsonyi énekei (232—237. l.). Mellékelve van jó s csekély kivétellel pontos szó szerinti hű német fordítás.

A következőkben, minthogy ezt tartom egyelőre a legfontosabbnak s egyéb mondani valóm különben sem igen volna, szótári szempontból fogom megvizsgálni gyűjteményünket. Alapul Budenz jeles szótárát (NyK. V.) véve, először kiírom az egészen új s eddig ismeretlen szavakat; másodsor azokat, a melyek nem egészen, de alakra vagy jelentésre újak. Persze tekintettel leszek Wiedemann szótárára és Budenz későbbi pótlásaira (NyK. XVI. s XIX.), de az orosz szókat mellőzöm.

A betűrend, noha nem helyeslem, ezúttal nem lehet más, mint a Budenzé; tehát a következő: *a, ä, e, i, o, u | k, g, h, j | č, c, š, ž | t, d, s, z, n | p, b, f, v, m | r, l*.

Rövidítések: B. = Budenz szótára; W. = Wiedemann szó-

tára; XVI. XIX. a NyK. illető kötetei; M. = Moksa. A sor végén a pontos vessző után Budenz szava vagy értelmezése áll. P. = Paasonen gyűjteménye. A számok közül a római számok a főt említett egyes fejezeteket (pl. I. = Morot, II. = Lakodalmi énekek stb.) jelentik; a római számot követő első szám az egyes dalok, a másik a sorok számát jelenti.

I. Ismeretlen szók.

Ásardá: megy (*kinaŋgis*, az út) I. 37. 5. folyók I. 37. 11.

astinesté: lassan, sachte I. 44. 7.

avakš: tyúk I. 35. 13. vö. *avaka*, nőstény; weibchen vom thiere. W.

Erke: szabadság II. 15. 56. *sajš olanok* (воля) *erkenek*: weg nahm sie unsere ungebundenheit, unsere freiheit.

ervan: várni III. 3. 67. (synonymája: *učan*) v. ö. *eran*: él, lakik.

Ičinenen čarčarsa: unter einer schöngeschmückten (?) brautwagendecke II. 15. 65. (A kérdőjelet P. irta bele).

Oja: pajtásnő I. 11. 3; III. 2. 12.

odaškadan: elhervad III. 2. 62. *odaškadoň*, part. perf. III. 5. 14. *odaža lopa*: elszáradt (káposzta)-levél III. 2. 62.

oźogadan: elhervad III. 4. 32. *oźada* = *odaža lopa* vö. *oźol-gadiň oźadaks*: ich bin zu einem verdorrten kohlblatte verwelkt.

ođinija: kazal II. 6. 10.

odnasum: szerető II. 8. 64.

ozavkske: nád I. 6. 10; II. 5. 19. vö. *ozavtan*: ültet.

onava: brautwagen II. 15. 62.

Uj: jaj IV. 5. 9. *uzaj*: ó I. 44. 15.

uškerěj: barázdabillegető I. 30. 8.

uv (*uv?*): lärm II. 1. 4. Vö. *meielis uvi*: der himmel schallt I. 3. 48. M. *uvan*: ugat W. *avan*.

urama: bölcső (?) I. 36. 16.

(*ki*) *ulo*: scheideweg I. 19. 3. vö. *ulo*: áll (mentum); *ki*: út.

ulkoť I. 10. 20. *ulko* III. 8. 115. nem rég, minap; — M. *ulhka*

(*Babai-*) *kaša*: opferfest I. 8. 3. (talán összefügg *kačan*: füstöl, *kačamo*: füst stb. szókkal, vagy orosz *kama*?)

kaňa: valjon, talán I. 3. 55; IV. 4. 30.

kanurgan: cserép III. 4. 33.

kapan: czirógat I. 40. 8. vö. M. *kapian*: bekap; *kapudan*: megkap, megfog.

kalada-t (plur.): karácsonyi énekek VI. 2. 16; VI. 1. 1. vö. *kaladamot* ua. VI. czím.

kalana: mürbe, porhanyós I. 17. 16; — 49. 15.

kalgan III. 7. 121. *kalgavksan* II. 6. 7. szét-, megrág, vö.
kalgo : pozdorja.

kalmadnan : összekeveredik III. 8. 111.

kalme tikš : bruchwurz, porczfü (Herniaria L.) III. 8. 111.

keče : merítő kanál, schöpfkelle III. 5. 30. *M. kädgä, kedge* : edény, kis kád (melyet W. oroszoknak tart кадка; de ha összefüggnek a *keče*-vel, akkor ez a föltevés nem valószínű. Inkább a *ked* : kéz származéka lehetne valamennyi, vö. *füles korsó* s a következő szót.

Ketske I. 2. 10. *ketks(e)* III. 8. 60. karperecz, vö. *surksk(e)* : gyűrtü (*sur* : új).

kednümilav : bőregér II. 8. 7. vö. *ked* : bőr, *kedén* : bőrből való.

keřescé : kornwicke I. 15. 8. (lehet birtokos 3. sz. úgy hogy *keřest* volna a nominativusa).

ker : csomó (*paže kerť* : hanfbündel) II. 8. 69; vö. *keřan* : vág (?).

kelan : mond, szól I. 3. 53—54; vö. *kel* : nyelv II. 7. 10. l. *käl*.

kelaso : után (*loman kelaso mon kortan* : den leuten nach erzähle ich) IV. 4. 63. talán inkább : az emberek nyelvén, s *kelaso* inessivusa volna a *kel* szónak? De lehet *kel* : szélesség származéka is; vö. *keles, külis* : szerte.

kelenčt I. 6. 15. *kelenšt* III. 2. 51. (plur.) : újjnyi vastag matring, fingersträhnenchen; vö. *kesak* : matring II. 8. 50; *kesak*.

kel : hideg III. 2. 32. *martonk a tejan kelt šedejt* : unsere herzen werde ich nicht zum erkalten bringen ill. köztünk nem csinállok hideg szíveket; vö. *kelmä* ; *kelme* I. 22. 4. *kälme* III. 3. 6.

kistoj, kistojne : eper I. 11. 21.

kiv'ede- : kikérdez, kivallat I. 1. 47; 18. 13; vö. *kevkste*, uo. 46. *kevksne* III. 5. 67., mely nyilván ugyanazon tö származéka; I. *kizeftan* ; *kevste* XIX.

kosa : hab (*keř p'e v'ediň kosaso* : im schaum von bast (-dach) -wasser) II. 9. 18.

kolčan : ápol I. 1. 4.

kukurdan : kakukol I. 30. 9.

kuncolan : sejtteni, sejtve megtud, kilesi (*aňćak kuncoliň šedejsem* : ich habe nur mit meinen herzen erlauscht) III. 8. 10. megles I. 2. 46.

kuro : falu I. 3. 10. (?)

kurine : bokorzat.

kraštima : gyújtás I. 38. 4. (*v'e uštuma p'eňiňiňjist v'e kraštima čev'iňiňjist* : egy fűtés a kis hasábfájuk, egy gyújtás a kis forgácsuk). *Gavdanis* : das vorjährige gras IV. 5. 82.

gognaj : varju I. 41. 4.

goriňpof : csörgő III. 3. 51. *goriňpovnie* (dim.) I. 33. 13.

guźna : létra I. 41. 2; vö. *kuz* : fenyő.

- gurtke* : láng I. 44. 5.
Jato : idegen (melléknév) I. 13. 9; III. 7. 122; *jatoú.* I. 13.
 16; vö. *juti* W. *jutiča* : járókelő, útas XIX. *jutan* I. 28. 19; -*jotan.*
jamsá : összenőtt (*jamsá p'esh'tt* : összenőtt diók) I. 37. 17.
južadí : kanyarít, schwenken (*alov kedel južadít* : schwenke
 deine hände nach unten hin) III. 5. 92.
judmiñe : szórólapát I. 28. 11.
Čačo : arcz I. 6. 11; II. 5. 20; — *tšama* W., *čama* I. 9. 5.
čack : át, keresztül (*kolmo roščan čack jutiñ* : durch drei heine
 bin ich gegangen) III. 5. 77.
čanavka : fecske II. 14. 51.
čando : vételár, kaufgeld VI. 3. 23.
(pando) čama : domb-oldal II. 2. 17; I. 9. 5.
čekař : penész I. 3. 79.
čikor meñest : nyikorogtak (ill. *čikor-t* mondtak) I. 45. 7. vö.
čikurdan : csikorog, nyikorog III. 3. 39. I. *čikordan.*
čija-, čijakšna- : kiházásit, férjhez ad I. 6. 21; I. 3. 11; vö.
čijnan : siet I. 8. 1. *čijekšne-* fut I. 23. 10. I. B.
čiče : sógor (a testvér férje) III. 8. 52.
čisla : mulatság II. 12. 30. ünnep II. 3. 10. — *tšisla* : szám
 (orosz) W. Ide való, úgy látszik, *česija* : loos, sorszám, a katona-
 szedésnél IV. 5. 56, 157.
čičeze : napsugár III. 7. 108; vö. *či* : nap, tag.
čirimk čirimk jakičat : hübsch trippelnd ist ihr gang (ill.
járók) II. 12. 13. v. ö. *širem* : ferde, rézsüt; *čir-pilgen* : görbelábu
 vagy *tširáz* : üppig blühend (W.)?
čopote- elkésik II. 15. 3/5; *čopot-* sötétedik IV. 5. 72. I.
šopėdan.
čova : gyenge, zart I. 42. 21; — *čova-* : wäsche reiben I. 12.
 17. I. *šovan.*
čukan : morzsol, zerstampfen II. 1. 35. (vö. *čufan*) inog
 (*čukaž čukit puliñest* : inogva inognak farkacskaík. P. stampfend
 stampfen ihre schweifchen) II. 1. 39; — M. *čakan* E. *čukan* ko-
 pog, koczog, vaczog.
čuzoj : idegen I. 13. 9; III. 8. 42.
čapur (tikše) : kakukfű II. 2. 24.
čičer : sürtű I. 31. 20.
čiv'tordi : schimmernd, csillogó (*šija ezüst*) II. 5. 22.
čildor : fény (*čildorco molit sumaneñk* : eure röcke glänzen
 (ill. fénybe jönnek) III. 2. 52.
čura- : körfog, körülvész II. 2. 32/34. III. 7. 117/18.
čulu balu : aludj, aludj I. 2. 37. vö. Баловатъ : elkényeztet;
čulu balu. balu tu I. 21. 1. *utu balu* : schlummre, schlummre I. 20. 19.
Škiñiñ (avanok) I. 3. 68. *škiñikaj* (vö. *ava-kaj*) I. 3. 38. *škiikaj*
 IV. 1. 30. szülő, gebärerin.

Tašta-: összegyűjt (*taštan v'erńem čamdija*: ich entliess mein gesammeltes blut) III. 4. 29.

telešan: megtámad II. 17. 3.

tija tuva: ide-oda, té-tova I. 49. 19. vö. *tej*: -hoz, -nek, *tuv*: oda.

topuda: sötét-vörös I. 27. 2.

tolkke: ész IV. 2. 44.

tuńgulks-; bámulatba ejt II. 14. 25.

(*a*) *tupurom tapurom*: (keine) leeren worte IV. 1. 23.

tuńtuńuškát (plur.): kenyérleves V. 3. 21.

tulo: hosszas (*tulo řepsket alonzo*: längliche rüben sind seine hoden) V. 3. 12. vö. *tulo*: ék, csap.

Sāńgír-: kékes zöld I. 37. 3. vö. *seń*: kék.

šerjka: lábszár I. 38. 5.

šerńa-: csinosít III. 7. 6.

šildej pulo-s (illat.): örvényes helyre, auf eine tümpelige stelle I. 42, 55. (de alighanem hibás a fordítás, mert *šildej* (R. W. I. M. *čilgü*) jelentése *szömölcs*, vagy *gyepdomb* (l. *sildi*), továbbá *pulo*: bokor, berek I. 18. 2. | 27. 9/11. s az összefüggés miatt lehetne is úgy fordítani: A gyepdomb bokrába lefektettem, a rét pázsitjával betakartam. *Šildej pulos mon i kajija*, *Luga narco mon i v'eltija*. I. 1. 42/43. és 55/56. Hasonlókép I. 46. 3/11. *šildejtéme pupürkšnan* így fordítható: Domb (ill. rög v. göröngy) nélkül megbotlok. Paas. Ohne tümpel stolpere ich.

sotan: szárít IV. I. 50; — M. *sotan* E. *sodan*: köt. vö. *soca* (*sod-sa*): kötöm öt I. 1. 35. *sodokšno-* (fr.) I. 32. 29., továbbá *sodan*: tud, megismer.

Nat: nyilván III. 3. 3; IV. 5. 48. vö. *najav*: öffentlich IV. 4. 9/11. *nej*: íme I. 10. 7. (igen gyakran); *nejtn*: most is I. 20. 20/21. vö. *nej*, *nejak*, *nejke*.

ńalo-vtomo: himzés nélkül a ruhaszálon II. 14. 29.

ńedā-: keresztbe fon (*kemeń šuronzo*: tíz újját) I. 10. 12; — 23. 16.

ńerge-: elver, prügeln VI. 2. 7.

norov: gabona I. 33. 22; III. 5. 85. a gabona isten neve (*pašiba pazneń Norovńen*: dank sei dem gotte des getreides) II. 4. 2. *Norov-ava*: gabona istenasszonya uo. 3.

nuvara: lesújtott (n. *seńem mon v'itan*: lesújtott alakomat főlegyenésitem) III. 5. 40. ferde fa (*ton polat putik nuvaras*: feleségedet akaszd egy ferde (schief) fára) I. 25. 7.

Paka-: kóborog I. 26. 2. vándorol I. 35. 11.

paki: vendég I. 6. 24. (vö. *jaki*).

pajme: a szín tetőgerendája I. 11. 46/48.

pancto - : felkantároz I. 31. 17; II. 1. 20. vö. M. *pandës* : fék, zabola.

parmišca : hatalmas (*tumo* : cserfa) I. 1. 40. vastag I. 25. 12.

peňerva : sógarasszony I. 36. 9.

p'elas : őrtölt, toll I. 40. 14. vö. *pelan* : félni.

p'iže : kicsi II. 14. 9; I. 2. 48.

potmara : szomorúság IV. 5. 9.

pužo : sötétbarna, schwarzbraun I. 27. 1. vö. *piže* : zöld, kék.

pultan : eltűr, elszenved (*jakšamo* : hideget) II. 14. 21; IV. 5. 39; — *pvtan*, *pultan* : fölkelt.

plava - : csépel (*plavan pult* : kicsévelt kék) II. 8. 70.

Baša - : beszélget 1. 13. 4; (orosz?) — altat, csillapít; M. *bašav* - : viganasztalódik XVI.

b'eruma : kar, arme (*mačtevljija mon b'erumazom* : karjaimba fektettem) I. 1. 21; — IV. 2. 39.

Vaskamo : kényeztető, verzärtler II. 1. 10; kedves (tehát *kényeztetett*) II. 7. 2. vö. M. *vaskaftan* : megcsal, hazudik, csalogat.

vastiñe : férjecske I. 1. 2.

vardaňka : szolgáló, I. 2. 33. vö. M. *varžanka*.

v'ij - hoz (*čači mastorov v'ijiže* : szülőföldjére hozta őt) I. 11. 40.

Meñelňa : após.

mukur : tőke, klotz III. 3. 61.

Rašk : ág; *kavto raškso* (*iness.*) *acamom* : mein bett ist zwei-
ästig V. 3. 22.

rede - : észrevesz I. 10. 14; — 32. 36.

riške : láncz I. 5. 14; — 33. 11.

Laža - : megment? (*nat a lažav'i velanok laži valžejsé* : offen-
bar kann unser bruder nicht mit klagen der stimme errettet
werden IV. 5. 48., talán inkább : *beweint werden*, vö. *lažan* : jajgat,
megsirat. B.).

lukšcad - : meglóbál I. 2. 30. *lukšcadiň* (part. perf.) *lavš* : hinta-
bölcső, schaukelwiege I. 32. 29.

lužad - : elsülyed III. 2. 1.

luđij : nádsípocska I. 38. 5. vö. *lulka*.

II. Alakra vagy jelentésre új szók.

ašuldan : III. 3. 40. (*ašolcot* plur. III. 2. 47.) fehérlik, fehé-
ren fénylik; — *ašulgadan*, *ašolgan*, I. *akša*.

ašñeste : fehérén II. 7. 20.

(*koct*) *ašk* : leinwand-ballen III. 2. 50. *aško* : lóiga, B. fészek
II. 16. 6. kummetförmige wohnung I. 30. 2.

ašcan : ébren van III. 7. 104. vendégeskedik I. 17. 18. *aščék* :
várj VI. 3. 11.

aščekšnan : verweilen I. 17. 22; — lenni, dolog nélkül áldogálni.

atiňg : öreg ember I. 38. 1; — *ata*.

aška : menj I. 17. 3; II. 7, 18/19. stb. — *aškılan*.

aňtlan : etet II. 8. 64, — *andan*, *anšan*.

avarkšnima : panaszdal, sirató dal, klagelied 154. lap, cím.

avarštan : megrikat III. 8. 80; — *avardan*.

aravtan : állít I. 17. 6. *arčan* : odaáll III. 3. 34; — *aran*.

aras : üres (*a. tarka* : üres hely) II. 4. 11/12; II. 12. 34; nincs, nem.

arčezev- : kezd fontolgatni (*erášť, erášť, dumaževst, siň erášť, arčezevst* : sie lebten, sie lebten *finger an* zu denken. sie lebten, sie lebten, sie *finger an zu sinnen* I. 31. 13/14); — *arsan*.

arst : szegélyzet a női ing alján, stickerei I. 12. 8; II. 8. 62; — *art*.

al(a) orta : gassenpforte (?) II. 10. 3; — *ala*, *alo* : alatt.

alka : alacsony II. 8. 76; *alga* : alatt el, vö. *alkine* : niedrig, seicht. W.

alkso : vánkos, ruhekissen IV. 5. 82. *přa alkso* : fejalj, kopfkissen uo. 83; — *alja*.

alon : alatt I. 47. 5; — *aloi* : alsó.

alstan : ígér III. 5. 91; — *altan*, *alvtan*.

Ežem : lócza, pad; hely II. 16. 5; — I. *žim*.

ekšē tarka : árnyékos hely II. 5. 15/16; — *ekšē* : mögött III. 4. 48; — *ekšes* : mögé, *ekšte* : mögül XIX. I. *ašks* : árnyék.

ejď I. 16. 6. *ejť* I. 24. 6. *ejkakšně* (dim.) I. 16. 22. *ejkakš* I. 37. 17. gyermek; *ejde*, *ejkakš*, *ejkakške* XIX. I. *id*.

ejse I. 24. 20/21. stb. *maga*; — *es*.

eškan : dob, schleuderu I. 1. 39; — *evez*.

ešňan : IV. 5. 81. *ežňan* IV. 4. 75. melegedni; — *ežan*, *ežňan*.

ěžnie : tag V. 3. 23; — *ezne* : frucht, gelenk W.

el : is (*el tındak* : ti is) III. 5. 8. Nincs külön fordítva I. 3. 53/54. *šum* (*křik*) *el si* : gereusch (geschrei) nähert sich; sem III. 4. 4. *volnoj šv'etalov el aran* : ich trete unter das freie licht hervor. Valószínű anyyi, mint a német *nun* vö. *el* már most, épen XIX.

Idevan : megmenthet IV. 5. 50; — *idan*.

ilaftan : elhagy III. 3. 24; — *iludan* : megmarad.

Od-irva : ifjasszony V. 1. 27., I. *ervä*.

ombotks : másod, második (*kolmotks* : harmadik uo.) I. 45. 13; — *omboce*.

orštan, *orštažan*; felölt I. 19. 44; II. 11. 5; — *oršan*.

orštavtke : ruha IV. 4. 47; — *orčamo*.

Uklat : kovácsolt (gestähltes) vas II. 9. 13; — *ukvat*.

užan : vár I. 41. 9. *užo* I. 11. 25. *užoka* I. 31. 25. *várj*, *užodo* III. 2. 33. *užudu* III. 3. 28. *várjatok*; — *učan*.

- uštuma*: kemencze I. 25. 13; — *uštan*: fűt.
- uma*: mesgye I. 39. 22; — szántóföld, telek.
- urá*: asszony I. 11. 2; *urvakaj*: kis menyecske I. 22. 7; — *urva uražo* I. 45. 18. *urėškaj* III. 5. 38. *urka* I. 49. 14.
- urakaj* I. 5. 1. sógorné; — *uráš*, *urakaj*.
- Kajan*: vet, dob I. 32. 16. adót fizet I. 14. 14. *kajavks*: adó uo.; — *ont*, *szór*, *vet*, vö. XIX.
- kasuma*: növés I. 2. 51. *kasuma ije*: termékeny év II. 6. 12.
- kasomo*: fejtető II. 15. 47.
- kev kasmó*: steinwirbel (kőkemény csont?) vö. *p'eké tejan* *istamo*: kőni *kočkača*, *kev kasmó*: ein kind werde ich erzeugen, ein solches: mit eisenerfen, mit steinwirbel) II. 15. 47; — *kasmó*.
- kambrastan*: nyergel I. 32. 5; — *kambras*: nyereg.
- karado karčo*: szemtül-szemben I. 41. 1; — *karša*.
- karán*: csinosítja magát (*apak orčakan karakan*: ich bin nicht bekleidet, geputzt) III. 7. 7; — fölboeskorozni XIX.
- kar*: bastschuh I. 23. 11., *ker*: hárshéj II. 1. 2; vö. *ker*: fakéreg.
- kális*: szerte III. 1. 3/4; — *keles*.
- kěngele*- *megesal* I. 12. 44; — 26. 4; — *hazudik*.
- keńeršt*: megérlel I. 12. 39. elkészít III. 4. 68; — *keneran* (IV. 3. 27.)
- kep'ele* - : dicsér II. 15. 8. *kep'edan* II. 2. 8. *kep'tan* III. 8. 106. emel, fölemel.
- kep'st* (imperat): gyorsan haladjon (a munka) V. 2. 18/26. vö. *kepsán* (fr.): emel.
- kerće*: czikkázik (*keri jondolís a kerči*: der scharfe blitz zuckt nicht herab) III. 8. 107.
- keri* (part. præs): éles 3. 8. 107; — *keřan*: vág.
- kije*: ki (pron, interr.) I. 10. 13/14; — 31. 5. *ki* W.
- ki*: út, *kiš*: érte I. 25. 17. *kisenzé*: érte I. 3. 8. utána ill. nyomában (*moli*: fut) I. 24. 27; — *kinaņgís* (határozott): út, országút I. 37. 5; — *ki*.
- kiekerġavtan*: kondorít I. 12. 13; — *görbít*.
- kirkšan*: levakar III. 2. 28; — *kėrgan*, *kėrkšan*.
- kirdan*: uralkodik, kormányoz I. 44. 17. nevel (*šadoń neškeń kirditne*: sie sind züchter von hundert kühen) II. 6. 26. bir, van neki, tőr (*vačo p'ekėń kirdičat*: éhes hasat bírók) III. 7. 58; — *kirde* XIX.
- kirtan*: eléget III. 7. 127. *kirvast*- meggyújt 2. 1. 30. III. 1. 2; — I. *kėrvāzan*, *kėrvāstan*, *kirhtan*.
- kilej* (plur. *kilijńä* I. 37. 6.), nyírfa I. 1. 57.
- ko* a pron. interr. s relat., származékai: *kozon* I. 19. 1/2. *koson* I. 22. 1/2: hol (*koso*); *kosk*: mikor I. 40. 30. (*kosik*); *kodak*: a mint, a mikor I. 41. 11. *kodamo*: milyen II. 4. 11. (*koda*); *kov*:

miért II. 6. 1. (*kova* vö. II. 6. 2.); *kostoí*: honnét I. 2. 50. (*kosto*)
kuva: mialatt, míg I. 19. 5/6. (*hol el, min által, hol, hogyan*; —
 végre *kolí*: hogyan, wie I. 35. 18/10., a melyet B. W. oroszoknak vél.
 De or. *копи* jelentése *mikor, ha*, továbbá ezen alakokban M. *ko-*
vilda, kolda, E. *kovoldo*; M. *kovoldin*, melyek *kovo*, ill. *kuva* tovább
 képzett származékai, szintén megtalálható egy *l* képző, úgy hogy
 lehetséges, hogy az oroszszal való egyezés csak esetleges.

koy: szokás III. 3. 1; — *koi* W.

koc: fonadék (*čanzav'ín koc*: pókháló) I. 3. 80. vászon I.
 24. 8; — *kot* M. *kotf*.

kotmère: hát I. 1. 36; — *kutmere*.

kožav: gazdag I. 6. 22; — *koža*.

koňok: a háztető csúcsa, first I. 39. 6. vö. *pando koňä*: hegy-
 tető V. 3, 4; — *koňa*, M. *koňä*: homlok.

končan: hunyorgatással megcsal I. 25. 2; — hunyorgat.

kořas: illő (*kořazot kožejkat*: hozzád illő feleség) IV. 5. 22; —
 szerint.

kolan: megsért, megront II. 17. 4. *kolí guj*: venderbliche
 schlange I. 15. 15. *kol arčís*: der schlechtgesinnte II. 8. 5. —

kol: boszorkánymester I. 1. 1/2. *kolan*: varázsol I. 40. 12. vö. *kolan*.

kolgind: könyeket ont I. 49. 3. vö. *kolgan*: folyik.

kolmotks: harmadik I. 45. 14. *kolmoce*, vö. *kolmoci* I. 44. 13.

kolmunst: háromszor 12. 39.

kučt-kija: boten-strasse III. 5. 62. vö. *kučan*: küld II. 3. 8.

kuž: fölmászik IV. 5. 97; — *kučan*.

kušma p'e feljáró II. 11. 1. *kuštima p'e*: lépcső II. 15. 55; —
 M. *kučema*, E. *kuztíma*, *kuzteme* (*kustíma* XIX.)

kunčkaks: közepe vlminek II. 6. 9; — l. *kučka*.

kud-ikele: előszobában VI. 1. 2.

(*šelme*) *kuno*: szemhéj II. 12. 16; — *šelme kundo*: szem-
 fény; l. *kundo*.

kundan: fogódzkozik (*takam avarđi lavs p'iksés kundaž*:
 gyermekeim sír a bölcső-zsinórba megfogódzva) I. 18. 23. *kundas*

lemenze: nevét szőlította II. 8. 3. *kundikei-lin*; követtem volna
 (illat. *kojs veřas* szokásába, hitébe) III. 3. 1; — *kundan*: fog.

kuvats: sokáig I. 21. 7; — 27. 3; — *kuvat*.

kuvalt: hosszában, keresztül II. 2. 1. szerint, illetőleg (*a šu-*
roni kuvast son šupav: nem gabonát illetőleg gazdag) I. 19. 31;
 vö. XIX.

kumarav: lapu, bojtortjány III. 8. 110; — M. *kumbarav* E.
komarav stb.

kurk: száj I. 9. 5; — 35. 28. (nem plur. mint B. mondja).

kurgo: hangosan (*mori kurgo moroso*: hangosan dalt dalol)
 I. 42. 19.

kši: kenyér I. 32. 26. étel III. 5. 75.

kšnakšnan : dicsér II. 15. 7; l. *šnan*.

kšnav : borsó I. 38. 7, V. 2. 7; l. *šnav*.

Gaj : visszhangzó (*gaj p'ičeñ kudo* : ein wiederhallendes tan-
nenes haus) I. 18. 3. vö. *gajnan* : cseng, zeng B. *gajji* : csengő II.
13. 9. erősen hangzó, csattanó (*ružija* : puska) I. 41. 6.

gabala : papír I. 37. 13. vö. orosz кабалá 1. költemény,
2. gerichtlicher Schein über den Besitz einer Sache.

Jakavtan : jár V. 3. 14; járat, hajt (*krandast* : a kocsit) I.
50. 19. körülvisz III. 6. 9. jární enged III. 6. 10. különös jelentése:
mšaraso jakavtiñ : ezüsttel *kivarrtam* I. 24. 9; (de vö. *prisagas*
jakams : einen eid leisten W.) vö. *jaki* : látogató, vendég. I. 6. 23; —
jakan.

javks : hézag I. 32. 28. váladék, ausschuss (*suškiñ javksiñ* :
den ausschuss des mehlkastens) II. 6. 5. vö. *javan* : elválaszt,
oszt; *jauf* : hajvალasztek.

jam : káposztaleves I. 6. 35; II. 7. 13; — *leves*, *kásu*.

jožo : test IV. 2. 40. (*lemb'e jožosot vanožan* : meleg testednél
ápolattam); *meñel jožos* : az éghez III. 9. 8.

jožava : végig (*kućumak ravužo moda jožova* : sende mich an
der schwarzen erde hin) III. 7. 107. vö. *moda jožova jaguda tikšē*
čačožo : a föld színén (an der erdenfläche) eredjen meg az eper-
bokor (i l. fű) IV. 3. 24.

jovtan : ígér I. 19. 10. *jovtiñ* I. 5. 19. vö. XIX. *tolkkē jovti-*
tiñ : du redetest mir vernunft ein IV. 2. 44; — *joftan*, *jovlan*.

joran : akar II. 6. 2. szán (*a es lemezem teježel*, *a es*
lemezem joražel; derselbe ist nicht für meinem namen bereitet,
nicht für meinem namen *beabsichtigt*) III. 8. 132. *készit* (*inazor*
paziñ lamo jorañ tarkanzo : der kaiser-gott hat viel fertig-bestimmte
plätze) IV. 4. 80. *kiválaszt* (*te tarkañeñt joriñžet* : er hat dich für
diesen platz ausersehen) IV. 5. 54; — *akar*.

joraž šuro : elvetett gabona I. 6. 36; — *jořan* : *hajít*, *dobál*.

a jutko : nincs időm I. 32. 23. vö. *monen jutko* : ich habe zeit.
W. *uliča jutkova* : utca hosszat II. 1. 23; — l. *jotka*.

jurtovoje : ház szelleme II. 2. 14; — *jurht-ava*.

Caćuma ije : termékeny év II. 6. 11. (vö. *kasuma ije*) l. *šačan*.
čarazma : jégeső III. 7. 48; — *tšarakma* W.

čalgan : lép I. 15. 14; — 23. 11; — *tapod*, *megüt*. *čalks-*
lépéseket tesz, jár II. 13. 20; — *čalgšan* : *tapos*. *p'ilgeñ čalgav* :
tritt I. 6. 4.

čejedavks : mocsár I. 5. 6; — *čejedalks*.

čev : fa I. 27. 6. *čeviñg* : forgács I. 28. 4. l. *säv* : fáklya; W.

tšev : span, *tševks* : klotz.

čev'te : szelid II. 7. 8; — *puha*.

čer I. 4. 18. *čeriñe* I. 12. 6; haj, l. XIX.

čeržej : szürke I. 23. 4. l. *šaržu*.

- čičav* : balha I. 1. 20. *tšutsav* W.
čiste : naponta I. 6. 5.
(paro) čiči : stättlich (*odzora* : fiatal ember) I. 15. 9. *paro čiči* : ein liebliches mädchen I. 24. 7, de a megelőző sorban megvan : *tejter ejt* : leány s ehhez való — vö. *paro-čiči* : jószág, egészség.
čiči : nap (sol) IV. 5. 72/73.
čovoń : fej hátulja I. 5. 17; — *kės-fejszehát*, I. šov.
čuž : búza III. 8. 93; — *árpa*.
šum : zaj I. 3. 53; — geräusch W.
šuman : süvölt (*v'ir* : az erdő) I. 32. 14; — *šumams* W.
ščere : orsó V. 3. 11; — *štšere* W.
ščer'dekšne- : fon I. 17. 23; — *štšer'dems* W.
te škańt : ebben az órában III. 7. 119; *škastońt* : most III. 2. 7; — *te ška* : most, *škasto* : időről-időre.
štatokošno- : sich entblößen V. 3. 4; — *štavtan* ; *štato-* XIX.
Tašto : előbbi I. 2. 3/4; — *tašta* : 6, ócska.
tarka : hely I. 2. 37. tárgy II. 12. 25.
targan : húz; dalba fog II. I. 5. kiás (*jarmak p'izē sñ targit* : sie graben geldkupfer aus) III. 4. 62. *tabukto targamo* : dohányzás I. 8. 2/5. *himez* (*kotova targan palazo* : hatfelé van himezve az inge, vö. *targavks* : hímzés III. 2. 10.) I. 6. 7/8.
tā, teke : ez III. 7. 139. *tečēń čiče* : mai napon III. 8. 43.
teštke : csillag III. 2. 48; — M. *tāštā*, E. *tešče*.
teškstan : megjegyvez, észrevesz II. 17. 5; — *teštan*, *tāškan*.
tejterks čiči : szűzesség III. 6. 7; vö. *tejter* : leány.
tenšne (dim.) : seprűk II. 5. 30; — *tent*, pl. *tenst* l. *tāšjan*.
tevní : ügy, dolog III. 3. 24; *tev*; *tejev-* fieri III. 7. 132.
- I. XIX.
- tele* : tél III. 8. 54. W.
tēla : I. II. 35. *tēla* I. 16. 13. *tēlakaj* I. 16. 19. apa, atyácska; — *tātā*.
tirakšno- : fölnevel I. 3. 24. *tirin tetazo* : tápláló atyja I. 16. 13. *avakaj đirineń* : tápláló anyám I. 40. 4. *tirāš-an* (part. perf.) : születtem III. 4. 9; — *tirine* l. *tīran*; *dirēń-ava* XIX.
to : tosoń : ott IV. 4. 65. *totoń* : amaz I. 16. 1/2. *tovoldoń žižnāńt kortasa* : az odavaló életet mondom el IV. 4. 66. vö. *tovoldo* : onnét.
tokan : taszit I. 23. 14. *čiči tokamo pandińe* : napsütötte domboeska II. 5. 14. *vavmań tokamo tarkińe* : szélfúttá helyecske IV. 3. 15; — *illet*, *berühren*, *treffen*.
toškse- : susog II. 16. 8; *toškan*.
totka : öreg I. 49. 8. vö. *tētkaj* : atyus.
tońgokšno- : dug, anstecken (*surkske* : gyűrűt) I. 19. 50; — *tongoms* W.

- tombalej*: I. 3. 18. *tombalet*: tulnan (*te p'eleť*: innenső) III. 4. 57/58.
tolo: licht, gyertya (*pali tolozo kecénze*: mit einem brennendem lichte in der hand) III. 7. 126; — *tüz*.
toro: kard II. 7. 27; 7. III. 123. I. tör MUGSzt.
tusto (*uduma*): mély álom III. 8. 81. *tustiňesté*: sürtően I. 44. 7; — *sűrű, vastag*.
tulaka (dim.): malacz II. 8. 73; — *tuva*: disznó.
trokska: keresztül át I. 2. 24. *troks valma*: lukenfenster I. 24. 5. *trokske*: szerszámszjil ill. keresztzsjil a lovon, valószínűleg a szűgyelő vagy a heveder P. geschirriemen; — W. *troks*.
Duga: nőtestvér, húga II. 14. 9/10; — *barát, társ*.
Savurkšnan: inog, tántorog I. 46. 2; *savurkšnems* W.
savurđ: feldönt, ledönt III. 7. 37/136; — *savordems* W.
se: az; *seks*: azért I. 1. 51. (W.); *šekeń kucalma*: ép azért I. 42. 13/14; *šesk* I. 32. 39. *šezé* uo. 40. *oda. šezéń*: ott I. 31. 22. (W. *seske*: *seste*: onnan, aztán, akkor, *šesté*: akkor III. 7. 112. vö. XIX.); *šestěňgak*: akkor is I. 39. 7. *šijaņa*: arra I. 41. 5. vö. M. *siänä*.
šejer:- hív III. 2. 42. *puřgineš a šejri*: der donner rollt nicht III. 8. 108. *mastor zeřńi alonzo*: die erde dröhnt unter ihnen I. 3. 47; I. *seřan*.
šeděj: belseje I. 4. 7; — 33. 25; — *szív*.
šera: makk I. 12. 14. W.
šerejńie (dim.): magas I. 5. 10; *serej. serev*.
(*nurdo*) *šelej*: schlittenkorb-stütze II. 9. 25; — *szil, szilfa*.
šičekšně:- elfárad I. 31. 23; — *šizems* W.
šimemks: ital V. 3. 20; — *simevks*; *simeks* XIX.
širgakšno-(fr.): fölkerekedik, aufbrechen I. 3. 45; — 22. 15. vö. M. *širhkan* k. *širhkan*: emelkedni, kelni, küzdeni.
širgavt:- föltálal III. 5. 74. csinál, készít, veranstalten (*osk-šekeńt*: áldozatot) uo. 81; — *emel, fölállít, támaszt*.
sokor:- felturkál (*lugań sokorńi tulakat*: a rétét felturkáló malaczok) II. 8. 73; I. W.
šokšņa: ősszel I. 7. 17; — *šoks*.
šormad:- ránczosodik, winden sich wie schriftzeichen II. 12. 19. vö. *sorman*.
šukor: sütemény, kuchen I. 17. 11; — 49. 15. I. XIX.
šuk prü: térdhajtás III. 7. 139. meghajlás III. 5. 83. I. *šuk*.
supo:- oldalrészt (*a supovtomo ručazo*: ihr leinwandmantel ist nicht ohne seitenstück) II. 14. 30; — *halom, domb*.
šumordan: búsul I. 1. 60; *šumorškado*- XIX.
šuruftuma: szarvatlan I. 38. 10. vö. M. *šuru*: ágas.
surčem II. 7. 6. *surčemńe* (dim.) I. 28, 12. fésű; *sursima* W.
skaliňg: tehénke I. 38. 10; — *skal*.

zardoń pora (p o r a: idő, or.): míg, mialatt IV. 5. 15. *zardo*; W. *zards*.

Naćnan: nedvesít I. 3. 71; — *naćnan*.

nardan: lesöpör I. 32. 25; — letörül, fölszarít; *nartńan* III. 2. 29; — *nartńan*.

nartńimks: öröm II. 9. 16. *narkimks* W.

ńeje-: őriz, bewahren II. 2. 37; — lát.

ńete: ezek II. 10. 4/5; — íát.

ńiške: isten-név II. 4. 12; IV. 5. 59; — magas előkelő úr. vö. XIX.

noldan: dalba fog (a *toń strašťavtom s noldńńek*: nem azért hogy megjesszünk, fogtunk a dalba) II. 1. 6; — *ereszt* (vö. meg-ereszt egy nótát).

Pakša: erdő I. 30. 47; — mező, szántóföld.

pačk: folyton II. 15. 28; — *vľmin keresztül, által*.

paťa: sógorné I. 36. 7; — *neńe* (vö. *šazor*: hűg I. 50. 12/13.)

pas (gen. *pazon*): szentkép II. 1. 28. *ei pas, kov. p.*: nap-, hold-isten I. 5. 16/17; — *pazne*.

pańgo: főkötő I. 49. 14; II. 5. 23. W.

panźuma: kastély, schloss II. 8. 46. kulcs II. 10. 2.

paraťńima: panaszos dal, melyet a menyasszony szokott énekelni II. 8. jegyzet; M. *paraťtan*: pirongat, dicsekszik. vö. *paran*: bőg, béget, mormog.

paru: előkelő I. 34. 11; — jó.

park: szekrény I. 40. 28. kosár I. 11. 18; l. *parga*: lisztes bődön, vö. *pař*: kád, *pařka* (dim.).

parńńg: csikó I. 35. 9. vö. *parne* R., *parńi* W., továbbá *para*: ló I. 45. 11. (Kétes, valjon nem azt jelenti-e egy pár s csak úgy van hozzáértve a ló. Idézve: *mon kolmo parat mon paro uskin*: mit drei pferdepaaren habe ich habe (vagyont) hergeschleppt. A fordítás pontosabban: három ló(nyi) jószágot hoztam én. A rákövetkező sor: *Vaj ve parasont: kotat ćulkat*: O, mit dem einem paare: schuhe, strumpfe.)

p'ėe-: átszűr I. 51. 18/19; vö. *peďan*.

p'ėeki: hóhér I. 44. 22; — vö. *pećkan*: metsz, vág.

p'ėćke: szelet I. 1. 10; — *pećfkü*.

p'ėće: dió I. 1. 15. W. (plur. *p'ėšť* I. 37. 17.) — mogyoró (l. *păšťä*).

p'ėńńg (dim.): hasábfá I. 38. 3. vö. *p'ėńka*: klotz VI. 3. 1. Ez orosz szó пень, пенёк s W. is megemlíti. Azonban *penge*: fahasáb, ő s B. is eredeti mordvin szónak tartják. Aligha helyesen.

p'ert: keresztül, át (*v'ėeń kuvalt, v'ėeń p'ert*: éjhosszat, éjen át) IV. 4. 77; — körül (l. *peřf*).

p'ĩńkstė: jelenlétében, előtt (*rodńńń p'*: a rokonság előtt) IV. 4. 25; — idejében vö. *pinge*: idő.

- p'it'nejüesté*: drágán IV. 4. 38; — *pitnej*.
p'ivcima: csép, dreschflegel VI. 1. 21; — *pivsima*.
piře: zöldséges kert II. 17. 1. W; — *p'iravt*: kerület I. 10.
 4. 1. *p'erä, peřan*.
p'ira: vége, feje, pl. *sur p'ira*: ujjá hegye II. 11. 13. *lej p'ira*: patak forrása, kútifő I. 30. 3. vö. *p'ra*, M. *p'rü*.
pokšo: főnök IV. 5. 89. *pokšća*: oberhaupt II. 3. 3. p. *baba*: elődök, voreltern III. 3. 1. *kudoň pokšiš*: hausältester II. 3. 2. vö. *pokš*: nagy; *pokšäj*: nagybátya, *pokšćaj*: nagyatyá W.
(stól) poc: asztal-fiók II. 8. 18. *komoro poco*: marékkal teli II. 11. 5; — *potso*: bent (l. *potma* stb.)
potom: megtöm III. 8. 92/3; — *potomdan* (l. *potlan*).
povan: belecsimpaszkodik III. 8. 103; — *fojt B. felakaszt W*; — M. *povan*: megakadni vlmiben = E. *poňga-* II. 1. 45. *wohin gerathen* III. 7. 42. (l. XIX.). vö. továbbá *putan*: akaszt I. 25. 7. *povtan, *puvtan h.
pukšo: izom III. 4. 23; — *dickbein, hinterbacke W*.
putan: épít I. 1. 29. *p'rev'net putilit*: tanácsokat adtál IV. 2. 43. 1. W. M. *put-* XVI.
pupan: szűr I. 40. 35. W. XIX.
pupurkšnan I. 46. 4. *puporkšnan* III. 7. 91. *botlik*; — *pupordams, puporkšnems W*.
puvas tolonzo (zoršš): meggyújtotta tüzét (a hajnal) III. 1. 1. vö. *puvan*: fúj (feuer angefacht!); *pultams*: verbrennen W.
purnan: gyűjt I. 19. 8. ékesít III. 3. 56; 1. *p'erdan* stb.; W. új jelentések: *koldul (braga v'edran*: egy vödör sört) II. 9. 20, ill. *gyűjt; ápol (ejkakšt*: a gyermekeket) I. 2. 4. *takarit (kudoň kordazin*: a házat, udvart) I. 28. 60. *purnavt*: ausrüstung III. 8. 58. — ide való: *purom-*: gyülekezik III. 2. 37. *puromks*: gyülekezet I. 19. 8. 1. B.
(čér) puliňe: hajfonat, flechte I. 24. 32. vö. *pulo*: fark (*kariň pulo*: a bocskor farka, ill. hátul kiálló vége I. 23. 11.); 1. *p'ela*.
pšci: éles I. 34. 15; — 1. *šci*.
p'raks: teteje, föle II. 6. 6; (*p'ra* származéka. Ezen többől valók: *p'revej*: okos I. 40. 18. *sir'niň p'rävij*: arany eszű I. 34. 13. *p'rev'ne*: tanács IV. 2. 42. *kudoň p'ravtiš*: a családfő II. 3. 3. *p'ralks* (összetétel): kopfunterlage, fejalj IV. 4. 90. Megjegyzendő *p'ra*: maga; *aňćak raman paksaso p'ranok t'řatanok*: csak vett földdel tápláljuk majd magunkat I. 14. 9.
pravtan: leejt I. 27. 6. kiönt I. 28. 18/20; — W. XVI.
Babiňg: öreg asszony I. 38. 1.
bajaga: harang I. 3. 40; W.
Vačkan I. 19. 6. *vačkat-* I. 19. 2. épül, ill. rakódik (*ošoš*

vačkati: die stadt errichtet sich); rak II. 14. 41; — *M. vačkatan*: reszket B.

važdan: gyermeket dajkál I. 32. 31; — *kényeztet*, csillapít.

vadriñesté (adv.): csinosan II. 7. 21; — *vadra*.

varaka: varjú I. 51. 7; II. 6. 8. W.

valgan: eláraszt, ellep (*toñ moda pulñe valjínzet*: der staub der erde hat dich überschüttet) IV. 1. 39; — *leszáll*. vö. *valan*: ont II. 2. 20.

valcke: reggel I. 27. 20. holnap? II. 14. 15; — *valske*, vö.

valdo: világos I. 28. 20. *M. valdëman*: megvirradt.

vejte vejte: egy-egy I. 11. 12.

v'enele-j: a szabadba I. 11. 47; *venelks*: levegő, ég, légkör.

v'erña: vér I. 41. 13.

(*neške*) *v'ele*: méhraj I. 40. 33. *v'ele*: falu.

v'eltamks II. 15. 22. *v'eltavks* IV. 5. 84. takaró; — *veltavks*, *veltamo*.

v'ij: csapat I. 2. 15; — erő; *v'ijev'ne*: erős, bőséges I. 18. 14; — *viev*.

v'isava: tönköly-buza II. 6. 12; — *v'is* II. 1. 35. B.

v'it: jobb (dexter) II. 13. 23. *kunčka v'icenze* (iness.) I. 18. 4. *k. v'icé*: I. 25. 5. középen; *k. v'idga*: közepéig II. 9. 13. (de vö. or. **вндъ**: külső, kilátás, vidék).

v'izde-: tisztel III. 8. 123. szégyel III. 2. 15. B.

v'ir-ava: kobold (erdő-asszony) II. 8. 75.

Maštan: elpusztul, tönkre van téve III. 4. 31. megöl I. 1. 48. véget vet II. 15. 57; — elfogy.

mačtan: elaltat I. 1. 16; — *madštan*.

mařati: érez I. 40. 6; — *maran*.

marta: -vel; *kudo martan*: ich besitze ein haus, ill. ház van velem I. 7. 9.

meksč (plur.?): méh I. 4. 6; — *mäksč*.

meže: mi. mit IV. 1. 2. *mežejak* I. 20. 3. *meštjak* I. 20. 4. *mešt* (plur.) IV. 5. 96. *mešt a avarđan*: wie sollte ich nicht weinen I. 3. 33. *mešt jakavtat pakavtat*: w a r u m gehst du da hin u. her V. 3. 14. *mežeñ*: miféle, milyen I. 3. 53/54. (*mežin* III. 5. 79.) *mežgan*: mi tekintetben? I. 6. 1/2.

mořavtan: zum singen bringen II. 9. 5; — *morán*: dalol.

mukoro: far VI. 1. 25; — W.

muřne: szíd I. 16. 13; — dörmög W. XIX.

Raňkst: dalolni kezd II. 14. 6/8; — *rangan*: ordít, hahotáz.

ruňgo: alak I. 6. 3; — test, holttest.

Lajšimat: panaszdalok 200 lap, czím, vö. *lajšan*: jajgat (l. *lažnan*).

langiñe: test II. 1. 38; — *lango*: fölszin.

laňgovtomo: fedetlen III. 5. 73. (*laňgovtomo kumb'riñan*: ich

bin einer *geborstenen* muschelschale gleich, így fordítja P., a mi voltakép ugyanaz.)

lavčínestě: lazán II. 8. 56; — *M. lafča*, *E. lavšo*; *liv'čaña*: gyenge II. 13. 18. *miňek p'eřekladonok liv'čaña*: unser bodenbalken biegt sich (P. fordítása).

lavš I. 18. 23. *lavške* I. 27. 28. bölcső; W.

lede-: kaszál I. 12. 29. meglő I. 15. 16. beüt; bejut, *mežzem*
leč (præt.): eszembe jutott I. 3. 35; I. *lädan*.

lezě: haszon II. 1. 8. *keď lezě*: segéd („kéz-segítség“) I. 32. 22; — *läze*.

levksaka (dim.): kis gyermek I. 22. 8; — *lefkskä*.

lel: testvér I. 11. 2; — *laläj*.

lijal: megmarad I. 28. 6., *lijadoms* W.

livež: izzadság II. 4. 6; — *livš*; — *livan*: izzad uo.

livt: 1. kidug II. 7. 25. *liv'tekšněš karto levksket*: erzeugte zwei jungen I. 30. 5. vö. *kosk liv'tikšniň, šesk noldakšniň*: a mikor odahoztam, akkor elbocsátottam I. 40. 30; — *lihtan*: kihúz, kiereszt, kikölt. 2. kikísér I. 6. 25; II. 7. 4. elvezet I. 28. 41; — I. *ljan*: repül.

lotkan: megpihen IV. 4. 76; — megáll, megakad, megszűnik, vö. III. 8. 101; — *lušk*: akadjon el, möge da stecken bleiben V. 2. 17.

londad-: összedől I. 19. 5. összetörök III. 2. 2; — *longad-* XIX.

lopa: káposztalevél III. 2. 62; — levél.

lovan: ad III. 6. 5. *lovne*: adomány, ajándék uo.; — olvas, számlál; I. *luvan*.

lomžor: faulbaum (rhannus frangula) I. 6. 13. faulbaumbeere I. 6. 12. traubenkirschen (pr. padus) II. 5. 21; — *lom* W.

lukše: hochzeits-piroge II. 1. cím; — tatárka, haricska.

SZILASI MÓRICZ.

Deecke latin nyelvtani magyarázatai. *Deecke, Dr. W. Lateinische Schulgrammatik* Berlin 1893. VIII + 100 l. Ára 2.40 m. — *Erläuterungen zur lat. Schulgrammatik*. Uo. 477 l. Ára 4.80 m. — Örömmel üdvözölhetjük, hogy D. a latin nyelvre irányuló vizsgálódásainak eredményeit gondos földolgozásban közli velünk. A latin nyelvnek sok évi gyümölcsöző tanításából és az összehasonlító nyelvtudománnyal való tüzetes foglalkozásból állottak elő e munkák, s azért jó és hasznos szolgálatokat tehetnek mind a tanítónak, mint a tudomány bűvárának. Az *Erläuterungen*-ben az átbúvárolt forrásoknak rengeteg mennyisége és a biztos ítélet bámulatra kész.

A Pozsonyi Codex nyelvi sajátosságai.

A Pozs. C. eredetije a pozsonyi sz. Ferencz-rendiek birtokában volt, jelenleg azonban lappang valahol vagy talán már el is pusztult. 1837-ben Gyurikovits György felügyelete alatt egy másolata készült s ez a másolat van a Nyelvemléktár XIII. kötetében lenyomatva. Az eredeti codex két első része 1520-ban készült, a harmadik rész iratásának ideje bizonytalan (l. a Nyelvemlt. XIII. kötetének előszavát).

Codexünk tartalma a következő:

1. « . . . Jesusrol walo tyzen ewih yeles ymadssagh. » és « Ez ymadchygoknak Ayanlasarol walo ymadchyg. » Ez a tizenöt imádság az ajánlással együtt a másolat első tizenhat lapját foglalja el. Szó szerint megvannak a GyöngyC.-ben (7—24. ll.) és a ThewrC.-ben (1—34. ll.); nem szó szerint való egyezéssel találhatók ez imádságok (más ajánlással) a Czech C.-ben (1—42. ll.), a WinklC.-ben (246—260. ll.) és a Kriza C.-ben (5—65. ll.).

2. Búcsús imádságok (szám szerint hét) egy cím alatt. Megvannak a Peer C.-ben (176—180. ll.) és a ThewrC.-ben (206—209. ll.).

3. « Egh aytatos ymachyagh » (3 sor).

4. « Nagh buchus imachagh. . . » (3 sor); ugyanez később latinul is. A 2., 3. és 4. szám alatt említett imádságok a másolatnak 17—19. lapjait foglalják el.

5. Evangéliumok fordítása (19—23. ll.) és pedig: *a*) kis karácsonyi evang. Luk. II. 21; *b*) vízkeresztí ev. Luk. II. 42—52; *c*) húsvéti ev. Márk XVI. 1—7; *d*) úrnapi ev. János VI. 56—59.

6. « . . . az Ziz Marianak epesegherol walo aytatos imachagh » a másolat 23—31. lapjain. Ez a hosszú imádság megvan a Czech C.-ben (104—122. ll.), a FestC.-ben (142—160. ll.) és a NagyszC.-ben (382—391. ll.); egyezésük ugyan csak tartalmi, de így is hasznát vehetjük codexünk homályos helyeinek felderítésében.

7. Ismét három búcsús imádság (egy címmel); kettő magyarul, egy pedig, az előbb említett nagy búcsús imádság eredetije, latinul. Az első imádság tulajdonképpen versfordítás, mely megvan a Peer C.-ben

(288—289. l.), a GyöngyC.-ben (25. l.) és a TelC.-ben (361—363. ll.); a második imádság megvan a WinklC.-ben (356. l.) és a GyöngyC.-ben (26. l.).

8. Búcsús imádság.

9. Egy latin Mária-imádság és egy latin búcsús imádság, melyhez az írónak vagy másolónak rövid kérése van kapcsolva magyar nyelven.

A 7., 8. és 9. szám alatt említett imádságok a másolat 32—36. lapjait foglalják el.

10. A következő daraboknak közös címe: «wrwnknak zenth thestenek hozzank walo wetelerwl ygen zep ymaczag. . .» (37—52. ll.). Itt öt imádsággal van dolgunk. Az első ezekkel a szavakkal kezdődik: «O en edes es zerelmes therentem es meg waltho wram yesws crystws. . .» Nyilván Jézushoz szóló imádság (37—38. ll.). Megtalálható a ThewrC.-ben is: 156—159. ll. — A második, mely így kezdődik: «Oh en edewsegews wram yesws chrystus. . .» szintén Jézushoz szól (39—41. ll.) és arról nevezetes, hogy negyedik sorának s egyszersmind befejezetlen mondatnak a közepén egészen más (de szintén Jézus-) imádságba csap át. Az az imádság, melynek itt csak negyedfél sora olvasható, teljesen megvan a ThewrC. 159—163. lapjain; a másik pedig ugyancsak a ThewrC. 304—307. lapjain. — A harmadik és negyedik már Mária-imádságok, a mint bekezdésük is mutatja: «wagyon mondasom az te dedes zywedhez oh marya. . .» (41—46. ll.) (a ThewrC.-ben: 94—103. ll.) és «Idwezlegy te oh zep tewysk nekewl walo rosa. . . oh marya. . .» (46—47. ll.) (a ThewrC.-ben: 89—91. ll.). Erre következik Vásárhelyi András cantilenájának hét sora (a Peer C.-ben: 331. l., a TherwC.-ben: 77. l.). Az ötödik imádság ismét Jézushoz szól: «oh mennek es fevldnek terewteye (e h. teremteye) wram iesws cristus. . .» (48—52. ll.).

A helyesírás és nyelvi sajátosságok különbözését tekintve codexünket három főrészt kell osztanunk; ezek a részek pedig a három különböző másolótól másolt részeknek felelnek meg (l. a Nyelveml. XIII. kötetének előszavát). Az első főrész a másolat 1—16. lapjáig terjed, a második rész a 17—36.-ig, a harmadik rész a 37—52.-ig.

A második rész ugyanis a többi kettővel szemben az ö, ő-t alul vonásos o (o)-val, az ü, ú-t felül ékezett v, w (v, w)-vel is írja; a harmadik rész ev jeggyel is él néha az ö, ő jelelésére. Különbség van az egyes részek közt a cz, cs jelölésében is. Az első részben a cs-t chy-nak, a cz-t ch-nak találjuk írva kevés kivétellel; a második rész külön betűvel nem él e két hang jelelésére, a cs-t is, meg a cz-t majdnem mindig csak ch-val jeleli; a harmadik rész szintén nem különbözteti e két hangot külön betűvel, de kiemelendőnek tartom, hogy a Jézushoz szóló imádsá-

gokban *cz*-nek, a Máriához szólókban pedig *ch*-nak találjuk írva mindakettőt. Az *u* és *v* jegye a két első részben *w*, *v* és *u*, a harmadik részben majdnem kizárólagosan csak *w*. A magánhangzók hosszúságának jelelésében leginkább a második rész tűnik ki, mely olyan szavak magánhangzóinak hosszúságát őrizte meg, melyeket most már röviden ejtünk. A második és harmadik rész itt-ott a «mely» vonatkozó névmással is él, míg az első rész helyette mindig csak a «*ki*»-t használja. A második rész dialektikus sajátságaihoz tartozik az *i* használata a mai köznyelvi *é* helyett. A harmadik rész meg *ö*-vel él a mai köznyelvi *ö* helyett.

Azt tartom, hogy az elősorolt adatokkal eléggé meg van okolva a codex nyelvének a felvett három rész szerint való tárgyalása. Az e codexből vett idézeteknél ennélfogva mindig három szám áll: a római I, II, III a codex főrészeit, az első arabs szám a Nyelvemít. XIII. kötetének lapszámát, a második arabs szám pedig a sorszámot jelöli.

A) Hangtani sajátságok.

I. Magánhangzók.

1. Magánhangzók megőrzése és hiánya.

A magánhangzók megőrzésében és hiányában egyaránt mutatkoznak egyrészt eredetibb állapot, másrészt még a mainál is előbbre haladott fejlődés. De codexünk e tekintetben általában véve a mai állapotot mutatja.

Eredeti *i* van megőrizve ebben a szóban: *mezítelen*; *mezytelen* I. 108. 6, III. 124. 15; ennél teljesebb alakot őrzött meg a második kéz: *mezeytelen* II. 118. 33; — eredetibb alaknak tartandó továbbá: *kayalt* I. 109. 10, II. 118. 37. — Eredeti tővégi magánhangzó a következőkben van megtartva: *fayadalma* II. 117. 5; — *wigassag* I. 108. 1, II. 121. 13, III. 128. 1 stb.; — *wrewsadan* olv. *uruzásban* III. 129. 12, ma: *orzásban*; — *eletheth* III. 127. 21, ma: *éltet*; — *kayaltas* I. 109. 10; *ymadach* *imádasz* II. 118. 8; — *thamadoth* II. 116. 16; *mondotta* II. 116. 20; *mondothath* III. 130. 17; *ala zalloth* II. 116. 29; — *zallatod* II. 113. 27 (v. ö. *mented* II. 114. 2, *ilthed* II. 114. 13). — A képzők közül az-*ít* igeképzőnek és a *-talan*, *-telen* fosztóképzőnek maradt fenn teljesebb alakja a különben uralkodó rövidebb mellett (l. a szóképzésnél). — A ragozásban a befejezett jelen többes sz. 3. sz.-nek tárgyatlan alakja, a fölszólfító és föltételes mód tárgyas alakjai, továbbá az *-ért* rag s talán a *meg* (megi) igekötő őrizték meg eredetibb teljességüket (l. a ragozásnál).

Kétesek: *myndenewth* III. 124. 12 a *rendes myndent* helyett; — *huzatalak* e h. *huzalalak* *húz(a)lalák* I. 106. 23; v. ö. *zagattalol* e h. *zagattatol* I. 106. 6, továbbá *GyöngyC.* 12 *hwzlalak*, *ThewrC.* 9 *hwzlanak*.

Eredetibb állapotot a magánhangzók hiányában jelesen ott találunk, a hol a magánhangzó csak újabban fejlődött az ejtés könnyébbítésé végett. Codexünk ide tartozó alakjai ezek:

orzaglaz I. 112. 14, 31, II. 122. 16, III. 130. 24; *eerdeumlyenek* III. 125. 26; *erdemletek* III. 126. 33, 35; 127. 16; — *eltewrle* III. 127. 2; *erzettek* III. 127. 4; *erzel* III. 127. 34; — továbbá az -alom, -elem képző -elm alakja, végre a középfok képzőjével ellátott melléknevek, pl. *feyerbh* II. 121. 10.

A mainál előbbrehaladott fejlődésben találjuk a következő összevont alakokat:

lewl I. 105. 7; *leel* III. 127. 11; *leez* I. 107. 30; *lewn* II. 115. 18; *lön* II. 117. 29; *len* II. 118. 6; III. 126. 8; 127. 5; 128. 10; *leen* III. 128. 11, 12; — *thön* II. 118. 34; — *venek* II. 116. 8, ma: bevének; — *beewyd* II. 122. 15, ma: bevid; — *soksw* I. 109. 22.

2. Eredeti hosszú magánhangzók.

A magánhangzók hosszúsága codexünkben ritkán van jelölve, a jelölésben azonban mégis leggyakrabban a hosszú *é*, ill. *ê* hang részesül. A mai használattól eltérő hosszúságot találunk a következő szavakban:

I. *teen* magadnak 105. 25, 30, v. ö. *thee* te II. 117. 5 és a téged-beli hosszú *é*-t; — *kedeegh* 108. 12, ma: pedig; — *zerelmeel* 109. 23, ma: szerellemmel, v. ö. a vélem, veled, vele alakokkal; — II. *bee* 113. 29; 114. 5; 115. 3, 13; 118. 26, 27; 119. 3. 18; 120. 23; 122. 2, 7, 14, 15; ma is hosszan ejtik némely vidéken, pl. bémegek; *közybee* 122. 9; — *eel* 116. 18; 118. 38; 119. 7; 122. 3; — *feel* 118. 23; — *lee* 116. 12; 118. 23, 38; — *dee* 114. 6; *eez* 114. 13; 116. 29; 119. 34; 120. 20; — *nee* 113. 28; — *thee* 117. 5. — III. *meeyl* 128. 16.

3. Hangrendi sajátságok.

A hangrendi illeszkedés még nem történt codexünk következő alakjaiban:

zerenchath II. 120. 29; v. ö. ószl. *sreča*; — *angelthwl* II. 113. 11; *angeli* II. 117. 24, de: *angyalthwl* II. 115. 5; v. ö. ószl. *andjelü*; — még nem illeszkedett a -*szer* rag ebben az egy példában: *sokzer* III. 129. 8; továbbá a -*be* rag ebben: *templombe* II. 122. 2.

Íráshiba: *fyadtewl* e h. *fyadtwl* III. 128. 6.

Érdekes a codexirodalomban gyakori *menna* alak: *mennanal* III. 126, 16; a második kéznél: *mannath*; v. ö. héber *mannah*.

Hátsóhangú *o* van a *katroncza* szóban: *katronchayau* I. 106. 2, ma: *katrinca*. — A -*dék* képző mellett előfordul az illeszkedett -*dok* képző néhány hátsóhangú szóban (l. a szóképzésben).

4. Hangszínbeli sajátságok.

Míg codexünk az eddigiekben kevés tanulságot nyújt, addig hangszínbeli sajátágaiban a mai köznyelvtől sok esetben eltérő állapotot

mutat. Ez az állapot a mainál részint eredetibb, részint újabb fejlődésű. Több ritkábban előforduló hangszínbeli sajátyságon kívül főleg a mellső hangoknak egyrészt nyiltabb (ë: i, é: í, ö: ü, ő: ú), másrészt ajakműködés nélkül való ejtésében (i: ü, ë: ö, é: ő), találunk eredetibb helyzetet. Újabbszerű fejlődést mutat a második kéz dialektikus í-je mai é helyett és a harmadik kéz ö-je mai ë helyett.

I. A nyelv függőleges mozgásában a maitól eltérő helyzet:

a) zártabb hangzók:

u: o (régi u: mai o). Tudvalevő dolog, hogy régi nyelvünk a mainál egy fokkal zártabban ejtette a rövid hangzókat. Ez az ejtés általános volt Árpád-kori nyelvünkben; a mi codexünkben már csak egy-két példában található.

I. unuru 105. 12; — de: zomoro 105. 13, 110. 31 | wrwossagh 109. 19; de: orwos 106. 30 || nagywb 107. 25.

II. wrwossagh 113. 14 | chwda 119. 23, 121. 28; chwdal 115. 20; de: chodal 115. 21 || wagywk 117. 16; de: vagyok 120. 5 || martirwssagh 114. 16 | ewangelium 115. 7; de: ewangelyom 115. 1, 8 | lilium 121. 9 | Janus 116. 21 |

III. wrewsasban (olv. uruzásban) 129. 12. or(o)zásban | haburusag 129. 11 || yeswsum 125. 15; 31; v. ö. gondum GyöngyC. 68, leyanium PéldK. 85 |

ú: ó. E hangszíni sajáttság csak a -tól rag -túl alakjában van meg, mely az első és harmadik kéznél a -tól alakkal vegyesen fordul elő; a második kéz azonban csakis a -túl alakot használja. A -ból és -ról codexünkben ép úgy, mint más nyelvemlékeinkben, melyek a -túl alakkal élnek, következetesen ó hangzóval található.

I. kenyatul 106. 16 | talpattul 107. 2; de: talpadtol 109. 21 |

II. angyalthul 115. 5 | fyadtul 119. 29, fyadthul 120. 15 | cristustul 119. 29, xpustul 120. 15 | kenthul 121. 4 | sydokthul 122. 2 | Iwdastul 122. 3 | thanoktkul 122. 7 | kennyatul 122. 13 |

III. yothul 125. 26 | yaythul 129. 11; de: byrodalmathol 125. 25 |

o: a. L. az u: o alatt mondottakat.

III. hewolkodo 129. 14 | megholtham 130. 9 |

í: é. Újabbszerű fejlődés, mely a mai felső-tiszai és esztergomi nyelvjárások sajátja. E dialektikus hangszíni sajáttság codexünk második részét jellemzi.

I. pyntek 105. 26 | dychired 112. 8 |

II. ytál 114. 4; 7; 119. 9; 119. 20 | meghkörnykez 117. 24 | myltho 117. 29; de: melthosagos 120. 19 | kesyrtet 118. 20; de: keseres 118. 30 | lylek 119. 16; de: lelek 117. 23; 24, 27 | ryzededek (olv. riszesedék) 119. 22 | bezyd 119. 22 | chwda thythel 119. 23; eleegh tythel 120. 19 | wizezeth 119. 26 | remynlem 119. 28; de: remenlem 120. 14 | ides 120. 4; ydesseghes 120. 5; de: edes 119. 29 | yleth 121. 18; de: elek 116. 28; eel 116. 28; 31; 122. 16 | yrettemys 123. 9; fayadalmayrth 117. 5; de: kórözthóderth 122. 12; stb. || mikippen 116. 19; de: mikeppen 116. 27; stb. | megh repedezys 119. 6; yelenys 119.

13; keremys 120. 15; de: themetes 119. 5; stb. | dychesyghes 119. 24; dyehőség 121. 13; de: dycheseghes 119. 26; stb. | fel menyl 117. 5 |

III. dyhessy 129. 10 |

ű: ő, (ü: ö). Ide tartozik a -tűl, -rűl alak a -tól, -ről mellett (az utóbbi az első kéznél még -rél alakkal is található.)

I. ellensegymtwl 107. 19; gyermeksegymtwl 112. 24; de: zywed-tewl 106. 17; tetettewl 110. 9 | helrwl 111. 15; de: epesegedrewl 105. 9; fewldrewl 106. 31 || Kétes: bulsege 111. 25, bőséggel; de: bewseges 110. 14; bewsegest 111. 21 |

II. ẽ, 115. 6; 116. 24; 27; 117. 8, ő; ű 116. 28; 118. 19; de: ń 115. 14; 21; stb.; ńteth 115. 16; stb.: ewteth 115. 15; kűnyeben 120. 7, könnyeben. E szó a régiségben a következő alakokkal található: kűnyű, kűnyű, kűnyű, kűnyű és kűnyű (vö. ẽsmer és ismer, mēnd és mind stb., másrészt ẽsmer és ńsmer, ẽrēm és ńrēm stb.); idves és ńdvős, fige és fűge stb.). — A -től csak egy példában hangzik -tűl-nek: bynthwl 120. 20; de: bynthól 120. 3.

III. gywneyrkewdny 125. 3; (vö. gyűnőrkedik Mel: Sz. Ján. 531;) de: gyeuwyrewseg 126. 16, gyenerwseg 127. 8, gyenyerkwtttes 129. 34 | kewnyuerewletes 125. 8; de: kenyerwletes 128. 34, stb.; — v. ő. giõniű-rűseg Mel: Sz. Ján. 531, keniregyen LevT. I. 26 | erwd 126. 6; de: erews 125. 5; 129. 29; 31 és eressege 126. 6; — v. ő. erű Mel: Sz. Ján. 249, erűssen MA: Bibl. V. 36; továbbá: -rél, -ról, -rűl | wetelerwl 125. 8; de; remekrewl 127. 3, kyrewl 127. 36; az első kéznél: keserwsegrel I. 105. 20; 107. 24, stb. | wetekthwl 130. 13; de: tewled 130. 19 |

b) nyiltabb hangzók:

a: o. II. bodaghsagos 120. 25; de: bodogsagos 118. 2 || varass 118. 10 | lee fordittatat 116. 12.

III. mastan 124. 4; 127. 36 || aranyas 126. 15 |

o: u. — Eredetibb o-t őrzött meg az onszol ige, továbbá az 1. és 3. szem. tb. sz. birtokos személyrag.

I. onzonlak 107. 18 || raytonk 107. 27; de: kewansagwnk 108. 25; walchgagunk 111. 8 | lakozasok 107. 26 |

II. uronk 118. 17; 32; 119. 29; stb. wronk 120. 5; de: vrunk 118. 6; 13; azzonywnk 121. 8 | ayandekozasok 118. 9 |

III. holthonk után 128. 17; de: wrunk 124. 1 | tanaczok 125. 13; alnokssagok 125. 28 |

ó: ú. — Az ó eredetibbnek mutatkozik a következő alakokban:

I. zomoro 105. 13; 109. 16; 111. 33; de: zumuru 105. 12; zomoru 108. 15; 109. 7 | tanok 105. 24 || archyol 105. 29; archol 106. 3 |

II. thanok 122. 7 || nyomorolth 119. 35; de: nyomorwlth 117. 14 || archol 118. 25. |

III. gyohad 124. 17 | thanok 125. 21 |

Későbbi fejlődésű (?) az ó ebben:

bochwth II. 121. 4; de: bwchwth 113. 5; buchus 114. 13; stb.;

v. ö. a *bücsü* szóval összefüggő *bocsájt*-igének alakját a HB.-ben: bulcsássá |

é: i. I. velag 105. 4; 112. 28; de: vilag 105. 6; stb. | esmer 108. 7; de: ysmer 109. 15 |

II. menden 114. 3; de: minden 117. 11; 12; stb. | esmer 115. 14; 16 | velag 117. 29; 120. 20; de: vylag 119. 20; 120. 29 | keralne 119. 34; 121. 13; de: kyral 118. 9 |

III. es 128. 2, is | esmer 130. 4; de: meg ysmer 125. 28 |

é: i. I. kenchy 109. 20 | kewan 105. 4, 108. 24, stb. | keen 107. 2; ken 106. 20; 107. 25; stb. | ennye 112. 10; anne 112. 20 | zerent 108. 16 | kedeegh 108. 12 |

II. ken 118. 31; 121. 4; 122. 13; de: kynnya 119. 21 | kesyrtet 118. 20 | annye 113. 3; annesor 121. 5; de: menyzer 121. 5 | zerenth 115. 12; 120. 9; 20 | thekenth 116. 12 | zabadet 113. 28; segheth 117. 15; de: erőssyth 113. 6; fordyth 116. 11; stb. |

II. keserthet 124. 8 | hezelkewdwen 127. 12 | keen 127. 24 | he-wolkodo 129. 14 | zerenth 126. 6; 26; stb. | tekencz 128. 36; 130. 5 | mene 124. 6; menehany 127. 8 |

ö: ü. — Régi nyelvméleink általában eredetibb ö-t őriztek meg mai ü helyett az anynyi igeragozás tb. 1. szem. ragjában s a vele egyező tb. 1. szem. birtokos személyragban; továbbá a tárgyias igeragozás tb. 1. szem. ragjában, végre a tb. 3. szem. birtokos személyragban. Ugyanezen esetekben azonban még az ö-nél is eredetibb ë hanggal is találkozunk nyelvméleinkben; a mi codexünk csak a tb. 3. szem. birt. személyragban mutatja e legeredetibb ë hangot (l. é: ö: ü). Hátsóhangú szavakban ilyenkor o-t találunk a ma szokásos u helyett (l. o: u). Code-xünkben a következő idetartozó alakok találhatók:

I. erettewnk 105. 9; 111. 21; 110. 12; de: erettwnk 108. 31; stb. | nekewnk 111. 27; 29; de: nekwnk 110. 15 | ydwessegewnk 111. 29; de: ydwessegwnk 106. 7 |

II. nekewnk 115. 22; nekónk 116. 11 | ydwessegewnk 117. 24 || repedezysewk 119. 6 || keresónk 115. 23 |

III. ydwessegewnk 126. 23; 29 || elewthewk 125. 30 | dychere-tyewk 126. 36 | kenyerewk 127. 19 || elewnk 128. 16 | lezewnk 128. 17 || wezzewk 128. 19 |

ö: ü. — Eredetibb ő hanggal leginkább az -ü és -ül képzők és az -ül rag fordulnak elő.

I. zewnettlen 109. 22; sőt: zenetlen 112. 29; de: zwntelen 110. 18 || keserwsegew 109. 10 | zernyewseghes 110. 32 | de: mynden nemw 109. 19; kemenseghw 109. 21; zernyewseghes 106. 6; stb. || fezewlet 106. 8 | de: kenyerwl 107. 28; 108. 14 || felewl 105. 4; de: felywl 112. 20 |

II. nekól 119. 26 | kernyewl 115. 4; de: kórnywl 118. 8; — kórnyewl 122. 1 | elewl 116. 8 || zörnnyew 118. 30 | keserew 117. 6; 119. 37; stb. | nemew 117. 12; 119. 37; stb.; || fezewlet 112. 2; megh fezewlt 116. 16; megh fezőlth 123. 10 | megh remól 116. 15 | kenyerewle 117. 9

kenyerewletes 117. 11 | orewl (olv. öröl) 119. 25 | erősewl 120. 8 | de: thestősawl 121. 28 |

III. beun 124. 6; de: bynes 128. 32; sat. || kewnyewseg 124. 10 | mynemew 124. 14 | istensegew 125. 36 | gyewnyerewseg 126. 16 | de: zepsegw 126. 34 || kenyerewl 125. 8; 129. 1; 129. 4; de: kenyerwletes 128. 34 | zegyewnewl 125. 29 | egyessewl 126. 19 | erewsewl 128. 3 || nekewl 124. 14; 128. 4; de: nekwl 125. 32 | ewrekwel 124. 28; 126. 31; stb.; sőt még eredetibb *é*-vel is: erekl 130. 24 (l. *é*: *ó*: *ü*).

2. Az ajak állásában a maitól eltérő helyzet (a mellső hangzóknál).

Általános vonása a magyar mellső hangzók fejlődésének az úgynevezett ajakhangzók felé való törekvés. Így találunk a régi nyelvben mai *ü* helyett *i*-t, *ö* helyett *ë*-t és *ő* helyett *ét*. E mellett azonban nyelvemlékeink egy része labializált *ö*-t is mutat mai labializátában *ë*-vel szemben. Codexünknek különösen harmadik része mutat ily nyilván dialektikus és a mai *ö*-ző nyelvjárásainkkal egyező fejlődést.

a) Ajakműködés nélkül ejtett mellső hangzók:

i: *ü* és *í*: *ü*. I. byn 106. 10; 112. 22, stb.; de: bwn 110. 2; stb. | ydwes 105. 5; 6; 110. 28; stb. | ky lemb 106. 5; 6 | tykerew 107. 23 | fygwe 107. 29, 108. 6; stb. | zyl 108. 9; 108. 13 | zyz 108. 9 | gymelch 111. 20 |

II. bynes 113. 20; 21; 119. 36 | ydwes 107. 24 | ky lemb ky lemb 117. 16 | fighe 118. 34; | fyghes 113. 8 | zyle 115. 14; 117. 18; stb. | ziz 117. 1; 3; zyz 117. 25; stb. | yl 115. 19; il 114. 3; 116. 14 | ynnepnap 115. 12; innepnap 115. 9 | nekül 118. 6; 7 | tyzes 119. 17 |

III. bynes 125. 35; 128. 32 | ydwez 125. 31; idwez 126. 6; 126. 10; 12; 14 | tykewr 126. 4 | figg 129. 3 | zyl 125. 7; 126. 37; stb.; de: zwlem 125. 20 | zyz 125. 34; 126. 18; 27; de: zuw 128. 20 | tyz 127. 5; 127. 6; de: twz 124. 18 | zyxseg 124. 5; 9; 14 | fyl 126. 35 | fy st. 127. 6 | yt 127. 9 | dyhes 129. 10 |

ë: *ö*. I. erewm 105. 4, 111. 16; erem 110. 4 | gyenerw 105. 5, 105. 27; stb. | erek 105. 11; 106. 27; stb.; erewk 107. 23; 110. 19; stb. | eklel 105. 29 | khetez 106. 3; 4; ket 110. 7; de: kewt 112. 23 | zernyw 106. 6; 15; 107. 13, 110. 22 | feld 106. 31; de: fewld 106. 8; 106. 31 | be kernyekez 107. 14 | kenyerwl 107. 28; 108. 14 | kezzwl 108. 8 | tekell 110. 25; 110. 28; 112. 27; de: tewkeell 107. 17; 108. 24; 111. 18 | erdeg 111. 13 | ezthewer 111. 32 | eltez 112. 1; de: ewltez 106. 1 | fedez 106. 3 || bynes, ydwesseg, ky lemb, tyker, gymelches (l. *i*: *ü*) || elewzer 106. 18 || bunem, buneseken (l. *i*: *ü*), ewltez (l. feljebb), tyckere 107. 24 || erewm, genewrwsseg, erewk (l. feljebb) || Nem biztos olvasatú: ezteuer 111. 32 |

II. eremed 118. 4; de: öróm 119. 10; 119. 24 | megh kethesz 118. 25; de: megh kóthöz 122. 4 | kernyewl 115. 4; de: kórnywl 118. 8 | kenyerewl 117. 9. 117. 11 | kezett 115. 19, kezeth 115. 16 | thekilletes 120. 17; de: tókel 119. 1; thókeletes 120. 7 | keryw 115. 9; 116. 5; 22 | theredelmes 120. 18 || bynes, ydwesseg, ky lemb, zylethed, ilthed (l. *i*: *ü*) || örómed 119. 24 | ewrek 114. 18; órek 121. 19; de: órók 119. 11; 120. 1 | ewdeg 114. 12, ördög | gyönyörkedő 120. 11 || Nem biztos a

következő szavak olvasása; *yewe* 119. 4; *iewenek* 115. 15; *yewende* 114. 3 (de: *yōwendō* 119. 20); *yewetel* 114. 4; *keweth* 116. 11; *keueth* 116. 12; (v. ö. *kō* 119. 5) | *kevetkez* 113. 1 | *thewys* 113. 9, (de: *tō-wysk* 118. 27) | *newekedik* 116. 3 |

III. *erem* 126. 21; 34; stb.; *erwltelen* (olv. erültében) 127. 2; de: *ewrewmem* 124. 26 | *ennen* 126. 11 | *gyenyerwseg* 127. 8; *gyenyerkewttis* 129. 34; *gyewnyerewseg* 126. 16; *gywnyerkewdny* 125. 3 | *erek* 126. 31; 32; stb.; *erwk* 128. 3; 11; de: *ewrewk* 124. 25; 124. 28 | *feld* 126. 37; de: *fewld* 124. 24; *fewld* 128. 28 | *keny* 128. 35 | *kenyergk* 128. 35; 129. 32 | *kenyerewl* 129. 1; *kenyerevl* 129. 1; *kenyervevl* 128. 34; de: *kewnyurewl* 125. 8 | *kezett* 128. 12 | *tekelletes* 127. 22; *tekelletews* 124. 13 | *ther* 125. 23 | *fewlth* 128. 15 | *welghy* 128. 17 || *ewrewmem*, *gyewnyerewseg*, *gywnyerkewdny* (l. feljebb) || *erwk*, *fewlth* (l. feljebb), *tykewr* (l. i : ü) || *bynes*, *idwezlegy*, *zylettedeth*, *fystelgew*, *dyhessyg* (l. i : ü) || Kétesek: *teuwysk* 128. 4, *kewet* 127. 22 |

é:ő. I. *khe* 106. 4 | *teer* 108. 14 | *gyez* 110. 12 | *zelew* 111. 20 || *dicheseg* 106. 9; 106. 18; stb.; de: *dichew* 105. 10; 110. 3 | *zepletelen* 106. 26 | *tetee* 107. 2; 109. 21; 110. 9 | *erem* 109. 24; *eres* 111. 12; de: *erews* 110. 22; 112. 25 | *ide* 111. 30 || *zerete* 105. 5 | *teremthe* 106. 15 | *esmere* 108. 7 | *zyle* 108. 9; 108. 13 | *nyere* 109. 28 | de: *elew* 112. 17; *zeretew* 105. 3; *tiztelendew* 112. 18 || *keserwsegrel* 105. 20; 107. 24; 108. 6; *zernywsegrel* 107. 13; de *fewldrewl* 106. 31; stb.; sőt: *helruw* 111. 15 |

II. *venek* 116. 8 (vevének) | *ienek* 116. 9 (jövének) | *len* 118. 5; de: *lōn* 117. 29 | *ther* 117. 4 | *theled* 117. 25 || *eleth* 115. 6; 118. 8, stb.; de: *eloth* 118. 33 | *yde* 114. 11; 116. 7, stb.; | *dycheseg* 117. 4; 117. 28; stb.; | de: *dychōsig* 121. 13 | *zepletelen* 119. 30 || *yewende* 114. 3 | *zyle* 115. 14; 117. 18; 119. 36 | *zerethe* 117. 10 | *therythe* 117. 19 | de: *zerethō* 118. 17; 31; *rezketendō* 119. 19; *yōwendō* 119. 20; stb. |

III. *len* 126. 8; 127. 5; 128. 10, *leen* 128. 11; 12; *leel* 127. 11 || *eres* 126. 6; de: *erews* 125. 5; stb. | *zepletelen* 126. 7; de: *zepletelen* 125. 7 | *elezer* 128. 8 | *ffertezetesre* 130. 6; 7 || *theremtem* 124. 3, 125. 9; 32; 129. 26; *teremtetyet* 127. 15 | *zyle* 125. 7, 125. 20; 127. 30 | *ydwezytte* 125. 31 | *terewte* (e h. *teremte*) 128. 28 | de: *chewzew* 124. 21; *elenzew* 124. 21; *zeretew* 127. 3 |

b) Ajakműködés nélkül s egyszersmind eredetibb nyelvállással ejtett mellső hangzók:

ē:ō:ū. I. *wlek* 105. 17 | *kezwlek* 108. 8 |

II. *zyvek* 119. 17 | *wlek* 116. 1 | *lelkyek* 120. 28, *lelkük* (v. ö. ō:ū).

III. *kerelmesség* 125. 27, *kérelmésük* | (v. ö. ō:ū).

ē:ō:ū. I. *zenetlen* 112. 29; de: *zewntetlen* 109. 22; *zwntelen* 110. 19 |

II. *gyelekezeth* 115. 15 || *megh sebessseless* 113. 13, (vö. ō:ū) |

III. *zenetlen* 117. 6, *szüntelen* || *erekel* 130. 24, *örökül* | l. ō:ū |

c) Ajakműködéssel ejtett ē.

Codexünk kivált 3. részének és 2. rész három utolsó imádságának dialektikus sajáttságaihoz tartozik, hogy mai köznyelvi ē helyett

sokszor *ö*-t használ. E hangváltozás előfordul más codexeinkben is (l. QuarryC., WinklC., SándC., NagyszC., CzechC., JordC., DebrC., TihC., KrizaC., WeszprC.).

I. *lelew*k 112. 32 | *dichyesegeus* 107. 32; *kellemethews* 112. 7 | *nekeud* 111. 14; *teteleud* 112. 9.

II. *ewthek* 116. 30 | *folsegosb* (e h. *fólsegósb*) 121. 11 | *wóthethny* (?) 122. 2 | *kóróztth* 122. 9; 122. 12 | *tózek* 122. 13 || *weró*s 118. 22; *fenó*s 121. 8; 121. 15; *folsegos* 121. 11; *edó*s 121. 15; *meghtestóswl* 121. 28 | *thyzthol* (e h. *thyzthól*) 121. 11; *de: thyzthelendó* 123. 9 | *helhóztthethny* 122. 1 || *lelkóm* 121. 17; *ylethóm* 121. 18 | *kóróztód* 122. 12 | *helyón* 122. 1.

III. *lewlkem* 127. 37; 127. 34; *stb.*; *de: lelky* 124. 4; *lelke*m 126. 6; *stb.* | *fewlewttev* 124. 7; *de: felewthe* 128. 15; *felete* 127. 28; *stb.* | *feurtewz* 124. 8; *ferrtetz* 128. 33; *de: fiertez* 130. 6; 103. 7 | *lewth* 127. 1, *létt* | a mai használatlaltal egyezőleg *ē*-t tartottak meg tőszótágjukban: *égy* (mai írással) 127. 27; 130. 19; *égyéb* 125. 3; *égyesül* 126. 19; *élég* 130. 23; *éléged-* 128. 2; (*esmer* 130. 4;) *fél* 124. 17; 22; *stb.* | a mai használatlaltal egyezőleg *ō* van a következőkben: *bóles* 125. 7; *föld* 124. 24; *fősvény* 129. 9; *gyönyörő* 126. 16; *könynyő* 124. 10; *könnyűrőlet* 125. 8. *stb.* — *kétesek: yewewk* 124. 10; *yewetel* 126. 14; *kwet* 127. 22; *teuwsk* 128. 4 | mai *ö* helyett eredetibb *ē*: l. *ē*: *ō*.

A második szótágban: *eerdeum* 125. 26; *de: eerdem* 125. 8; 125. 32; *stb.* *zegewnewl* 125. 29; *de: zegenaywl* (?) 125. 13 | *lelew*k 125. 2; *de: lelek* 126. 12; 27; 128. 8 | *fewlewttev* 124. 7; *de: felete* 127. 28 | *ygeun* 129. 24; *de: ygen* 124. 2 | *myndeum* 124. 5; 12; 26, *de* *rendesen*; *mynden* | a mai ejtéssel egyező *ē* a második szótágban: *gyermék* (mai helyesírással) 126. 34; *embér* 125. 13 *stb.*; *ezén* 124. 2; *jelén* 124. 19; *kérészt* 129. 3. *stb.* | a mai ejtéssel egyező *ō* a második szótágban: *eszköz* 127. 26; *gyümölcs* 128. 15; *öröm* 124. 26. *stb.* | mai *ö* helyett eredetibb *ē*: l. *ē*: *ō*.

Képzőkben és képzők előtt: a) *igeképzők*: *meg nehezewthem* 124. 8 | *mywelkeudet* 129. 16; *hezlekedwen* 127. 12; *chelekedeth* 127. 25; *gywneyrkeudny* 125. 3, *olv. gyönyérködni*; *gyenyerkewttes* 129. 34, *olv. gyönyérködtess* | *éheuzew* 124. 16; *emlekeuzem* 127. 36; *de: yegyez* 127. 26 | *gywlekeuznek* 125. 21; *de: wethkezthem* 129. 6; 129. 18; 130. 13 | *tyzteul* 126. 36; *de: tyztelet* 127. 28 | a mai ejtéssel egyező *ē*: *szentél* (mai helyesír.) 126. 11; *jelént* 126. 24; *helyhétet* 128. 19 || — b) *névszóképzők*: *edews* 125. 9; 31; 34; *edewsegeus* 125. 1; *edessegeus* 125. 29; 128. 20; *de* *rendesen*: *edes*; *edesseges* 125. 17. *stb.*; *lelkeussegeus* 124. 21; *zeleus* 128. 24; *zepssegeus* 128. 23; — *zyzessegeus* 126. 35; 127. 16; 19; *de: zyzesseges* 126. 18; 31; 127. 10; 22; 25 | *zerzewth* 126. 21; *theremthewth* 124. 22; *helheztetwth* (e h. — *ewth*) 128. 19 | a mai ejtéssel egyező *ē*: *engédelme* (mai hely. i.) 126. 28; *segédelme* 129. 31; — *fejedelm* 126. 13; — *bölcsességés* 125. 5; *bőségés* 130. 20; *fényés* 126. 4; 33; *fértőzetés* 130. 7; *förtőzetés* 128. 33; *kégyés* 128. 9; *stb.*; *tisztés* 127. 14; — *életett* 127. 21; *szérzett* 127. 30; *terémtett* 128. 15; *stb.* — *véték* 130. 18.

Ragokban és ragok előtt: a) *alanyra mutató személyragok*: *zenwe-dewk* 124. 6 | *idwezleum* 126. 6; *de: emlekeuzem* 127. 36; *kerem* 129.

19; 130. 19 | *legyetewk* 126. 35; 127. 3; de: *legyetek* 126. 31; 127. 16; stb.; erdemletek 126. 33 | *b*) birtokosra mutató személyragok: *kewnyew-segeum* 124. 10; *lewkwem* 124; 17; 23; de: *lellem* 126. 6; 130. 16; *lewkwem* 127. 37; *edewssegeum* 124. 25; *etheleum* 124. 25; *engeum* 124. 13; 125. 33, 130. 3; de: *engem* 125. 12; 13 stb.; *ennekewm* 127. 35; *nekewm* 124. 25; de: *ennekem* 124. 20; 126. 26; stb.; *nekem* 129. 7 | *istensegeud* 125. 28, *zerelmessegeud* 128. 1; *werewd* 125. 34; de: *weered* 128. 31; — *meheud* 128. 15; de: *mehed* 127. 15; — *tegeud* 126. 27; 127. 10; 128. 8; 9; de: *teged* 124. 11; 128; 34; stb.; — *tenekewd* 128. 7; *nekeud* 128. 35; *nekud* (e h. *nekeud*) 128. 25; de: *theneked* 129. 4; *teneked* 129. 18; 32 | említésre méltó: *elewthew* 124. 12, *előtte*; de: *elewte* 125. 13; *elewthe* 125. 19; 22; *ellewthe* 125. 28; — *fewlewttew* 124. 7; de: *felete* 127. 28; *felewthe* 128. 15 || *vännēm* (mai írással) 124. 5; 128. 33; *vesznēm* 125. 11; *esnēm* 125. 19; *neveznēm* 128. 32; *legyetek* 126. 31, stb.; *érdemlētēk* 126. 33; *érzētēk* 127. 4 | *édösségēm* 124. 26; *kevélységēm* 129. 9; *fösvénységēm* 129. 9. stbeff. igen gyakran; *vendég-ségęd* 125. 3; *felsőgęd* 129. 9; *kęgyelmességęd* 129. 19. stb. stb.; *lökęd* 127. 34 || a többes -k előtt: *myndewnewk* 124. 12; de: *myndenek* 127. 15; 28; — *zemeuk* 126. 31; de: *zemek* 126. 32. stb.; — | a tárgyrag előtt: *kykewth* 124. 6; de: *kyketh* 127. 20; 33; *engewmewth* 124. 13, de rendszeren: *engemet*; — *nehesegewth* 124. 21; *edessegewth* 127. 30.

Ebből az összeállításból kitűnik, hogy habár codexünk harmadik része az alakoknak eléggé tekintélyes számában mutat *ö*-t mai *ē* helyett, mégsem ezek, hanem a mai köznyelvi használattal egyező alakok az uralkodók.

II. Mássalhangzók.

I. A mássalhangzók megőrzése és hiánya.

Eredeti *j*: *hozziad* III. 117. 18; III. 130. 1; 18; *hozjam* III. 124. 3; 125. 35; *hozjad* III. 124. 10; 23; 130. 5; *hozzya* III. 130. 2; de: *hozzam* I. 109. 2; III. 125. 37; stb. | *yrgalmazy* II. 113. 20; de: *yrgalmaz* II. 113. 25; 114. 7; stb. | *erözzen* (e h. *erözsem*) II. 120. 7 | *yzya* II. 116. 26, *issza* | *nyeryedh* II. 119. 28; *iryad* I. 110. 17; *tekelyed* I. 108. 24; *fogyad* I. 111. 15; *esmeryed* III. 130. 4; — *érdekes* alak: *halgassya* II. 120. 11, *hallgassa* | *kernyewl* *metelthetneyek* II. 115. 4; *fogattathneyek* II. 115. 6; *mwlneyek* II. 118. 19; *zabadytanaya* II. 117. 22; *megh* *kenneyek* II. 116. 9 | *eresseych* I, 111. 12; *sebesejchyed* *megh* I. 112. 3; *teleseycz* III. 124. 16; *fordeych* II. 114. 14, de: *erewszich* I. 112. 25; *rabadych* II. 122. 13; *segycz* III. 125. 16; stb. || *rezyank* II. 119. 4; *mezeytelen* II. 118. 33; *ky bochaytad* I. 111. 9; *kayaltas wala* I. 109. 10.

Hiatus-pótló elemnek kell tartanunk a *j*-t a következőkben:

legend I. 110. 31 | *meteleseyerth* II. 118. 8; *witeleyerth* II. 118. 10; *kerezthsegheyerth* II. 118. 19; *werytekezesejert* II. 118. 22; *jelensegheyerth* II. 118. 23; *megh kethezeseyerth* II. 118. 25 *veresejerth* II. 118. 25; 27; *bee törsejerth* II. 118. 27 stb. stb. | *leyanya* II. 119. 34.
eredeti *v*: *hywsegh* I. 108. 10; 26 *gyowonas* II. 120. 19; *gyowonth*

II. 121. 6; *özwe* II. 118. 35; *zadual* I. 115. 13; *könywel* II. 118. 30; *tekel letessegwel* III. 127. 22 stb.

eredeti *z*: az *kerest* I. 106. 22; ez *wilag* I. 108. 28; az *thewys korona* II. 113. 9; ez *wilagh* II. 119. 22; az *te zywed* III. 127. 9; ez *wy-lag* III. 126. 4 | *ezkepen, ezkeppen* II. 113. 7; stb. de: *annak* II. 120. 11; *ara* III. 125. 16, *arra*; *abba* II. 120. 4; *akoron* II. 118. 5; *adyglan* III. 125. 27.

eredeti *n*: *ayanlal* I. 108. 11, *ayanlassa* II. 118. 36 stb. de: *ayalassa* II. 118. 11 | *onzonlak* I. 107. 18; de: *onzollak* III. 124. 11.

kétes: *bwlseg* I. 111. 25, *bőség*.

Az elősorolt teljesebb alakokkal szemben újabszerű kopással is találkozunk.

Az *l* hang elveszett hosszú magánhangzó után: *nekil* II. 118. 6; 7; *neköl* II. 119. 26; *nekewl* III. 124. 14; 128. 4; *nekwl* III. 125. 32 | rövid magánhangzó után: *otalmam* III. 129. 31; de: *oltalmam* III. 129. 31; *oltalmaz* III. 129. 33; *meg oltalmaz* III. 125. 37 | *gywlewseg* III. 129. 11, *gyülölség*; ez az alak codexeinkben igen gyakori | *dokok* III. 127. 32, *dolgok* (a *boldog*, mint codexeinkben rendszeren, itt is mindig *bodog*) | két mássalhangzó közt: *wezery* III. 130. 21. e h. vezérlj.

a *j* beolvadt az -ít képző egyes példáiban; továbbá ezekben: *mezytelen* I. 108. 6; *mezythelen* III. 124. 15; de: *mezytelen* II. 118. 33 | *werytekezeseyerth* II. 118. 22; ma is gyakran: *verejtekezés*.

a *v* kiesett két mássalhangzó között: *kewnben* I. 110. 18, — továbbá a már említett *lön, tön, vön*-féle alakokban.

a *t* hiányzik: *sokasagaer* III. 130. 14.

2. Hosszú mássalhangzók.

Tanulságos alakok ezek az *ss*-hangúak:

a) I. *wygassaagh* 105. 3; *zomorossag* 111. 33 | II. *wygassagh* 117. 14; 118. 11; 119. 36; de: *wygasagh* 119. 12 | III. *wygassag* 128. 1; 129. 13; 19; *tyztassag* 128. 27;

b) I. *hamissan* 105. 25; *eresseych* 111. 12 | II. *erössyt* 113. 6; *sebesselesse* 113. 13, *sebesülése*; *bynessek* 113. 20; *telyessed-* 115. 3; de: *tellyesed-* 115. 13; 118. 11; *hamissan* 118. 26; — *zelessen* 119. 19; *erössen* 119. 28; 120. 14; de: *erös* 120. 17 | III. *wylagossodhad* 124. 18; — *eggyessewle* 126. 19;

c) I. *ayanlassrol* 111. 5; de: *hullatassod* 105. 22 | II. *fygghessed* 113. 9; *sebesselessed* 113. 13; — *helheztetessed* 113. 17; — *zabadetas-sod* 113. 28; — *thamadassod* 114. 2; *kerelmessyt* 120. 11; de: *keremeseth* 120. 12; *hullatassok* 120. 18; — | III. *karomlassom* 129. 13; — *yzlessem* 129. 15; — *yltetessom* 129. 15 || Hasonló alakokkal más nyelv-
emlékeinkben is találkozunk.

Az articulatióban való eredetibb jelenséget találunk a *mevet* (ma: *nevet*) szóban: *mewetseg* III. 129. 13.

(Vége köv.)

SCHMIDT Győző.*)

*) A XXIII. k. 341. lapján közölt zürjén és votják szóegyezések szintén Schmidt Győzöttől valók s csak tévedésből került alájuk Vasverő R. neve.

Lapú és vidra.

Felelet Munkácsi Bernátnak.

Én a «Szláv szók a magyar nyelvben» cz. értekezésemben csaknem három teljes lapot szenteltem már a *lapú* szónak (49—51. l.), de Munkácsi egy e folyóirat utolsó számában (432—435. l.) megjelent fölszólalása arra kényszerít, hogy újra visszatérjek e szóra. Értekezésemben világosan megmondtam, hogy miért foglalkozom oly hosszasan e szóval: «Legalább egy példán, mondám, akarom kimutatni, hogy gyakran milyen consequentiákhoz vezethet bennünket az a föltevés, hogy valamely szó, mely a szláv nyelvekben is megvan, magyar eredetű». Jogot ehhez az egész módszertani fejtegetéshez nekem nemcsak Halász a Nyr. XVII. k. 447. lapján olvasható állítása adott, hanem Munkácsinak egy már régebben (Ny. K. XVII. 80. és k. l.) föllállított hypothesis is. Az igaz, hogy Munkácsi nem állítja határozottan, hogy a szláv *lopuch* (újszlovén-szerb *lopuh*, tót *lopuch*, lengyel *łopuch*, orosz *lopuchü*) épen a magyar nyelvből jött, csak azt mondja, hogy «nem lehet más, mint ugor nyelveknek, talán épen a magyarnak hatása». Igen ám, de nyomban utána behatóbban foglalkozik azzal, hogy mikép terjedhetett a magyar szó még a lengyelekhez és az oroszokhoz is és hogy mikép ölthetett a magyarban *ü*-n végződő szó a szláv nyelvekben *uch* végzetet. Nekem tehát igenis jogom volt nemcsak Halászszzal, hanem Munkácsival szemben is, a kitől az eszme eredt, ezen a példán megmutatni, milyen különös consequentiákra jut az ember, ha fölteszi, hogy a magyar *lapú* a különböző szláv nyelvekbe eljutott és valamennyiben *lopuch* alakot öltött. Különben talán túlságos óvatosság velem e fejtegetések végén még egy jegyzetet is iratott, a melyben külön kiemelem, hogy Munkácsi csak lehetőségnek állította a szónak épen a magyar nyelvből történt továbbterjedését. No de lássuk még egyszer röviden azokat a következményeket, a melyekre az az állítás vezet, hogy a szláv *lopuch* a magyar *lapú*-ból lesz és hozzuk azzal kapcsolatba, a mit Munkácsi újabban mond.

Először «az *uch* képző épenséggel nem olyan gyakori a szláv nyelvekben, hogy azt valószínűnek tarthatnók, hogy egy különböző ponton átvett szóról fölvehetnők, hogy minden ponton ugyan azon a változáson ment át». Én készakarva idéztem ezt a mondatot

szóról-szóra az értekezésemből, hogy az olvasó ítéletére bizzam, volt-e Munkácsinak joga ezt az ellenvetésemet így formulázni: Nem lehet föltennünk, hogy egy magyar szó különböző ponton hatolván a szláv-ságba, mindenütt *-uch* képzővel gyarapult volna. — Hiszen én egészen világosan mondom, a mihez különben nem kellett valami nagy tudomány, hogy a szó a szláv nyelvekben *ch* illetőleg *h* hanggal gyarapodott volna (tehát nem «*-uch* képzővel!») Halász-Munkácsi föltevése szerint, és hogy ez azért nem valószínű, mert az *-uch* végzetű szók nem olyan gyakoriak a szláv nyelvekben, hogy az ezekhez való appercipiálás olyan könnyen ismétlődhetett volna különböző időben és ponton behatól szónál.

Második ellenvetésem az egyetlen, melyet Munkácsi (az 1. pont alatt) ferdítés nélkül idéz, az, hogy a hangtani oldalát nem is tekintve, magában véve nagyon csodálatos, hogy egy lapút jelentő magyar szót a szláv-ság 2—3. pontján veszik át és azután nem tudom hívós hangzásánál fogva vagy miért szájról-szájra tovább adják, míg el nem éri a szláv-ság legszélsőbb határait. Munkácsi most már, úgy látszik, maga is elismeri ennek az ellenvetésnek az erejét, mert teljesen elejti azt a hypothesis-t, hogy a szláv *lopuch* a magyar *lapú*-ból lett és most már benne egy «magyarféle, illetőleg török (ó-csuvas)» nép hatását látja.

Ha Munkácsi ügyes csoportosításában úgy tűnhetnék föl a dolog, mintha ez az ellenvetésem is halomra dőlne «Ibn Roszta, IX. századbeli arab földrajzíró» egy följegyzése következtében, ez csak puszta látszat, mert egész fejtegetésem nem Munkácsi mostani állítása, hanem egy régi kísérletére vonatkozik; puszta látszat már azért is, mert Ibn Roszta, illetőleg Ibn Rószteh *) korában a szlávok már rég elszéledtek a világban, ha tehát a «madsgarok» akkor még olyan hatalmasak voltak is, annyi hatalmok semmi esetre sem volt, hogy az egymástól már rég messze elszakadt szláv törzsekkel elfogadtathattak volna egy közös szót a lapúra vagy akár sokkal különb portékára is. Nem ártott volna semmi esetre sem, ha Munkácsi kicsikét szellőztette volna azt a kérdést, kiket kell azalatt a «minden szomszéd szláv» alatt értenünk, a kiken Ibn Rószteh jelentése szerint a madsgarok a IX. században uralkodtak, mert így a dolog puszta szemfényvesztés.

Áttérek a 3. pontra. Föladatom tulajdonképen be volt azzal fejezve, mikor kimutattam, milyen képtelen következtetésekre vezet az a föltevés, hogy a különböző szláv nyelvekben élő *lopuch* szó a magyar *lapú*-ból lett. De egy lépéssel tovább mentem, megkísértettem Munkácsival szemben bizonyítani, hogy a magyar *lapú*

*) Goldziher szíves volt velem közölni, hogy annak a híres arab földrajzírónak, a kit eddig hibás olvasás következtében Ibn Dásztának szoktunk híni, igazi neve Ibn Rószteh.

igenis fejlődhetett volna egy régibb *lopuch* alakból. Sikerült-e a magyar nyelvészeket erről a lehetőségről tisztán elméletileg meggyőzőnem vagy nem, azt nem tudom, de a főkérdést ez nem érintheti; még akkor is, ha ez nekem nem sikerült volna, képtelenség marad Munkácsinak az a régebbi föltevése, hogy a *lopuch* talán így meg úgy a magyarból jutott a különböző szláv nyelvekbe. Példának tehát a *lopuch-lapú* még akkor is igen tanúságos maradna, hogy milyen nehézségeken csúsztak gyakran könnyedén át, mikor Miklossich állítását csak egyszerűen megfordítva egy-egy szláv szót magyar eredetűnek nyilvánítottak. Mindamellett ezzel a kérdéssel is kell még egyszer foglalkoznom, egyrészt mert Munkácsi hiányosan és ügyetlenül formulázta ezt az ellenvetésemet, másrészt pedig azért, mert egy részét czáfolgatja. Úgy a mint Munkácsi lehetségesnek tartotta, hogy egy magyar *lapú* szó nem is egy, hanem több ízben különböző szláv nyelvben *lopuch* alakot öltött, úgy én nem tudom megfogni, miért nem lehetett volna egyetlen egyszer hasonló fejlődés következtében a szláv *lopuch*-ból magyar *lapú*. *Uch*, illetőleg *uh* végzetű kétagú magyar főnevek nem lévén, miért nem léphetett volna a szó a *borjú*, *darú*, *hattyú*, *gyapjú*, *gyalú*, *sarú* s több efféle hangzásra legközelebb álló szók sorába, miért nem magyarosodhatott volna az idegen hangzású **lapuh* egy magyaros végzetű *lapú*-vá? Mennyivel valószínűtlenebb ez, mint az, hogy egy magyar *lapú*-ból szokatlan végzete miatt egy szlávosabb *lopuch* lett volna, a mint Munkácsi valaha tanította. — Említettem még egy második lehetőséget is. Föltűnő, hogy a Nyelvtörténeti Szótárban alig találunk pusztá *lapú*-t, rendszeren jelző kíséri a szót: *bojtorjános lapú*, *édes lapú*, *erdei lapú*, *hegyes lapú*, *kemény lapú*, *kescerű lapú*, *kis lapú*, *marti lapú*, *mezei lapú*, *nagy lapú*, *sima lapú*, *szamár lapú*, *széles lapú*, *tövises lapú*, *úti lapú*. «Hát olyan lehetetlen dolog, hogy egy *kis *lapuh*, *nagy *lapuh*-ból akár népetymologia által is *kis lapú*, *nagy lapú* lett, mert *kis* levelű, *nagy* levelű növényt értett rajta a nép?» Utóvégre egy harmadik lehetőségét is említettem, azt t. i., hogy egy **lapuch*-**lapuh* végén tisztán hangtani fejlődés következtében is vesztetett el a *ch*-ből lett *h*, a mint ez a szláv eredetű *pöle* szónál kétségkívül megtörtént. Lássuk most már, hogy mikép formulázza Munkácsi ezt az ellenvetésemet és mit felel utolsó részére: A szláv *lopuch* a magyarba jutva a *borjú*, *hattyú*, *gyapjú* stb. analogiájára végzete *h*-ját végkép elvesztette, minek másik «biztos esete az ó-szlovén *plihū*-ból lett *pele* szavunk». — Ez a formulázás! Erre következik azután egy kis ellenvetés: Ez utóbbi «biztos esetnek» bizonyító értékét azonnal tönkre teszi Á. folytatólagos megjegyzésével, mely szerint a Nyelvt. Szótárban még *péléh*, *peleyeh* és a hangvetés következtében keletkezett *pöhöly* alakot találunk! Tehát nincs egyetlen egy példa sem, melylyel ily *h*-nak nyomtalan elenyészését igazolni lehetne. — Meg-

vallom, ezt a logikát én nem értem. A mai *pele* régibb *peleh*-ből lett, idővel tehát elveszett a végső *h*-ja. Hogy a *h*-ás alakok is használatban maradtak az új alak mellett még jó ideig, az csak nem bizonyítja, hogy a *h* a *pele* alakban tényleg már nagyon korán el nem veszett, tehát magyar szó végén tényleg el is vesztetett.*) Ha a *lapú* mellett sehol sem találunk egy régibb **lapuh* alakot, ez csak nem döntő bizonyíték, hogy soha **lapuh*-ból nem lehetett volna *lapú*, hiszen hányszor vész el egy régibb alak nyomtalanul az egyik szónál, míg egy másiknál még sokáig él az újabb alak mellett. Mászt pedig nem akartam ebben a harmadik pontban bizonyítani, mászt abban az összefüggésben nem is kellett bizonyítanom. Ez a bizonyításom még akkor is tökéletesen igaz lehet, ha a *lapú* tényleg ugor eredetű is és ha Munkácsi újabb állítása igaz is, hogy a szláv *lopuch* «ó-magyar nyelvemléknek tekinthető», azaz, ha a szlávok «magyar-féle (ugor, vagy törökfajú) néptől szereztek» is. Hogy a vogul és zürjén alakok, melyeket Munkácsi most fölhoz, «kétségtelenné» tesz-e azt, azt nem tudom megítélni, mert, fájdalom, nem vagyok járatos az ugor nyelvekben, nem tudom tehát, nem kerülhetek-e mégis a vogul és zürjén szók az oroszból. Azt pedig épen Munkácsi példáján tanultam, milyen veszedelmes olyan deloghoz hozzázólni, a melyhez az ember nem ért. Ezt hadd bizonyítsam a *vidra* szón!

Munkácsi czikkének az a czíme, hogy «Altaji elemek a szláv nyelvekben», és benne nagy elvi kérdést vetett föl. Azt hiszem, szabad azt mondanom, hogy a nyelvészek elé tényleg csak ekkor vitte ezt az egészen új kérdést, mert az «Ethnographiá»-ban alig vették sokan észre, mert e folyóiratban senki sem keres olyan nagyszabású nyelvészeti tanulmányt, mint a milyen Munkácsi «A magyar népies halászat műnyelve» című értekezése. Hogy minden félreértésnek és esetleges recriminációnak elejét vegyem, ki kell jelentenem, hogy egészen más t érre szorító tanulmányaim eddig még nem engedték meg, hogy ezt a rám nézve is rendkívüli becses és érdekes dolgot figyelmesen átolvassam. Minthogy Munkácsi nem is hivatkozik rá, föl kell tennem, hogy ott sem fejtette ki sokkal bővebben az ide vágó részleteket (l. különben *Ethnographia* 1893. 165 és 177—180. l.) és hogy nem is kívánja, hogy a nyelvészek ezt a kérdést más adatok alapján ítéljék meg, mint tisztán csak a *Nyelvt. Közleményekben* közlöttekén. Már fönt megmondtam, mi a véleményem Ibn Rósztehra való hivatkozásáról. Az a körülmény, hogy a «madsgarok» a IX. században «minden szomszéd szlávön uralkodnak», csak nem bizonyít semmit sem a századokkal előbb eső korszakra nézve, a melyben a szláv törzsek olyan közel laktak még egymáshoz, hogy egy idegen hatás könnyen végig vonulhatott rajtok. De Munkácsi fölhoz azonkívül még egy pár közszláv szót is, «melyeken félreismer-

*) Vö. a MünchC. kalendáriumában az *Emreh* = *Imre* nevet.

hetetlenül tűnik föl annak bélyege, hogy magyarféle ugor, illetőleg török (ó-csuvas) nép révén terjedtek el». «Példákul ezek közül» a következőket nevezi meg: a *bika*, *vidra* és *viza szláv* hasonmásait, a harcsát jelentő *somü* szót, no meg a *lopuch-lapú*-t. Minthogy Munkácsi az Ethnographiában 177. l. a *vidra* szót tartja különösen «világos példá»-nak, és véletlenül én előttem is éppen ennek a szónak a hangtani viszonya a legvilágosabb, csak azzal a szóval kívánok behatóbban foglalkozni, ámbár nagyon kívánatosnak tartom, hogy a többiekhez is hozzászóljanak a nyelvészek, meg hogy Munkácsi ne titkolja el előttünk a többi eseteket sem.¹⁾ És most már hadd térjek át a *vidra* szóra.

Munkácsi felsorolja először a *vidra* szó hasonmásait az indogermán nyelvekből, azután szembe állítja velök az ugor nyelvekben található, hozzájuk föltűnően hasonló alakokat, bizonyítgatja, hogy az ugor szók nem kerülhettek a szlávsvágból és azután így folytatja: «Ezekkel szemben feltűnő a szláv *vydra*, *vidra* alakban ismét az első szótag szokatlan hangzója szemben a zend és szanszkrit *udra* alakkal. Félrehagyva egyelőre az iráni és ind s másrésről az ugor alakok egymáshoz való viszonyának kutatását, annyit bizonyosnak gondolhatunk, hogy a szláv alakok ugor nyelvterületről magyar, vagy török-magyar úton kerültek».

Munkácsi tehát a szláv *vydra-vidra* szót elválasztja a többi indogermán szóktól és legalább azt biztosnak tartja, hogy a szláv alakok magyar vagy magyar-török eredetűek, biztosnak tartja pedig azért, mert a szláv szók első szótagjában «feltűnő», «szokatlan» hangzót talál! A szláv nyelvek ismerője ezt a kijelentést bizonyosan nem kisebb ámulással fogja olvasni, mint a milyennel a germanista olvashatta azt, hogy Munkácsi Arany János egy tévedését az imént nyomós ellenvetésnek nevezte.²⁾ Mert a szláv *y*, a melyből azután az újabb szláv nyelvek nagyobb részében *i* lett, oly annyira nem «szokatlan hangzó» e helyen, hogy szemben a legközelebb álló litván *udra* alakkal (Munkácsi itt is, az Ethnographiában is hibásan ír *udra*-t rövid *u*-val) nem is várhatunk más hangzót, hisz szláv *y* az indogermán hosszú *ū*-nak rendes megfelelője. Hozzá teszem még

¹⁾ Az Ethnographiában azon a helyen, a hol e kérdéssel foglalkozik, nem hoz föl más esetet, mert az egészen szűk területen orosz nyelvjárásokban élő, az akadémia szótárába föl sem vett *byrika* bárány szó nem csak hogy közszlávnak nem, de oroszoknak is csak alig mondható, olyannyira meglátszik rajta a tisztán helyi befolyás.

²⁾ L. 1894. 1. l. Az *eper* szó szerencsés és igen szép megfejtése előtt Munkácsi fölemlíti, hogy szemben a német *erdbeere*-ből való származtatással Arany János «teljes igazsággal utal arra»: hogy míg a rövid *-er* vég a magyarban *-ér* lesz, itt a *-beer*-ből rövid *-e* vált. — Hát Arany János egyszerűen nem tudta, hogy az *-er* képző régebben mindig hosszú volt, a *-beere* szóban pedig a tőhangzó csak az újfölnémetben lett hosszú.

minden félreértés elkerülése végett, hogy a szláv nyelvekben sem *ü*-vel = indog. rövid *u*, sem *y*-vel = indog. hosszú *ū* szó nem kezdődhetik, előttük kivétel nélkül *v*-t találunk a szó kezdetén; a litván *ūdra*-nak tehát más mint *vydra* nem is felelhetne meg a szlávban. Így aztán egyéb különbséget nem találunk a többi indogermán meg a szláv-litván alak közt, mint azt, hogy amazok rövid *u*-n kezdődő alakra vezetendők vissza (szanszkrit és zend *udra*, görög *ὕδρα* stb.), míg a litván alak hosszú *ū*-n kezdődik és a szláv alak is csak régebbi hosszú *ū*-n kezdődő alakból magyarázható. Minthogy rövid *u* és hosszú *ū* az indogermán nyelvekben nagyon gyakran váltakoznak egy és ugyanabból a gyökérből hajtott alakokban, sőt egy és ugyanazokban a képzésekben, szókban, nincs semmi jogunk és okunk a szláv-litván alakot a többi indogermán alakok csoportjából kiragadnunk, Munkácsi állítása tehát csak abban az alakban lehetne igaz, hogy az ugor szó már a közös indogermánságba került volna, még pedig *udra-ūdra* alakban. Nem tulajdonítok nagy fontosságot annak, hogy az indogermán nyelvekben az illető szó könnyen magyarázható «vizi állatnak» (v. ö. a görög *ὕδρα* eltérő, de ez etymologia alapján könnyen érthető jelentését), de igenis kénytelen vagyok konstatálni: hogy Munkácsi adataiból az indogermán *udra-ūdra* idegen volta nem bizonyítható, és hogy ha bizonyítható volna is, semmi összefüggésbe nem volna hozható egy magyarféle nép hatásával a szláv nyelvekre s még sokkal kevésbé Ibn Rószteh följegyzésével.

Nagy kíváncsian várom, mit szólnak a szakértők majd a hátralevő pár szó magyarázatához és a rá épített következtetésekhez, de engem már az a körülmény is kételkedővé, tartózkodóvá tesz, hogy Munkácsi mikor 5 szót hoz föl, a mely abból a magyar-török nyelvből került a szlávságba, és ennek nagyobbik felében — 3-ban — *y* hangot talál a szláv szók tőjében, azt a kérdést föl sem veti magában, hogy hát honnan származott az a tenger sok *y* a többi szláv szókban, hanem épen ezen a hangon akarja megismerni 3 szónak specialis magyar-török voltát! Hadd lássuk Munkácsinak ezt a botlását még egy példán. Fölsorol előbb több *buka*-féle alakot a törökségből (egyét hosszú *ū*-vel is, a tunguz *buka*-t) a bika elnevezésére és azután így folytatja: «Kétségtelen, hogy a szláv *bykū* e köztörök alak mása, de honnan ered az első szótag magánhangzójában mutatkozó hangmélyedés, mely semmiképpen sem szláv hangváltoztató hajlandóság?» és azzal fejezi be: «Mi bizonyosabb tehát, minthogy a szláv *bykū* «magyar-török» (nevezzük így azt az ó-csuvas-féle nyelvet) révén jutott kulturszó?» Pedig ha valami bizonyos az egész dologban, esakis az, hogy hosszú *ū* a szlávban mindig *y* lesz és hogy egy-egy ilyen *y* legkevésbé sem bizonyíthatja, hogy egy vele hangzó szó «magyar-török» eredetű.

Az ímént említett tévedésén kívül Munkácsi még, úgy látszik, maga sem állapodott meg — valószínűleg a kérdés új és bonyolód-

dott voltánál fogva — még abban sem, hogy mikép nevezze azt a nyelvet, azt a népet, melynek hatásáról a szláv nyelvekre beszél. «Ómagyar nyelvemléknek» nevezi azt, a mit más helyen csak «magyarféle (ugor vagy török fajú) néptől» származottnak mond vagy a mit megint más helyen «magyarféle ugor, illetőleg török (ó-csuvas) nép» révén elterjedtnek állít. A magyarféle helyett megint más helyen «ó-csuvas-féle» nyelvet említ. Mintha elhirtelenkedve kiragadott volna egy nagy, fölötte érdekesnek ígérkező tanulmányból egy kis részletet — türelmetlenül várom a tanulmányt magát *)

ÁSBÓTH OSZKÁR.

*) Nyelv- és műveltségtörténeti szempontból mindenesetre igen jelentős az uráلتaji s indogermán nyelv- és népérntkezések kérdése, és Munkácsi nagy szolgálatot tett a tudománynak, midőn e kérdéssel konkrét szóegyeztetések alapján kezdett foglalkozni. Hogy a szláv hangviszonyok fölfogásában itt-ott tévedett, azért nem illetheti szemrehányás; a hol annyiféle nyelvről van szó, ott az ilyen egyes tévedések elkerülhetetlenek, s azért vagyunk többen, hogy efféléknek helyreigazításával is előmozdítsuk egymás kutatását.

Annyi bizonyos, hogy a *lapunak* s még inkább a *vidrának* ugor megfelelői hangzás tekintetében nagy nehézségeket mutatnak. Az osztják *vonder* stb. sehogy se lehet szláv eredetű. De hátha itt is valami ősrégi indoiráni átvétellel van dolgunk? hátha az eredeti alak *vedra (*vendra*?) vagy ilyesmi volt? Hogy a szóvégi *a* az ugarságban hiányzik, annak más példáját látjuk az indg. *sahasra*, vog. *sater* szóban. Az indg. *ud'a*-t pedig az *ud* 'víz' szóból magyarázzák, melynek pedig *ved alakja is volt (s melyet a l. *unda*-val is egyeztetnek, l. Kluge s. v. *Otter, Wasser*, vö. litv. *vandū*?). A görög *ἔνδοξος* is *n*-es vidranév, de erre nem hivatkozhatunk, mert csak a görögben keletkezhett s népetymológiával magyarázható (l. Keller: *Lat. Volkset.* 214). — Legvalószínűbb a köv. föltevés: Az ugarság a vidra nevének alkalmasint *vedra, *vodra alakban kapta indoiráni forrásból. Ebből az osztj. *vonder*, a vog. *vantert* stb. úgy lett, hogy hatással volt rá a hódot, tehát hasonló vízi állatot jelentő osztj. *zundel*, vog. *khuntel* stb. (a karagasz nyelv a két állat nevét egyszerűen jelzővel különbözteti meg: *sareg hundus* vagyis 'sárga hód' a hód, *kara hundus* fekete hód, a vidra; az altaji-török nyelvben a hód *kumduš*, a vidra *kamdu*; különben a törökségben a hód neve *konduz*, csuvasul *zondor* — innen a cseremis *undur* 'hód', melyről Munk. a Halászatban megfeleledkezett, s mely ismét majdnem úgy hangzik, mint a vidra ész. osztj. *onder* neve). — A vog. *vantert* *t*-je alkalmasint más állatnevek analogiájából magyarázható.

A szláv harcsanév (*som* stb.) s a szláv és germán vizanév (*vyza*, *Hausen* stb.) urál. eredete úgy látszik kétségtelen. Megemlítem még a szláv és germán almanevet, melyről Kluge szótára is azt mondja, hogy idegen eredetűnek kell tartani: «vielleicht von den Finnen». Véletlenség volna a germán és szláv szóknak (*Apfel*, ír *abhal*, litv. *obolys*, orosz *jabloko*) a finn *omena* s a török *alma* szókhoz való hasonlósága? Igaz, hogy Schrader *malum Abellanum-ból magyarázza, l. *Sprachvergl.* u. *Urgesch.*² 400.

S. Zs.

Gabelentz György

sz. 1840. márcz. 16. — megh. 1893. decz. 11.

Csak nem rég ismertette ezen folyóirat *Gabelentz* utolsó nagy munkáját s most már egész élete művének rövid méltatásával kell, fájdalom, foglalkoznunk. Szinte azt mondanám, hogy *kötelességünk* róla megemlékezni, mert ő mindnyájunknak tanítója volt, akármelyik részét műveljük is a nyelvészetnek. Neki, a mi keveseknek jut osztályrészül, megvolt a tehetsége, hogy fölemelkedjék az *általános*hoz, hogy filozófiai szemmel keresse s kutassa a nyelv *belső* életének törvényeit. De nem jutott azért abba a veszedelembe, hogy ködös s üres hypothesiseken nyargalózzék, mint szokták a legélesebb elméjű férfiak is, ha pusztán a deductióra támaszkodnak; mert ő a részletekben is egyike volt a legjelesebbeknek s ismeretes, mily bámulatos nyelvismerettel rendelkezett.

Noha viszont nem lehet tagadni, hogy főleg utolsó művében (*Die Sprachwissenschaft*) van valami laikus-szerű, ha szabad magamat így kifejeznem, vagyis igen gyakran érezhető, hogy hiányzik írójában a szigorú nyelvészeti fegyelmezettség: oly könnyedén fölveti gyakran a legnagyobb problémákat s néha könnyedén ítél is fölöttük. S mégis mindamellett ez a legszebb s legtanulságosabb nyelvészeti munka talán valamennyi között, a melyek valaha megjelentek!

Gabelentz tulajdonképen autodidakta volt a nyelvészet terén, valamint híres atyja is. Atyja, *Conon*, előkelő államférfi, még miniszterelnök is volt, s mint ilyen, kiváló szerepet játszott, és csak kedvtelésből írta meg híres munkáit a mandsu nyelvről (*Éléments de la grammaire Mandchoue*, Altenburg, 1833), továbbá: *Die melanesischen Sprachen nach ihrem grammatischen Bau. Beiträge zur Sprachenkunde* című stb. műveit. Közelebről is érdekelnek bennünket ugor nyelvészeti művei, nevezetesen *mordvin* nyelvtana a *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* folyóiratnak, melyet szintén ő alapított, II. kötetében; ugyanott a IV. kötetben *Vergleichung der beiden tscheremissischen Dialekte*, végre külön könyvben *Grundzuge der syrjänischen Grammatik* (Altenb. 1841).

Györgynek tehát már apai öröksége volt, hogy a nyelvészettel foglalkozék, de egyúttal a családi hagyomány s szokás megkövetelte, hogy a jogi, illetőleg államhivatalnoki pályára lépjen. Így történt, hogy a jeni s lipcei egyetemen jogi s államtudományokkal s csak mellékesen foglalkozott nyelvészeti tanulmányokkal, s hogy egész 1878-ig, mikor a lipcei egyetemen tanárrá lett, mint hivatalnok szolgált, legkivált Drezdában, és elvétele még Szászország egyéb városaiban. 1871—72-ben az újonnan meghódított Elzasz-Lotharingiában volt elfoglalva. Lipcsében 1889-ig volt tanár, ekkor *Schott* helyébe Berlinbe hívták, a hol élte végeig működött.

Főmunkája *kínai nyelvtana*. Mint a szaktudósok mondják (pl. *Grube*: Zeitschr. d. deutsch. morgenl. Gesellsch. 36. k. és *Conrady*: Beilage z. Allgemeinen Zeitung Nr. 303), a kínai nyelvészet terén korszakalkotó munka s nagyon fölülmulja a legkiválóbb megelőzőjét, t. i. *Schott* nyelvtanát is. Itt is, mint *Grube* kiemeli, a mű legfényesebb részletei azok, a hol a nyelvi jelenségek *lélektani* fejtegetéseibe bocsátkozik, és ez a filozófiai búvárkodás volt csakugyan az ő főerőssége.

A nyelvészetre különben általános érdekű — noha, mint hiszem, nem új fölfedezés — maga a kínai nyelvtannak felosztása. Két részből áll tudniillik; az első rész az *Analysis*, a második a *Synthesis*. Elméletét kifejtette már előbb (a Zeitschr. d. deutsch. morgenl. Gesellsch. 32. k.) «Beitrag für Lehre von der grammatischen Behandlung der chinesischen Sprache» czímen, utóbb ismét *Die Sprachwissenschaft* 82. s kv. lapjain s ezen a réven már értesültek ezen folyóirat olvasói idevágó gondolatairól. Főlölesleges tehát erről ismét szólnom, csak egy a gyakorlatra vonatkozó megjegyzést akarok ezen theoriához hozzáfűzni.

A *synthesis* szerinte arra való, miként használjuk fel a grammatikát a beszéd megalkotásához (*Zum Aufbaue der Rede*, Sprachw. 87. l.). Továbbá az *analysis* dolga megfejtteni, mikép érthető meg egy nyelv grammatikailag. Ezzel szemben a *synthesisről* a következőt mondja: «Jetzt stellen wir uns auf den Standpunkt des Redenden. Gegeben ist ihm der Gedanke, den er ausdrücken will, und er sucht nach dem richtigen Ausdrücke, — nach dem grammatischen wollen wir sagen» stb. (Sprachw. 97. l.). Erre kell a tanulót képesítenie a nyelvtan synthetikai részének, mert világos, hogy a nyelvet csak az tudja, a ki alkalmazni is bírja.

Most már ha idegen nyelvet tanulok, minő gyakorlati módon érhetem el az utóbbi czélt? Nemde csakis úgy, hogy egy már tökéletesen ismert nyelvből, pl. az anyanyelvből fordítok a tanult nyelvre, persze ezen idegen nyelv szellemében. Anyanyelvem révén kapom meg a gondolatokat, melyeket a másik nyelven akarok s *kell* kifejeznem.

Ha pedig ez igazság, azaz ha másképp nem lehet nyelvet elsajátítani, úgy hogy valóban tudjuk is: mért buzgólkodnak nyelvészek is a mellett, hogy a gimnáziumokban a magyarból latinra való fordítás eltöröltessék? Csak azért, mert nincs eredmény? Hát tanítsák jobban!

Említsük meg itt Gabelentznek ama nagy fölfedezését is, hogy a kínai nyelv mai *isolált* állapotát egy oly korszaka előzte meg, melyben még *agglutináló* volt. Ezt az elméletét egyebek közt a szórendre alapította. Ugyanis az indo-kínai nyelvcsaládbeli nyelveknek *megmerevedett* szórendjük van, de mindamellett ez a szórend nem egyforma valamennyiben. Ebből következik, hogy ezen nyelvcsaládnak valamikor változó szórendje volt; ez pedig ragok (Formelemente) nélkül nem volna lehetséges.

Különben sem volt híve G. a német irodalomban járatos morfológiai osztályozásnak. Jól tudja, hogy *agglutinálás*, *flexio*, *isolálás* részben egymásba folyó átmenetei, részben egyes fokozatai a nyelvek fejlődésének; sőt azt se mondhatni, hogy előrehaladó, hanem gyakran körben forgó fejlődései. Példákat mutathat erre a magyar vagy finn s az angol nyelv stb. Nálunk különben ez már rég elfogadott felfogás, s most már ráfanyalodnak a németek is, noha eddig nagyra voltak vele, mennyire a legelőkelőbbek az indogermán nyelvek az ő flexiós természetükkel.

G. egész tudományos felfogására csakugyan jellemző, hogy kiváló szeretettel foglalkozott ilyen finom dologgal, minő a *szórend*. Részletesen tárgyalja a kérdést «*Ideen zu einer vergleichenden Syntax*» cz. értekezésében (Zeitschr. für Völkerpsych. u. Sprachw. VI. s. VIII. k.). Rövidebben *Sprachwissenschaft* 348. kv. 1. Eredeti s önálló, de legkivált éles elméjű fejtegetések ezek, a melyeknek, ha nem is válnának be, megmarad az az érdemük, hogy a kérdést új szempontok szerint vették vizsgálat alá.

Elméletének sarkpontja a *psychologiai alany s állítmány*. A gondolat mint egységes képzet van meg a beszélő elméjében, mielőtt kimondaná. A beszéddel járó lelki működés abban nyilvánul, hogy szétszedjük előbb részeire a teljes gondolatot, aztán a beszédben ismét összerakjuk. Nyilvánvaló, mondja G., hogy ezen részek közül először azt mondom ki, a mi a gondolkozást fölkelti bennem, a mi fölött gondolkozom — ez a *psychologiai alany*. Aztán következik, a mit gondolatom ezen középontja felől ki akarok mondani — ez a *psychologiai állítmány*. Viszont a kettő együttvéve ismét alanya lehet egy újabb állításnak, s így tovább. Például ebben a mondatban: «Ezt a követelést | nem lesz nehéz kielégíteni.» — A *psych. alany*: *ezt a követelést*, mert erről akarok kiváltképp beszélni, az *állítmány* a mondatnak másik fele. Ha hozzátenném még:

«azt mindenki tudja», — akkor ez újabb állítmány volna az egész előbbi mondathoz, mint alanyhoz. Ellenben mondhatnám így is: «Nem lesz nehéz kielégíteni | ezt a követelést.» A szórend megfordul, mert a beszélő lelkében is előbbrevaló képzet a *kielégítés*; most tehát ez a psych. alany. — Megjegyzem még, hogy ez a magyarázat, mely a Sprachwissenschaft-ban van így fogalmazva, helyesebb mint a tétel első fogalmazása a Zeitschr. VI 378. lapján, mely rövidítve így hangzik: *Worüber ich den Angeredeten denken lassen will, ist das psychol. Subject; — was er denken soll, psychol. Prädicat.* Ez egészen helytelen, mert nem a beszélő lelki állapotát veszi alapul, hanem a hallgatót. Az igaz, hogy a beszélő tekintettel van a hallgatóra is; de ahhoz, hogy figyelmet keltsen, a hang magasságát szokta felhasználni.

G. ezen elmélete ránk nézve annyiban is érdekes, mert némileg megelőzte őt Brassai, a ki tudvalevőleg *inchoativumnak* nevezi a mondat kezdő részét; de tudvalevőleg más az ő elmélete, s a Gabelentzével csak annyiban egyező, hogy szintén a lélektani fejtegetés a kiindulója. (Brassai ismertette Gabelentz elméletét *A mondat dualizmusa* cz. értekezésében.)

Magától értetődik, hogy G. elméletének is ép csak a fő vázlatát rajzoltuk a fentebbiekben. Ő nem feledkezik meg a mondatnak egyéb részeiről sem, melyeket *Nebenprädikate* névvel nevez, s a melyeket szintén elvei szerint helyez el a mondatban. Így iparkodik megállapítani a német szórend törvényeit az említett folyóirat VIII. kötetében. De nem felejt el azt sem, hogy megmerevedett szólások s szórendi fordulatok (pl. a birtokos s birtok szórendje), továbbá az érzelmek változó izgatottsága s nyugalma szintén hatással vannak a szórend alakulására.

A kérdés sokkal nehezebb s bonyolultabb, valamint ezen alkalom sem arra való, hogy ítéletet mondjunk az imént vázolt theoria fölött; szerintem a kérdésnek nem kielégítő megfejtése. Különösen hibáztatni való, hogy a nyomatékot (*Betonung*) teljesen kizárja azon okok közül, melyek a szórendre hatással lehetnek. De igen nagy eredmény az, hogy megmutatta, hogy ezt a kérdést csakis pszichologiai úton lehet megfejtetni s megmagyarázni.

A nyelv *lelkének* a kutatása, ez volt a legfő tudományos célja s azért különösen fontosnak mondta a *jelentéstant* is. «Es wäre ein interessantes Schauspiel, mondja Sprachwiss. 229. l., wenn man der Bedeutungsgeschichte auch nur einer Sprache, und dann auch nur innerhalb eines Jahrhunderts folgen könnte. Ein Schauspiel fortwährenden Ringens und Drängens, nur, leider, viel zu bewegt für den beobachtenden Blick, einem wimmelnden Ameisenhaufen ähnlich.» Látható ezen szavakból, hogy G. jól érezte, mily rendkívüli nehéz feladat ez s a hason-

lók, melyeket említett művében megpendített. Pedig itt csak egyetlenegy nyelvről van szó. Hát még hogyha az összes nyelveket érdeklő általános kérdéseket akarnánk kutatni! Igaz, hogy a gondolkodás formái nagyjában mindenütt egyformák, de ennek nyilvánulása annyiféle, a hány a nyelv, és ép az az általános nyelvészet tárgya, hogy ezt a sokféleséget osztályozza s ha lehetséges volna, egyesítse.

Oly nagy feladat, mely még ideálisnak is túlságos. Mert hány nyelvet nem ismerünk még; s hol van csak az az ember, a ki az ismerteket mind tudja? Vagy vannak már olyan előmunkálatok, a melyek ezen ismert nyelveket csoportosítva leírják s közös lelki sajátságaikat megmagyarázzák?

Ilyen szempontból tekintve a legnehezebb tudomány a nyelvtudomány. Mert egyéb természeti tünemények közt vannak típusok; elég ezeket ismerni s számuk határozott. De nyelvbeli típusok, a nyelv szellemét tekintve, ugyyszólván nincsenek, vagy legalább előttünk eddigélgé ismeretlenek; mindenik nyelv egyik-másik *lényeges* sajátságával ellentétes a többivel, sőt majdnem mindegyik nyelvjárás is; s ki tudná ezek számát elsorolni?

Mindamellett mindig fognak s szükséges is, hogy találkozzanak nagy elméjű s nagy férfiak, a kik az ilyen erőnket meghaladó kérdéseknek is bátran nekivágnak, hogy meg ne feledkezzünk róluk s öröklő rájuk irányuljon a figyelmünk. Ezek közé tartozott Gabelentz is. A küzdelem az ő fő érdemük s örök dicsőségük.

SZILASI MÓRICZ.

Osszét szók ugor nyelvekben. A 128. lapon elsoroltak megvannak részben más ugor nyelvekben is, így jelesen az *ezüst*, *ravasz*, *kerecsen*, *méreg*. Hozzájuk járulnak a következők:

finn *vasa*, *vasikka* stb. (m *üszö*? mord. *vaša* csikó; l. NyK. XXIII. 119): ossz. *uáss*, *väss* Kalb;

zürj.-votj. *kok*, *kuk* lábszár: *kay* láb (a tus nyelvben *k'ok* stb., l. Kuhn-féle Zeitschr. 32:85. — Az talán csak véletlen, hogy a szlovénben is van egy *kuk* szó, mely a. m. Hüftbein, Hüfte: vö. szkr. *kákša*-s Gurtgegend der Pferde, lat. *coxa*, ném. *Hechse*, l. Kluge);

vog. *eserem*, *eserm*, *esem* szégyen: *äfsärm*, *äfsärm* Schande (zd. *fšarema*, újperzsa *šarm*); — lehet-e a m. *szemérem* < *esz-mérem, *eszérem?!

mord. *vanan* nézek: *winun*, *unin* sehen (zd. *vaenämi* ich sehe)?

SIMONYI ZSIGMOND.

Ismertetések és bírálatok.

Müller Miksa könyve a nyelvtudományról.*)

Müller M., *Die Wissenschaft der Sprache*. Neue Bearbeitung der in den Jahren 1861 und 1863 am kön. Institut zu London gehaltenen Vorlesungen. Deutsche Ausgabe, besorgt durch Dr. R. Fick und Dr. W. Wischmann. 2 kötet. Lipcse 1892—93. Nagy 8-r. XXXIX+564; VII+722 l. Ára 11 és 14 márka.

Müller Miksa *Fölolvasásai a nyelvtudományról* először 1861-ben jelentek meg. Ez volt az első kísérlet, mely az általános nyelvészetnek főbb mozzanatait az indogermán nyelvészet fontosabb kérdéseivel kapcsolatban a nagy közönségnek is bemutatta. Volt is fényes sikere. A fölolvadások 14 kiadást értek és számos nyelvre lefordították; a német fordítás Bottgertől 1863-ban hagyta el a sajtót s azóta öt kiadást ért. [A magyar kiadás, Simonyi Zs. fordításában, 1873. s 1876-ban jelent meg.]

Az eredetiből immár a 15. kiadás van előttünk, mely *The Science of Language* rövidebb czímen *újabb átdolgozásnak* mutatkozik be, mert mindazt, mi a fölolvadás formájára emlékeztet, mellőzte benne a szerző.

A fölolvadásokéhoz fogható siker ritkán jutott egy-egy könyvnek, mely egyaránt fordult a szélesebbkörű művelt közönséghez s a szakavatott kartársakhoz. Müller, az előadás művészetének mestere, a laikusokban élénk érdeklődést tudott kelteni egy oly tudomány iránt, mely — talán az egy szófejtés kivételével — fölötte száraznak és unal-

---

*) Müller Miksa, a híres német-angol tudós, mostanában ünnepelte jubiléumát és üdvözölték mitőlünk is az egyetem bölcsészeti kara s a Philologiai Társaság. Helyesen tették, s helyesen tette az Akadémia is, mikor 1873-ban lefordíttatta Müller Miksa fölolvadásait s ezzel élvezetes és vonzó nyelvtudományi munkát adott a magyar közönség kezébe. Minthogy azonban ma ez a munka jóformán teljesen elavult, nálunk pedig sokan még mindig szentírásként olvassák: nem lesz fölösleges Misteli figyelmeztetései után (NyK. XXIII.) ezt a bírálatot is olvasnunk, melynek fényes nevű szerzője szívesen adta beleegyezését, hogy ismertetését a *Lit. Centralblatt* után itt is közöljük.

masnak szokott látszani. Könyvével a nagy közönség körében oly hírnévre tett szert, mintha századunk legnagyobb nyelvészei közé tartoznék. De a tudomány fölismerete, hogy M. műve vajmi kevéssel vitte előbbre tárgyát, s hogy épen a legnagyobb és legfontosabb kérdésekről való nézetei zavarosak s részben teljesen tarthatlanok. Valóban Müllernek nem szokása komolyan megvizsgálni s következetesen átgondolni egy-egy tárgyat, inkább csak játszian, fennyedén bánik tárgyával; jobban ért ahhoz, hogy a dolognak tetszetős s a figyelmetlennek szemefényét vesztő színezetet adjon, semhogy a dolog igazi lényegét tisztán eléje tárja. A komoly tudomány Müllert csakhamar elhagyta s könyvét mellőzte, habár egyik kiadás a másikat érte és majdnem kánonszerű tekintélynek örvendett az ethnologusok és anthropologusok előtt.

Immár 30 évnél több folyt le e mű első megjelenése óta és feszült kíváncsisággal várhattuk, vajjon ezen újabb átdolgozás egy alapra helyezkedik-e már ama nézetekkel, melyek a jelenkor határozott véleményainak tekintendők, s melyeket Steinthal, Whitney, Paul és a nyelvphilosophia többi képviselőinek, valamint a nyelvészet egyes ágaiiban kiváló szaktudósok szorgalmának és éles elméjének köszönünk. Némely részleteket meg is változtatott M., egyet-mást kihagyott, sokat meg hozzátoldott. Műve mind e mellett lényeges pontjait tekintve, a régi maradt; ismétlődnek benne már rég megczáfolt, visszás alapnézetei és a nyelvtörténet részleteiben mutatkozó számos tévedése. Nem akarjuk feszegetni, vajjon ezen körülmény annak tulajdonítandó-e, hogy nem kíséerte többé figyelemmel az utóbbi évek irodalmát, vagy hogy ennek tartalmát, ha tanulmányozta is, nem tudta magáévá tenni.*) Mindenesetre kötelessége a kritikának — már a sz. neve is megköveteli, valamint az *«újabb átdolgozás»*, a címnek eme könnyen félrevezető megtoldása is — hogy nyomatékkal utaljon e munka fagyatkozásaira, mert műve korántsem tárja elének a nyelvtudomány jelen állapotának képét, legfeljebb torzképét, s hogy ki megbízhatóbb tájékoztatást keres, jobban megtalálhatja más munkákban, pl. Whitneyében. Ez kötelessége a kritikának, ha még annyi hálával tartozunk is a szerzőnek, azért hogy a nagyobb közön-

*) Az előszó IV. lapján ekként nyilatkozik: «Nem kíséreltem meg könyvemnek eredeti jellegét egészen megváltoztatni. Szívesebben írtam volna a nyelvtudományról új könyvet, semhogy a régit átalakítsam, de élemedett korom és bokros teendőim meghiusíták szándékomat.» Ezek után azt hihetnők, ő maga is belátta, hogy művének egyik-másik többé-kevésbé lényeges pontja tarthatatlannak bizonyult. De ennek ellentmond az a tény, hogy ép a leglényegesebb pontokban, a melyekről ma minden ítélő tudó másként vélekedik, a szerző még most is ragaszkodik régi nézetéhez.

ségben jobban fel tudta ébresztetni a tudományunk iránt való érdeklődést, mint bárki más.

Két példa is eléggé meggyőzheti az olvasót, hogy a szerző nem helyezkedik a nyelvtudomány jelenlegi álláspontjára. Mindjárt az első fejezet címén megakad az ember szeme: *A nyelvtudomány mint természettudomány*. A nyelvtudománynak a természettudományok közé való sorozását azon esetben még megengedhetnők, ha nem vonnának a természeti és történeti tudományok közt szétválasztó határt. De a sz. elismeri ezen határt. «Két főcsoportja van — úgymond — az emberi tudománynak, melyet a tárgyál szolgáló anyagnál fogva természet- és történettudománynak nevezhetni. A természettudományok, mint mondták, Isten műveivel, a történetiek pedig az emberével foglalkoznak.» — Hogy a nyelvet az emberi szellem alkotja és fejleszti, ezen meghatározás ellenére sem tagadja a szerző. De így folytatja: «Különbséget kell tennünk történeti változás és természeti tényészet között. A művészetnek, tudománynak, philosophiának és vallásnak megvan a maguk története; a nyelvnek, mint minden más természeti terméknek (!) szorosan véve (!), csak tényészete lehet.» Az igaz, hogy lehet bizonyos különbségeket találni egyrészt a nyelv fejlődése, másrészt a vallás, erkölcs, jog, irodalom fejlődése között. Például, hogy a nyelvnél az öntudatos alkotás inkább háttérbe szorul az öntudatlannal szemben, vagy hogy ott az egyén inkább függ az egész törzsrokonságtól, mint emitt. De mindez nem lényegbeli különbség. A ki azt mondja, hogy a nyelv «tenyészik», azt is mondhatja, hogy a vallás stb. tenyészik, s a ki viszont ezeknek a «történetét» elismeri, a *nyelv* történetét sem vitathatja. Föltéve, hogy a természet- és történettudományt nem tartjuk ellentétesnek egymással, hanem bizonyos átmenetet látunk közöttük — a mi helyesebb is —, a nyelvnek a szellem működésétől való elválasztása, mint ezt M. követeli, mégsem igazolható.

A II. k. 178. és köv. lapjain *«határozatlan hangokat»* említ a szerző, melyek szerinte némely nyelvben találhatók, így a Sandwich-szigetek nyelvében a *k* és *t* állítólag hasonló hangzású és az idegen fül alig tudja megkülönböztetni, vajjon torok- vagy foghangot hallott-e. Erre támaszkodva a szerző amaz ellenmondást, hogy a görögök p. a *ῥεῦός* és *ῥεῦαρες* szókban foghangot, míg az indék a megfelelő *gharma-* és *catvar-*szókban hátsóbb hangokat ejtettek, akként simítja el, hogy e hangok articulatiója eleinte határozatlan volt, de utóbb a «különböző gyarmatok» külön-külön kiejtést fejlesztettek belőlük. A sz.-nek még most sincs sejtelve arról, hogy ama *t*-articulatiót a görögben a közvetlen következő hang palatalizáló hatása okozta, tehát korántsem hasonlítható össze ama határozatlan articulatiókkal. Az is furcsa, hogy némely egyé-

neknek vagy néposztályoknak a *t* hangtól való idegenkedéséből magyarázza a francia *moikié, mékier, amikié, abricokié* stb. szókban a *t > k* változást, holott, mint mindenki első tekintetre látja, a rákövetkező mássalhangzó *i* az oka (vö. Meyer-Lübke, Grammatik der roman. Sprachen I. 429).

Az ilyen dolgok épinséggel nem ritkák e könyvben. A legdélibáosabb nyelvészkedést látjuk p. a Grimm törvényéről szóló hosszú fejezetben is (II. 218—267).

A részletek további taglalását e helyütt mellőzhetjük, annál is inkább, mivel előttünk fekszik Whitneynek, az amerikai nyelvésznek, remek kritikája M. fölolvasásairól (*Max Müller and de science of language. A critism.* New-York, 1892. 8-r. III + 79 l.). E kritika helylyel helylyel igen szigorú, de sehol sem igazságtalan. Ezen egy mondatban foglalható össze (74. l.): *This Work is unsound in every part, most of all in its fundamental doctrines.* (Ezen munka minden részében alaptalan, kivált alapvető tételeiben).

BRUGMANN KÁROLY.

Világnyelv.

Schuchardt Hugo: «*Weltsprache und Weltsprachen.*» An Gustav Meyer Strassburg. Verlag von Karl J. Trübner. 1894.

Schuchardt ez 54 lapnyi kis füzetben nem először szól hozzá a világnyelv kérdéséhez. De míg e tárgyról írt első dolgozatát (Auf Anlass des Volapüks. Berlin, Robert Oppenheim, 1888.) egészen a maga jószántából adta ki, ugyancsak karácsonyi ajándéku, mint a másodikikat: addig ez utóbbi már egyenes kihívásra készült válaszul. Mint a tudományos polémia maradandó termékei közül annyi másért, úgy ezért is hálával tartozunk azoknak, a kik rá alkalmat szolgáltattak. Első sorban Meyer Gusztávnak, a jeles indogermanistának, a kit, bár a nyelvtudomány vitás kérdéseinek némelyikére nézve más táborban áll, mint Schuchardt, mégis a legbensőbb személyes barátság majdnem rokoni szálai fűznek nemes ellenfeléhez. Nem is akadunk egyhamar szebb és jellemzőbb példájára annak, hogy az elvi ellentétek és az eltérő tudományos meggyőződések bátor és leplezetlen kifejtése mily jól megférhet nem csak az udvariasság síma külsőségével, hanem a személyes vonzódás bensőbb kötelekeinek épségével is.

A ki pedig azt kérdené, vajjon érdemes-e két ily nagynevű tudós-
nak oly sovány konczon, minőnek a *volapük* első tekintetre látszhatik, egymással immár másodízben perbe szállani, annak csak azt ajánljuk, hogy olvassa el figyelemmel előbb a Schuchardt hat évvel ezelőtt írt füzetét, aztán Meyernek «*Essays und Studien*» cz. könyve II. kötetében rá adott válaszát («*Weltsprache und Weltsprachen*»), utoljára pedig

Schuchardtnak erre feleletül következett nyílt levelét. Az élvezetre, a mit fáradság helyett e vonzón írt fejtegetések elolvasása okoz, ráadásul még tömérdek tanulságot is nyerünk e mérközésből, bármelyik félnek itéljük is a győzelem pálmáját.

Schuchardtöt első kis füzete *) megírására az a nagy ellenségeskedés indította, a melyet Schleyer-féle jámbor világnyelv-kísérlet számbavehető nyelvtudósok körében is keltett. Hasonló jelenségekkel szemben tanusítani szokott módszeréhez híven, a melyet oly szépen ír le újabb röpirata 4. és 5. lapján, — itt is csak lassacskán öltött a megfigyelése körébe került tárgy határozottabb alakot és szint; s midőn azt majd derús, majd borús világításban szemlélve, egy időre tőle elfordulva, majd rá megint visszatérve, újabb és újabb nézőpontokból vetette vizsgálat alá, a róla való hosszas elmélkedés eredménye végül az lett, hogy a szegény leszolt volapük s még inkább a benne nyilvánuló törekvés talán nem is olyan képtelen hóbort, mint a milyennek a czéhbeli nyelvtudósok nagy többsége bélyegezte.

Schuchardt egymást kiegészítő két tanulmányának a legkimagaslóbb jelességét, módszertani nagy tanulságai mellett, én nem annyira ennek a különvéleményének a rendkívül szellemes megvédelmében, hanem azoknak a nyelvbölcséleti alaptévedéseknek, majdnem azt mondanám a babonáknak a leplezésében látom, a melyek a világnyelv problémájának az övétől annyira eltérő megítélésében a legtöbb nyelvtudós mérlegét meghamisították.

E babonák sorában az első és a legtöbb balítélet szülője az a «nyelvészeti darwinizmus», a melynek behatóbb czáfolatával Schuchardtnak egy másik, a volapükkről írottaknál nem kevésbé tanulságos füzete, «Über die Lautgesetze» czímen (Berlin, R. Oppenheim, 1885.) foglalkozik. Ebben bővebben kifejti, mennyi félreértést és fogalomzavart okozott és okoz még mindig a nyelvtudományban, a nyelvnek az a Grimm Jakab és Schleicher nevéhez fűződő mythoplastikus feltüntetése, a mely annak — egy a szó szoros értelmében vett metafora révén — önálló organikus életet tulajdonít, s azt az ilyennek birók minden jelzékével és tulajdonságával ruházza fel, sőt az ilyenekből vonható összes következtetések útvesztőjébe is vajmi könnyen betéved.

Csakis a nyelvet ilyen sajátléltű és sajátcéltű organizmusnak tartó felfogás lehet az elvi alapja annak a nagy visszatetszésnek, sőt felháborodásnak, a mit a világnyelvnek, már csak mint problémának a felvetése is, a nyelvtudósok legtöbbszörénél keltett.

*) Róla írt ismertetésemet l. a «Budapesti Szemle» 1888. júliusi füzetében.

Schuchardt ezzel szemben nem győzi elégszer ismételni és, úgy látszik, nem is fölösleges újra meg újra hangoztatni, hogy ép az a szükség, a mely a nyelvet szülte és fejlesztette, szinte elodázhatatlannak tetsző logikával vezet rá — a családi, törzsi, faji, nemzeti, hódító és tolmács nyelvek közbenső láncszemein keresztül — a világnyelvre, mint végső következményre. A nyelv céljából és rendeltetéséből tehát, de még fejlődésének menetéből sem lehet, legalább «a priori», semmi észszerűtlenséget a világnyelvnek, mint elméleti postulatumnak feállítására rá sütni.

Pedig ennyire mennek, mert nem érik be a Schleyer és más vele versengők kísérleteinek relativ mértékhez szabott elítélésével, hanem egyáltalán pálczát törnek minden hasonló irányú törekvés fölött mindazok, a kik ellen Schuchardt a maga külön véleményét olyan éles, és minket legalább teljesen meggyőző dialektikával védi.

Meyer Gusztáv pl., a kinek Schuchardt a világnyelv tárgyában írt füzetei közül a másodikat feleletül szánta, csak harmadikul veti fel azt a kérdést, megfelel-e a volapük azon kivánalmaknak, melyeket egy világnyelvnek ki kellene elégítenie? Elsőnek azt a kérdést tárgyalja, egyáltalán óhajtandó-e egy világnyelv? Másodiknak pedig azt, lehetséges-e mesterségesen egy világnyelvet alkotni?

Schuchardt a tőlünk itt első helyre állított *harmadik* kérdést, a mely a Schleyer-féle kísérletet illeti s a melynek a dolog elvi oldalához tulajdonképen semmi köze sincsen, úgy első, mint második röpiratában egészen mellőzi. A másik két kérdést nézve pedig előbb tisztázni kívánja magának a «világnyelv»-nek fogalmát, nehogy annak hol tágabb, hol szűkebb kerete miatt a vitának amúgy is elég kúszált szálai még jobban egybegabalyodjanak! Ő a volapükisták *menade bal*, *püki bal* (egy emberiségnek egy nyelvet) jelszavától eltérve, elég világosan megjelöli a maga álláspontját, a melyről világnyelven csupán a nemzeti nyelvek birtokállományát teljesen épségben hagyó, nemzetközi *tolmács-nyelvet* ért.

Ennek figyelembevétele lett volna az első kötelességük azoknak, a kik részben oly állításokat is imputáltak *Auf Anlass des Volapüks* című füzetkéjének, a minőket kockáztatnia eszébe sem jutott Sch.-nak, s a melyenek ellen újabb röpiratában is határozottan tiltakozik. Szerinte azonban a Meyer kérdéseinek másodikika előtt a dialektikai sor épsége kedvéért arra is meg kellett volna felelni, vajjon *van-e* az élő, vagy holt nemzeti nyelvek valamelyikének alapos kilátása arra, hogy a fönt körülírt szűkebb értelemben vett világnyelvvé váljon? Csak ennek a kérdésnek az eldöntése után kellett volna a mesterséges világnyelv lehetőségének feszegetésére áttérni. Mint a legtöbben, a kik e közbeiktatott mellékkérdést is felvetették, úgy Schuchardt is tagadó választ ad rá.

Szerinte ugyanis az élő nyelvek bármelyikét, még a legelterjedettebbeket (pl. első helyen az angolt) is, úgyszólván legyőzhetetlen akadályként gátolja abban, hogy nemzetközivé legyen, először a többi nemzeti nyelvnek egy hasonlóval szemben egészen jogosult féltékenységére; másodsor pedig az, hogy egyikük, még az aránylag legegyszerűbb szerkezetű (az angol) sem oly egyszerű és könnyű, a minőnek egy nemzetközi tolmácsnyelvnek lennie kellene. Elodázhatatlanul következik tehát már e két okból is a mesterséges világnyelvnek legalább is a számbavehetősége, mihelyt a Meyer G. kérdéseinek az elsejére, arra t. i., *kivánatos-e* egy nemzetközi tolmács-nyelv, igennel feleltünk. A minék a híját pedig olyan nagy sajnálattal érezzük, már az emberiségnek ugyanazon művelődési fokon álló szűkebb körében is, annak a szükséges és óhajtott voltát illetőleg alig lehet nézeteltérés. Hogy e szükség érzete ama napról napra táguló művelődési körrel egyenes arányban növekszik, az szintén kétségtelen, és így abban mindenki igazat fog velünk adni Sch.-nak, hogy máris szép számú nemzetközi intézményeinknek valóban a legmértőbb és legragyogóbb koronája lenne egy világnyelv, mint az egyetemes emberiség egyelőre még ideális fogalmának a nyelvi correlatuma.

A vita már most csak azon további kérdés körül foroghat, és Sch. is annak a fejtegetésébe szövi legtanulságosabb megjegyzéseit és nem kevésbé tanulságos kitéréseit, — vajjon csakugyan oly mereven tiltakoznak-e magának a nyelvnek, mint ilyennek a természete, czélja és eszközei egy nemzetközi tolmács-nyelv mesterséges megalkotása és érvényre jutása ellen? Avagy nem következik-e épen a nyelv mivoltából és rendeltetéséből, sőt élesebb megfigyelésnek feltetszőleg már a fejlődése menetéből is, továbbá nem fér-e meg egészen jól az eszközeivel is az egyetemes világnyelvnek legalább az elméleti lehetősége?

S itt megint az egész polémia sarkpontjához kerülünk vissza, t. i. ahhoz a kétféle felfogáshoz, a melyet a nyelvvel tudományosan foglalkozók maguknak róla még ma is alkotnak, illetőleg az iskolából, a melyben nevelkedtek, örökségül magukkal hoztak. Az egyik alapjában véve még mindig az, hogy a nyelv organizmus, és nem «homunculus»-féle mesterséges gyártmány, a minőnek épen a világnyelvet szeretik e párton a szánakozó lenezés hangján bélyegezni. A másik pedig, a melyet Sch. oly meggyőző erővel véd, az, hogy az ú. n. *természetes* nyelveket is csak annyiban illeti meg e jelző a velük szembe állított *mesterséges* nyelvtől megkülönböztetőképen, a mennyiben vele a tudatosság egy kisebb fokát emeljük ki annak nagyobb mértékéhez, vagy teljességéhez képest, Vagyis más szóval: a nyelv már magában és keletkezéséhez, meg czéljához mérténis *mesterséges* alkotás, csakhogy természeti feltételekre épülő s ilyenek közt fejlődő, a melyek növekvése útján annál több természetessé-

get oltanak belé, mentül hosszabb ez út s mentül mélyebbre kerülnek tudatunkban az okok és célok, a melyek miatt és végett vele élünk. Mihelyt azonban szokott használatától eltérőre kényszerítik a rendesektől gyökeresen különböző körülmények, mihelyt pl. arra kerül a sor, hogy két, más-más nyelven beszélő egyén egy közös harmadik tolmácsoló eszköz híján értekezék egymással: azonnal a felszínre kerülnek és a szükség nyomása alatt tudatosakká is válnak azok a vonásai a nyelvnek, a melyek azt legalább is oly mesterséges alkotásnak minősítik, a minők a társadalmi élet egyéb vívmányai.

Egyről ugyanis nagyon könnyen hajlandók azok megfeledkezni, a kik a nyelvet mindig a nemzeti, vagy faji közösség jellemfejlesztő feltételeinek szűkebb körében szokták megfigyelni. És ez az, hogy a legtöbb nyelv részben egészen másnemű feltételeknek köszöni az eredetét, mint a milyenek kialakult jelleme fennmaradását biztosítják. S ha a keletkezésüket illetőleg is megfigyelésünk időbeli körébe eső nyelveket, minők bizonyos értelemben már a *román* s még inkább a *kreol* nyelvek, ha ezeket — mondom — oly feltételek közt látjuk épen nem szerves fejlődés, hanem nagyon is mesterséges keveredés után létrejönni: akkor nem joggal támadhat-e az a kérdés, nem ugyanilyen, vagy legalább is hasonló folyamat eredménye-e minden nyelv és a nyelv egyáltalában?

Itt csak egy igen éles észlelő tehetségre valló megfigyelését akarom Sch.-nak kiemelni, a mely kiválóan alkalmas arra, hogy a nyelvnek nem csak egyénről-egyénre, hanem népről-népre is *tudatosan* megterkelt átviteléhez netán még férköző kétségeket teljesen eloszlassa. Kreol tanulmányai során Sch. arra a meggyőződésre jutott, s a ki őt ezekben hozzám hasonlóan csak valamennyire is követte, okvetetlenül egyet fog vele abban érteni, hogy a keverék-nyelvek számos felöltő közös sajátsága nem csupán azon körülményekből magyarázandó, a melyeket eddig már mások is eléggé kiemeltek. Ilyen első sorban az átvett *A* nyelvnek a *B* anyanyelv megrögzött formáihoz való szabódása, ezt úgy étvén, hogy a *B* nyelvet beszélők maguk illesztik az eltanult *A* nyelvet a sajátjuk öröklött fonetikája és alaktana keretébe. Ezzel szemben Sch. igen szépen kimutatja, hogy e munkának jóformán a felét már az *A* nyelvet közlők elvégezték, mikor szántszándékkal előre úgy tördelték a maguk beszédét, hogy az eleve is könnyebben illeszkedjék a *B* nyelv alkatába. Vagyis hogy körülbelül úgy jártak el, mint a hogy a gyermek első beszélő kísérleteinek elébe siető dajka és anya is tesz, mikor a kised gyűgögesét utánozva, az övéhez szabják a maguk nyelvét.

Ha másért nem, ezért, a nyelv élettanának homályosabb tájékaira olyan meglepő világosságot vető tanulságért is érdemes volt Sch.-nak a volapük kérdéséhez ismételten hozzászólnia. De vonzón írt kis füzetében

e mellett még számosával vannak az általános nyelvtudományi kérdéseket érintő szebbnél szebb fejtegetések. Nem kevésbé érdekes részlete pl. tanulmányának az előbbinél az, a melyben (23. s köv. ll.) a Gabelentztől eltérő saját felfogása leglényegeseb pontjait emeli ki.

Sch. először is Gabelentz ellenében (*Die Sprachwissenschaft*, 372. l.) nem ismeri el a nyelv és a néplélek azon kétségtelen igazságnál tovább menő és többet jelenteni akaró azonosítását, hogy a ki és a mennyiben szavakban gondolkodik, ezt a saját nyelve szavaiban teszi. Még azokkal a tetemes korlátozásokkal sem éri be, a melyeknek Gabelentz szerint is (388. l.) a nyelv és az azt beszélő nép szellemi alkatának kölcsönhatása alá van vetve. Sch. a maga nézetét ezzel szemben így tolmácsolja: «Minden változás, a mely valamely nyelvet ér, természetesen az azt beszélők bizonyos szellemi állapotából ered; ennek azonban nem kell okvetetlenül az illetők egész szellemi irányára nézve lényegesek jellemzőnek lennie. S megfordítva, valamely nép a legnagyobb szellemi forradalmat élheti át a nélkül, hogy nyelvének általa valamely lényeges és jellemző vonása megváltoznék. A mai magyarok pl., legalább a nagy többségük, azon őseiktől, a kik országukat birtokukba vették, nem csak műveltségük, hanem anthropologiai alkatuk tekintetében is sokkal inkább különböznek, mint a köröttük élő népektől, és nyelvük alapján mégis ugyanaz maradt. A magyar nyelvnek a vogullal és a votjakkal való rokonságával, alig hiszem, hogy e rokonság arányos néplélektani megfelelője állana szemben. Ép azért bármilyen fontosnak tekintse is valaki a magánhangzó-illeszkedést, az agglutinatiót és az urál-altaji nyelvek egyéb ismertetőjeleit, azért még nem kell (Gabelentzot követve) azt hinnie, hogy e népek inkább meg fognak valaha a tudományok terén az indogermánokkal mérkőzhetni, mint hogy a művészetekben velük egyenrangúakká lehessenek (G. 385. l.). És így az ezer meg ezer nyelvet megannyi más-más népjellem képviselőjének nézve, nem kell-e minduntalan csodálkoznunk, mily gyakran járnak az egyik oldalon a legnagyobb eltérések a másikon alig észrevehető különbségekkel karöltve és viszont? Ha pedig Gabelentz (372. l.) a nyelvben a népjellemnek nem csupán eredményét, hanem egyúttal alkotó tényezőjét is látja, ezzel szemben arra kell őt emlékeztetnem, hogy a nyelv ugyan meghatározza, de nagyobb, talán legnagyobb részben nem közvetlenül határozza meg a nemzetiséget, jobban mondva inkább csak elhatárolja, mint afféle elszigetelője a mindennemű hagyománynak. A mennyiben azonban a néplélek állandó nevelőjéül tünteti fel Gabelentz a nyelvet (372. l.), kérdés, vajjon-e nevelésnek az üdvös voltát minden körülmények közt habozás nélkül el kell-e ismernünk? És itt a Gabelentz felfogása elleni második ellenvetésemre kell térnem. Én ugyanis nem ismerhetem el,

hogy a nyelvből, mint a tömegek öntudatlan alkotásából (G. 451. l.) a fonák, a hasznavehetetlen, mint valami egészséges testből önként kiválik, míg a hasznavehető megmarad benne és értékesül (G. 452. l.). Avagy az emberi munkásság e körében más törvények uralkodnának és nem azok, a melyek szerint egyebütt az öntudatlan ösztönökből rosszat és jót vegyest látunk keletkezni, sőt azt tapasztaljuk, hogy ép az előbbi él a legkonokabb szívóssággal? . . . A mi G. azon állítását illeti, hogy minden nemzeti nyelv aránylag tökéletes eszköz, ahhoz nem járulhatok hozzá; holott már azt szívesen elismerem, hogy a jelen tűzi ki minden történelmi haladás dialektikai folyamata értelmében a célt, de a múlttól örököljük a reája vezető eszközöket (G. 408.) . . . »

Itt Sch. a G. előbbi tétele ellenébe a mai német nyelv tökéletlenségeit állítja s így sóhajt fel: «Vajjon jó szellemek voltak-e azok, a kik nyelvünk őskori fényes palotáját e mai romhalmazzá silányították, s vajjon ma, mikor az egykori dúsgazdagság minden nyomorúságos foszlányához, minő pl. a dativusnak *e*-je, olyan görcsösen ragaszkodunk, nem egészen a beláthatatlan jövő távolába vész-e ez omladék teljes összedőlése és ezzel annak a reménye, hogy lakhatóbb, korszerű épületet állítsunk a helyébe? . . . »

Ezzel Sch.-nak a nyelvről való nézetei azon pontjához értünk, a mely a legélesebb ellentétben van azok felfogásával, a kik a merev *orthologia* álláspontjára helyezkedve, a nyelvnek önmagához való amúgy is illusórius történelmi következetességét annyira minden más fölé helyezik, hogy a teleologiai tekinteteket egészen elhanyagolják, vagy legalább is kellőnél csekélyebb figyelemben részesítik.

Ennek a teleologiai szempontnak az erősebb kiemelése a Sch. újabb értekezésének a további tartalma, a melynek fonalán igen jó alkalma kerül annak a bővebb kifejtésére, a mit az ő *tudományos idealizmusának* nevez. «A nyelv történetének tarka mozaikképpé való egybe-rakosgatása, ugymond (30. s k. l.), a mihez inkább csak fürkésző hajlam kell, mint mélyebbre látás, korántsem meríti ki iránta való egész érdeklődésünket. Mi arra törekszünk, hogy azt az önkénytelen munkát, a mely kezdet óta és mindenütt a gondolat kifejezést teremti és újjá-alkotja, legegyszerűbb összetevőire bontsuk fel s aztán azt kérdjük, vajjon e művelet nem vehető-e önkényes elbánás alá is? Hiszen a természet erőinek sem érjük be a pusztá megfigyelése- és kifürkészésével, hanem szabályozni és irányítani is igyekszünk őket. A belénk oltott erőkre nézve pedig ezt az eljárást már egészen magától értődőnek tekintjük, s általános érvényű irányokat szabunk gondolkodásunk, erkölcsi cselekvésünk elébe. Miért kellene tehát éppen csakis a hangok útján való gondolatközlésnek egészen magára hagyatva, csupán a végtelen hosszú

természetes kiválásra bízva fejlődnie?» Ezt az idealizmusát állítja Sch. azzal a mysticizmussal és mythologiai felfogással szembe, a melyet a nyelv életének még oly elfogulatlan és élesen megkülönböztetni tudó buvárai sem tudnak egészen a tárgyalás menetéből kiküszöbölni, mint Gabelentz és Meyer G.

Egy még ennél is súlyosabb és már bizonyos elfogultságra vezethető tévedés is szóba kerül Sch. füzetében, és ez minket magyarokat különösebben is érdekel. Értem a *sovinizmus* méltatlan vádját, a melylyel a legerősebb faji öntudatú nagy népek tudósai sem átallják a kisebb és létüket ép ezért több joggal féltő, több okon védő nemzeteket illetni, Igy még Meyer G. is azokhoz csatlakozik, a kik a kisebb nemzetek azon eljárását, hogy általánosabb érdekű tudományos munkálataikat is majdnem kizárólag csakis a saját nyelvükön közlik, a sovinizmus sajnálatos következményének tartják. Milyen szépen jegyzi meg ennek ellenében Sch., hogy a mit az ilyen, a nemzetközi tudomány elől néha csakugyan hét pecséttel lezárt közlemények hozzáférhetetlenségéből az általánosabb érdek veszteségnek érez, az busásan megtérül a tudományok nemzeti nyelven való művelésének nagyobb intenzitása által, valamint azzal, hogy csakis ez úton válnak az illető nép tágabb körére nézve igazán gyümölcsözőkké és fejlesztő tényezővé. Ezen hatásuknak pedig előbb-utóbb az egész emberiségre is áthárulnak a végső, a legbeceseb eredményei.

Nem kevésbé szépen fejt ki e kérdéshez fűzött további elmélkedései során a jeles szerző a maga *politikai idealizmusát* is, a mely az általános béke utópiáját sem röstelli, végső magasztos czélul az emberiség művelődési munkája elé kitűzni. Sch. merészröptű képzelme és a tudományos munkánál is mindig a művészi ihlet nemes hevében edzett, de azért nem kevésbé éles ítéllete épenséggel nem jó egymással ellentmondásba, mikor ily szinte végtelennek látszó távlatot nyit az emberiség haladása számára. Szellemének ez az iránya és szabása teszi őt egyúttal oly elfogulatlanná mindannak elbírálásában, a minek méltánylatára nagyobb nemzetek nem egy tudósa ép azért nem bír elég tiszta látókörrrel, mert kellónél több van benne még abból az avitikus felfogásból, a melynek a tárgyilagos ítéletet gátló hatását csak ott ismeri fel, a hol ez a saját particularizmusával ellentétes érdeket szolgál.

KATONA LAJOS.

A finn nyelvtani irodalom áttekintése.

Eliot C. N. E. finn nyelvtana alkalmából.

Első finn nyelvtanírónak egy olmtüzi finn jezsuita növendéket említenek: *Sundergelt Olaus* nevűt, ki állítólag hozzáfogott egy finn

nyelvtan írásához. Ez a XVI. század vége felé történt, ha ugyan elkészült a könyve; sorsáról nincs semmi biztos tudomásunk. Hasonlóképp nyoma veszett egy másik finn nyelvtannak, melynek szerzőjéül Leibnitz kézírataiban *Henricus Crugerus Aboensis* van említve; ez alkalmasint a XVII. században készült.¹⁾

A finn nyelvnek első grammatikája, mely nyomtatásban is ránk maradt, *Aeschillus Petraeus*, aoboi professoré (később püspök): *Linguae finnicae brevis institutio*, mely Aboban jelent meg 1649-ben. Mint első kísérlet e téren, hiányai és hibái mellett is érdemes munka. Legnagyobb hibája, hogy a latin nyelvtant vette mintául, s ez a finnre természetesen nem illett rá; így péld. hat esetet vesz fel a finn nyelvben épen úgy, mint a latinban stb. Mégis ez a nyelvtan határozta meg hosszú időre a finn nyelvről való grammatikai felfogást. Negyven évig ez volt az egyetlen finn nyelvtan, és az a *Hodegus finnicus*, melyet *Mathias Martinus* viborgi gymnasiumi tanár tett közzé, 1689-ben, voltaképen csak Petraeusénak új kiadása volt, némileg javítva s új példákkal bővítve. De előzőihez képest nagy haladást mutat *Vhael Barthold Grammatica fennicá*-ja, mely a szerzőnek halála után jelent meg 1733-ban. «A kik eddig finn nyelvtanokat írtak s mintegy először törték meg a jeget, azok közül egy sem hatolt olyan mélyen a nyelvnek belső mivoltába és természetébe, boldogult férjem műve tehát egészen új munkának tekintendő», így szól teljes joggal, a ki e könyvet kiadta, Vhaelnak özvegye.

Más finn nyelvtan nem jelent meg a 18. században, noha különben nagyot haladt a finn nyelv vizsgálata, kivált *Juslenius Dániel* püspök²⁾ és *Porthan Henrik Gábor* munkái által.

De már a 19. század elején 8 év lefolyása alatt három finn nyelvtan jelent meg, tehát annyi, mint azelőtt másfél évszázad folytán. *Strahlmann János* valkjärvi lelkésze, *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen* (1816), igen csekély értékű és hibás munka volt, mégis figyelemre méltó azért, mert hatvan esztendeig ez volt az egyetlen, a melyből külföldi finnül tanulhatott (ebből szerezte Hunfalvy Pál is első ismeretét a finn nyelvről). — *Strahlmann* könyvének függeléke: *Comparatio etymologiae linguae Fennicae cum Hungarica* — egészen a múlt század módjára hasonlítgatott; megírására *Strahlmann* egy született magyar, *Orlay dr.* biztatta és ő is segítette munkájában. Ezen három nyelvtan közül a második, *Judén* vagy *Juteini Jakab* «Finn nyelv-

¹⁾ *L. Setälä: Lisiä suom-ugr. kielentutkimuksen historiaan, Suomi III. 5. k. 238—9.*

²⁾ *Juslenius* újra ki akarta adni *Vhael* nyelvtanát jegyzetekkel ellátva, de a nyomtatás abbamaradt az első ív után, melynek egyetlen példánya megvan a helsingforsi egyetem könyvtárában.

tani kísérlete» (Försök till utredande af finska språkets grammatik, 1818), szintén jelentéktelen kísérlet volt. Ellenben nagyon érdemes munka volt *Becker Reinhold Finsk grammatik*-ja. Ebben, korához képest, a nyelv jelentőségének igen világos felfogása mutatkozik; érdekes azonkívül, hogy ügyet vet a keleti finn nyelvsajátságokra is és hogy benne van a finn nyelvnek első mondattana. Vele egy időben *Renvall Gusztáv*, az ismert szótáríró, is írt egy finn nyelvtant, de kiadását, midőn megjelent Beckeré, másorra halasztotta. Csak 1840-ben jelent meg *Renvall* munkája: *Finsk Språklära enligt den rena vestfinska dialekten* (Finn nyelvtan a tiszta nyugati finn nyelvjárás szerint); könyvének az volt a célja, hogy védelmezze az irodalmi nyelv nyugati finn alak- és hangrendszerének történeti jogát a keletivel szemben, melyet némelyek irodalmi nyelvvé akartak emelni.

1840 óta a nyelvtanok mindig sűrűbben jelentek meg. Mellözve azokat, melyek tudományos tekintetben semmi újat sem tartalmaznak,*) csak kettőt említünk: *Eurén Gusztáv Erik* gymnasiumi tanárét (1846) és *Collan Fábrián* gymn. igazgatóét (1847), kik a gyakorlati nyelvtanba bevitték *Castrén* és *Lönnrot* kutatásainak eredményeit. *Eurén* nyelvtanából többféle kiadás és lenyomat jelent meg svédül és finnül és sokáig majdnem kizárólag ezt használták az iskolákban.

Eurén könyve rövid mondattant is tartalmaz, de e téren akkor még meglehetősen el voltak maradva. Felhasználva minden előzőjének (s a finn mondattan tevékeny buvárlójának *Avellán G. A.*-nak) munkáit és maga is tovább fejlesztve az eredményeket, *Koskinen György*, a későbbi egyetemi tanár és senator, 1860-ban tette közzé a finn nyelv mondattanát. Ezt a munkát az iskolák használatára nagyon nehéznek tartotta és egyébként is ellenezte *Corander A. G.* viborgi fő elemi iskolai konrektor és azért 1861-ben új mondattant adott ki, melyből 1865-ben már új, bővített kiadás jelent meg. Ez sok jó megjegyzést foglal magában, de általán véve nem múlja felül elődeit. Nagyobb haladást látunk, mind a tárgyalás világosságát, mind pedig az új megfigyeléseket tekintve, *Jahnszon A. W.* mondattanában (1871), melyben fel vannak használva *Rothstén F. W.*, a finn nyelv alapos ismerőjének megjegyzései is.

Itt van helye megemlítenünk a magyar nyelvű finn grammatikákat. Először írt finn nyelvtant magyarul *Fábrián István* 1859-ben; a finn nyelvbúvárlat álláspontját illetőleg semmi különös haladást nem mutat finn elődjeihez képest. Egészen másképp vagyunk *Budenz József Finn nyelvtanával*, melynek első kiadása 1873-ban jelent meg, második,

*) Ezek közül finn nyelven első volt *Corander-é: Suomalainen kie-lioppi koulujen tarpeeksi* 1845. Más nyelvtanok finnül tanuló svédnyelvűeknek voltak szánva.

mondattannal bővített kiadása 1880-ban. Ez a munka kétségkívül felülhaladja minden elődjét mind tudományos felfogására, mind pedig tárgyalása módját tekintve, s hatással is volt azokra a nyelvtanokra, melyek azóta Finnországban láttak napvilágot.

Az első finnországi nyelvtan, melyben már Budenzé is fel van használva, az alülirotttnak mondattana volt: *Suomen kielen lauseoppi* (1880¹, 1891²). Budenz hatása nyilvánvaló *Genetz* iskolai nyelvtanában: *Suomen kielen äänne-ja muoto-oppi* (1881¹, 1890²). Ez azonban Budenz nyelvtanánál teljesebb és még sok új megfigyelés eredményét foglalja magában, úgy hogy most is ez a létező legjobb finn alaktani kézikönyv. A *Genetz* nyelvtanának első kiadása után megjelent nyelvtani kézikönyvek közül különösen kettőt említettünk: *Hämäläinen K.* finn alaktánát (*Suomen kielen muoto-oppi*, 1883), mely, tárgyalása módját tekintve, *Genetz*énél részletesebb, de tudományos tekintetben nagyon is elavult állásponton áll; azután *Sjöros J.* munkája: *Finsk ordböjningslära* (Finn ragozástan, 1889), melynek tárgyalása egyben másban felülmúlja elődeit.

Végül említsük azokat a finn nyelvtanokat, melyek Európa nagy kultur-népei nyelvén jelentek meg, hogy a külföldiek is megismerkedhessenek a finn nyelvvel. Magában az 1876-ik évben két vagyis három ilyen nyelvtan jelent meg, tudtomra elsőik *Strahlmanné* után.*)

Párizsban jelent meg az egyik: *Grammaire finnoise par Ch. E. de Ujfalvy et Raphaël Hertzberg*, ez azonban pontatlansága miatt nem volt megbízható útmutató a finn nyelv tanulásában. (Csak egy példát említek: a 68-ik lapon a finn *ulos* így van francziára fordítva: *qui, de quel espèce*. E tévedésnek az volt az oka, hogy Budenz könyvében *ki, kifelé* helyett Ujfalvy ezt olvasta: *ki, kiféle*.)

Ezzel szemben *Kockström* rövid nyelvtana, mely 1876-ban svédül, de egyszersmind németül és francziául is megjelent, rövidege mellett is igen alkalmas és megbízható kézikönyv. (Az átdolgozások címe: *Kurze Grammatik der finnischen Sprache*, von *W. R. Kockström*, bearbeitet von *K. Suomalainen*; *Résumé de la grammaire finnoise* traduit par *G. F. Armfelt*; mindakettőt Helsingforsban nyomtatták.)

Mintegy három évvel ezelőtti jelent meg *Hartleben* kiadásában Bécsben a «Bibliothek der Sprachenkunde» v. «Kunst der Polyglottie» című gyűjtemény 30-ik részéül *Wellewill M.* könyvecskéje: *Praktische Grammatik der finnischen Sprache für den Selbstunterricht*. Ez a könyv, melynek főforrása *Kockström* svéd iskolai könyve, 60 leczkében adja elő a finn nyelvrendszer főrészeit: szabályokat, ragozó mintákat, szokat és gyakorlatokat s függetlenül még egy kiegészítő szótárt, útközben és

*) Meg kell még említenem *Dupont J. Grammaire finnoise*-át, de nyomtatása helye és ideje ismeretlen előttem.

társalgásra használhatót. Ámbár hibáktól nem ment, gyakorlati céljának mégis jól megfelelehet.

Legkiválóbb és legrészletesebb a nyugateurópai nyelveken megjelent összes finn nyelvtanok közt az, a melyet *Eliot C. N. E.* angol követségi titkár (azelőtt Szt.-Pétervárbán, most Marokkóban) adott ki ily cím alatt: *A finnish grammar* (Oxford Clarendon Press, 1890).

A 47 lapra terjedő bevezetés elmagyarázza a finn nyelvnek és részben rokonainak is jellemző sajátosságait; ebben, mint a szerző mondja, különösen Donnernek és az alulirotnak munkáit követte, továbbá Müller Fr. «Grundriss der Sprachwissenschaft» című munkájának urálaltaji szakaszait. Természetes, hogy Eliot nem használhatott olyan anyagot, melynek segítségével számbavehető új eredményeket ért volna el. Így nem csodálkozhatunk, ha nála némely régi, tarthatatlan magyarázatokat találunk felújítva. Pl. a XIX. l. szerint a finn allativus *-len* ragja *-lhen* v. *lne-*ből lett. A XXXIII. l. szerint **sanotaksen* hangtani úton vált ezzé: *sanota'hēn* : *sanotaan*. A XXXIV. (és 69.) l. *ellen* a régi nyelvtanok módjára hibásan van a tiltó ige *äl* v. *el* «gyökeréből» származtatva, *-le* raggal, holott *ellen* nem egyéb, mint **ellä en*, v. ö. *joll'en* (l. Setälä: *Äännehistoria* 437. s köv. ll.) — Az alaptalan új magyarázatok közül csak egyet-kettőt említék. Eliot a XX. lapon a finn irányragokat ilyen kapcsolatokból származtatja: *s + ksen* és *l + ksen* (*s* innen *sen* és *len*), *s* a XXI. lapon az instructivust a genitivussal egy esetnek veszi.

De általában el kell ismernünk, hogy a szerző munkájának ebben a részében is jól és értelmesen felhasználta a rendelkezésére állott forrásokot és különösen ki kell emelnünk, hogy némely figyelemre-méltó nézeteket is találunk bevezetésében. Ilyenek az ott előadott gondolatok az eredeti finn hangsúlyozásról, továbbá az u. n. mássalhangzó-gyengítésnek a hangsúlyozással való összefüggéséről, hogy t. i. a mássalhangzók gyengülése olyanféle jelenség, mint a Werner-féle törvény a germán nyelvekben.

Magában a nyelvtanban, a szerző saját kijelentése szerint, Genetz és Hämäläinen alaktanát, Jahnsson mondattanát és az enyémet használta, azonfölül a finn irodalmat. A nyelvteni rész nagyon terjedelmes, 229. lap, s oly mértékben felel meg a tudomány köteleményeinek, a mennyire a szerző segédeszközei egyáltalán lehetővé tették. Különös köszönettel említendő, hogy a szabályok és adatok általában helyesek s a finn alakok hibátlanul vannak írva. Ritkán találunk afféle hibákat, minők: *tuotahin* e h. *tuotihin* (XXXII), *sanotihim* e h. *sanottihin* (XXXIII), *pojat olevat* e h. *ovat* (121), *jouloon* e h. *jouluun* (146), *tähdeni* e h. *tähteni* (205) stb. Hibás és pontatlan szabályai közül is említék egyet-kettőt. Nem áll, a mit a 3. lapon mond, hogy a finn *ä*

hang olyan, mint az angol *a hat, trap*-féle szókban. Az infinitivus tárgyáról szóló szabályok 128. és 185. nagyon is fogypatékosak. A 136. lapon azt a szabályt olvassuk, hogy a nagyságot és mértéket jelentő melléknevek partitivussal járnak, de az első példákban épen nincs meg a melléknévtől függő partitivus: *kirkon torni on kaksi sataa jalkaa korkea, joki on kaksikymmentä jalkaa syvä* (part. így volna: *kahta sataa jalkaa, kahtakymmentä jalkaa*). Ezek néhány más hasonló apró kocsintással együtt nem csökkentik a munkának értékét, mert, mint mondtam általában gondosan és pontosan készült. — Befejezésül néhány mutatóványt közöl Eliot a finn irodalomból: egy fejezetet a szentírásból, részleteket a Kalevalából és egy népdalt angol fordítással és jegyzetekkel.

Hogy tehát összefoglaljam véleményemet: Eliot finn nyelvtana az általánosan ismert nyelveken írottak közt a legjobb és legtartalmasabb, az egyetlen, melyben mondattan is van, s egyáltalán jó s megbízható segédeszköz a finn nyelv tanulására.

A történeti finn nyelvtan létesítése a jövő reményei közé tartozik.

SETÄLÄ EMIL.

A francia nyelvjárások.

Bulletin de la Société des Parlers de France. Paraissant tous les deux mois. Paris, H. Welter, éditeur.

Néhány évvel ezelőtt (1889) alakult a francia nyelvjárás-társaság Gaston Paris elnöklete alatt; azonban az első években sokféle akadályal kellett a társulatnak küzdenie, úgy hogy sikeresebb működését csakis 1893-ban kezdhetette meg. Ez év július hava óta két havonként megjelenő folyóiratot is ad ki, melynek feladata állandóan ébren tartani a francia nyelvjárások kutatására vonatkozó munkásságot. A társulat élén a legkitünőbb romanisták állanak, kik közül elég, ha csak a következő nevre utalok: Gaston Paris, P. Meyer, J. Gilliéron, P. Rousset, Jean Passy, Paul Passy, L. Havet stb. A társulat működése kiterjed Franciaország egész területére; a vezetés Párizsban van, azonban kerületi bizottságok alakulnak a vidéknek minden egyes fontosabb helyén. A folyóirat folyton irányt ad a kerületi bizottságok s az egyes tagok működésének; e célból egyes kérdéseket tűz ki, melyekre a különböző vidékeken lakó tagok feleletét kéri, vagy pedig egyes nyelvjárásai sajtóságok megfigyelésére szólítja fel a tagokat. Így például mindjárt az első számban több érdekes kérdéssel találkozunk. A szókincre vonatkozó kérdések: 1. Állítassanak össze az égére, a csillagokra s a levegőre vonatkozó népies kifejezések. 2. Sorolják el az eke egyes alkotó részeinek neveit. A további kérdések

egy-egy szavak alakjára, jelentésére, egyes hangok képzésére, történeti fejlődésére, végül egyes mondattani szerkezetek használatára vonatkoznak.

Az ily kérdésekre adott feleletek lehetségessé teszik, hogy pontosan megállapíttassék egyes nyelvjárási sajátságok elterjedése az illető nyelv egész területén. S a nyelvjárások tanulmányának ez is egyik igen fontos feladata. Nem csak arra kell törekednünk, hogy minden egyes vidék nyelvét alaposan megismerjük, hanem végig kell kísérenünk egy-egy fontosabb sajátságot az egész nyelvterületen, hogy így fejlődését, keletkezését és jelentőségét annál világosabban láthassuk. A Magyar Nyelvjárások III. részében megpróbáltam nyelvjárásainknak néhány fontosabb sajátságát ily módon végig kísérni az egész magyar nyelvterületen, s a Magyar Nyelvőrben (XXII: 289. l.) a *megyek* ige alakjait állítottam össze. Az ilyen vizsgálódás azonban csak akkor lehet teljes, ha részt vesznek a munkában az ország legkülönbözőbb vidékein lakó gyűjtők. Ezért várható nagy eredmény e francia társaság működésétől, mivel kiváló nyelvészek határozott célra törekedve vezetik a gyűjtők munkásságát, s nem csak azt használják fel, a mit egy-egy lelkes ember magára hagyva, szakszerű vezetés nélkül nyújthat.

A társulat egy igen fontos cél megvalósítását tűzte még maga elé: megalkotni Franciaország nyelvi atlaszát. Vagyis oly térképeket akarnak elkészíteni az 1900-ban tartandó párizsi kiállítás számára, melyek híven feltüntessék a francia nyelvjárások minden egyes sajátságának elterjedését. A társulat e cél elérésére egyesíteni akarja összes tagjainak működését.

A folyóirat egyes kisebb nyelvjárástanulmányokon kívül népnyelv. közleményeket is tartalmaz, s a társulat működéséről ad számoti. A nagyobb nyelvjárástanulmányok mint a társulat külön kiadványai jelennek meg. Az első szám bevezető cikke Gaston Paris előadása a francia nyelvjárásokról, melyet a francia tudós társaságok gyűlésén (Congrès de Sociétés savantes) tartott. Benne oly szépen fejtegeti a nyelvjárások kutatásának célját és módját, hogy érdemes ez előadást bő kivonatban ismertetni.

Franciaországnak hosszú idő óta egységes hivatalos és irodalmi nyelve van — így kezdi előadását G. Paris —. Ez a nyelv, melyet ma majdnem minden művelt ember használ Franciaország egész területén, és melyet a kevésbé műveltek is beszélnek saját nyelvjárásuk mellett, tulajdonképen Párizsnak és *Ile de France*-nak nyelvjárása, mely csak lassanként terjedt el az ország többi részeiben. Az ország fővárosának közelében lassanként eltűntek azok a különbségek, melyek a nép nyelvét az irodalmi nyelvtől elválasztották, de minél messzebb távozunk a fővárostól, annál határozottabb különbséget találunk a nép nyelve és az

irodalmi nyelv között. Azon néhány nyelvsziget kivételével, a hol a flamand, a breton s a baszk nyelvet beszélnek, Franciaország egész területén a francia nyelv dívik. Ha azonban nem vesszük tekintetbe az irodalmi nyelvet, s csupán a nép nyelvét vizsgáljuk a Földközi tengertől a La Manche csatornáig, a Vogéz hegyektől az Oczeanig: a legnagyobb tarkaságot látjuk magunk előtt; de e tarkaság közepette is megkülönböztethetünk bizonyos összetartozó területeket. A mint az olajfa virágása megszűnik egy bizonyos vonalon, a kukoriczáé vagy a szőlőé egy másikon, épúgy tapasztaljuk, hogy egyes hangok, szavak vagy nyelvtani alakok használata is általános az egyik területen, de nem terjed át egy másik területre. Ha azonban tekintettel vagyunk az egész francia nyelvterületre, a legfelszínesebb vizsgálat is azt bizonyítja, hogy a hangtani, alaktani és szókincsbeli különbségek mellett is van e nyelvjárásoknak egy közös alapjuk, és hogy Franciaország egyik szélétől a másikig a nyelvjárások észre nem vehető változásokkal mennek át egyik a másikba. Az a paraszt, a ki csak a saját községének nyelvjárását ismeri, könnyen megérti a szomszéd község beszédét, valamivel több nehézséget okoz egy távolabbi község nyelve, s így ugyanazon irányban tovább haladva elér egy olyan helyre, melynek nyelvjárását csak alig érti meg.

Fel lehetne állítanunk egy középpont körül az emberek hosszú láncolatát, kik közül mindenki megértené a maga jobb és balszomszédját s egy ilyen csillaggal befödhetnők Franciaország egész területét, sőt a sugarakat is összeköthetjük egymással. Ez a tapasztalat rendkívül fontos, s ennek alapján állította fel Paul Meyer azt a törvényt, mely hívatta van a nyelvjárások kutatásának eddigi módszerét megváltoztatni. E törvény szerint egy oly egységes eredetű nyelvterületen, mint a francia, nincsenek nyelvjárások, hanem csak változó nyelvi sajátságok, melyek különbözőkép csoportosulnak; oly formán, hogy pl. az egyik község nyelvében vannak oly sajátságok, melyek közösek az őt körülvevő négy más község nyelvével, de vannak benne viszont oly sajátságok is, melyeket e szomszédos községek közül egy sem ismer. Minden nyelvjárási sajátságnak megvan a maga területe, mely csak a legritkább esetben vág egybe egy más sajátság területével; nem esik egybe a politikai kerületekkel sem, legföljebb egyes természetes határok (folyó, hegy stb.) lehet egyúttal egy-egy nyelvjárási sajátságnak határa. Majdnem hiábavaló munka volt tehát Franciaország nyelvét egyes nyelvjárásokra osztani fel.

Ez ítélet alól még az a felosztás sem vonható ki, mely szerint már a középkor óta különválasztják a francia és a provenczál nyelvet (*langue d'oui* és *langue d'oc*). Ezeket az elnevezéseket csakis az irodalmi nyelvre lehet alkalmazni, a mennyiben a középkorban az északon lakó

írók más irodalmi nyelvet használtak, mint a déliek. Azonban a mai élő nyelvet nem lehet így ketté választani, s hiába próbálta meg két derék kutató *) az Oczeántól az Alpeseig megvonni e két nyelv határát; s habár a legkevesebbre szorították e két nyelv jellemző vonásait, még sem akadályozhatták meg, hogy a megállapított határ ne ingadozzék folyton. Ezt a képzelt falat ledöntötte a mai tudomány, mely arra tanít bennünket, hogy nincs két Franciaország, s hogy nincs oly igazi határ, mely a két területet egymástól elválasztaná, s hogy az egész francia nyelvterületen úgy terül el a nép nyelve, mint egy tarka szőnyeg, melynek színei lassanként elmosódva mennek át egymásba.

Még csak azt kell megjegyeznünk, hogy ez a felfogás csak ott igaz teljesen, a hol a nyelv önkénytelenül s minden külső belolyás hatása nélkül fejlődött. Egy nép története folyamán erőszakos változások is történhetnek egy-egy vidék nyelvével; másrészt a lakosság vándorlása is megváltoztathatja az egységes fejlődést. Gyakran találunk egyes községekre, melyeknek nyelve jelentékenyen különbözik a szomszédos vidékekéétől, míg annál inkább hasonlít egy távolabb eső vidékéhez. Az ilyen kivételek csak megerősítik az említett szabályt.

Így jutunk a francia nyelv egységének s az egyes vidékek népnyelvében jelentkező sajátságok különbözőségének felismeréséhez. Ha vizsgálódásunkat a francia nyelv körén túl terjesztjük, azt találjuk, hogy a francia s a többi úgynevezett román nyelvek szókincsében és nyelvtani szerkezetében sok a közös jellemvonás. Az a nyelv, melyek a francziák, spanyolok, olaszok, oláhok ma beszélnek, nem más mint a román vagyis a latin nyelv. Ma nem is szükséges már hangoztatni, hogy a román nyelvek a latinból «erednek»; hogy ezek «leány-nyelvek», melyeknek «anyja» a latin. Valósággal nincsenek is anya- és leány-nyelvek. A nyelv folyton változik, részben physiologiai, részben psychologiai hatások alatt; azonban egy és ugyanazon nyelvnek egymás után következő állapotai épúgy nem választhatók el egymástól egész határozottan, mint ugyanazon nyelvnek ugyanazon időben egymás mellett beszélt alakjai. Az egyes indogermán nyelvek ma egész határozottan különböznek egymástól; azonban e különbség csak azért oly szembetűnő, mivel e népek nagyon is hosszú idő óta élnek külön egymástól s mivel e nyelvek fejlődését csak nagyon töredékesen ismerjük. Ép így vagyunk az egyes román nyelvekkel is. A klasszikus latin nyelv nagyon különbözik nemcsak a mai francia nyelvtől, hanem a legrégebbi irott emlékek

---

*) A következő munkára czéloz: *Ch. de Tourtoulon et O. Bringuier, Étude sur la limite géographique de la langue d'oc et de la langue d'oïl.* Paris, 1876.

nyelvétől is. Csakhogy a mióta Róma nyelve elterjedt a birodalomban, e nyelv folytonosan változott. Az irodalmi nyelv és a tökéletlen helyesírás századokon át elrejtje ezt a változást; azonban e takaró alatt folyton halad a folyam, s a tavasz visszatértével előtűnik természetes haladása. A klasszikus latin nyelv volt hosszú időn át az egyedüli frott nyelv, s csak a IX. században foglaltatott először írásba, és pedig Franciaországban a beszélt latin nyelv. Lassanként az élő latin nyelvek némelyikéből irodalmi nyelv lett, míg mások még ma sem jutottak ahhoz a szerencséhez, hogy írásba foglalták volna.

Ma már senkisé is kételkedik azon, hogy a francziák nyelve a latin, és senkisé is származtatja a gall nyelvből. A gall nyelv teljesen kiveszett Galliában s a francia nyelv csak egyes szokat vett át örökségül e nyelvből; még legtöbb gall eredetű szó a helynevek között található.

A latin nyelv, midőn Galliában a kelta helyébe lépett, lassanként változni kezdett, és ha politikai és irodalmi hatások nem akadályozták volna e fejlődést, nem volna ma két község, mely ugyanazt a nyelvet beszélné. Csakhogy szerencsére mindenütt alakultak egyes góczpontok, melyek befolyással voltak a szomszédos vidékek nyelvére, s elsímitották azokat a kisebb különbségeket, melyek a megértést megnehezíthették. A leghatalmasabb ilyen góczpont Párizs, a nemzeti élet fő székhelye; ez a város a középkor óta állandó hatással van az egész országra, s az irodalmi nyelv számára folytonosan tért hódít, a többi vidékek nyelvét egyszerű nyelvjárássá téve. Mielőtt azonban az irodalmi nyelv teljesen elnyomná a nyelvjáráásokat, össze kell gyűjteni minden sajátosságait, hogy értékesíthetők legyenek a tudomány számára. Párizs közelében ma már alig szólhatunk nyelvjárásról, de bármely irányban távozunk tőle, megtaláljuk a nép nyelvét úgy, a mint 15 évszázad óta fejlődik, s ha végig haladunk az egész nyelvterületen északról délre, vagy keletről nyugatra, nem találunk hirtelen ellentéteket, erős félbeszakításokat, hanem lassanként észre nem vehető változásokkal mehetünk át a Provence dallamos nyelvéről a normand szigetek vagy Belgium nyelvére. Az a fontos feladat vár már most a kutatókra, — s e feladat teljesítésére az összes kutatók munkáját egyesíteni kell — hogy megalkossák Franciaország fonetikus atlaszát, nem önkényes osztályozás alapján, hanem tekintettel a rendkívüli virágzás egész gazdagságára és szabadságára.

E cél megvalósítására birni kellene egyrészt minden egyes községnek, másrészt minden egyes hangnak, alaknak és szónak monographiáját, melyet a szerző a legpontosabb természettudományi módszerrel kutat és ír le. Az ily monographiák megírásához nem kell mélyre ható szaktudomány, hanem annál inkább szükséges a helyes módszer ismerete. A kik ily kutatások iránt érdeklődnek s e munkában részt akarnak venni,

kellő útbaigazítást nyerhetnek azon előadásokon, melyeket Gilliéron tart a francia nyelvjárásokról az *École des Hautes Études*-ön. E mellett Rousselot és Gilliéron folyóirata *Revue des patois gallo-romans* *) s Cledat-é *Revue des patois* (Lyon) irányt adnak a kutatóknak. Maga G. Paris is ad néhány útmutatást a nyelvjárások tanulmányozóinak.

A nyelvjárások tanulmányozása annál sikeresebb, minél kisebb körre szorítjuk megfigyelésünket; a kutatás helye legyen csak egy község, legfőleg a községeknek egy kisebb csoportja, hanem aztán arra törekedjünk, hogy e területen minden egyes tényt a legpontosabban megismerjünk. Tekintettel kell lenni a hangokra, a nyelvtani alakokra, a szókra és a mondatokra: a nyelv szerkezetének minden részét gondosan meg kell figyelni. A hangokat pontosan kell feljegyezni, s az egyes alakoknak minden változatát össze kell gyűjteni, s a szavak jegyzéke is lehetőleg teljes legyen.

Az egyes vidékek nyelvének leírásával azonban még nem elégedhetünk meg. Minden egyes nyelvjárás érintkezik más nyelvjárásokkal; keresni kell tehát mi a közös köztük s miben különböznek egymástól. Ha tovább folytatjuk ezt az összehasonlítást, arra az eredményre jutunk, hogy az egyes nyelvjárások csoportosítása mind másképp és másképp alakul, mihelyt más és más hangtani vagy alaktani kritériumot használunk. Leghelyesebben járunk el akkor, ha alapul veszünk egy bizonyos területet, s azután kiválasztva egyes nyelvjárásai sajátosságokat, pontosan megjelöljük elterjedésük határait egyes kisebb térképeken. Egymás mellé téve az így készült térképeknek nagy számát, egyes hangtani és alaktani területek fognak alakulni, a melyek részben egybevágnak, részben eltérnek egymástól; az ilyen területek megalkotása szolgáltathat csak pontos adatokat az illető egész terület nyelvi térképéhez.

Tekintettel kell lenni a kutatónak arra a hatásra is, melyet a városok nyelve, vagyis az irodalmi nyelv a nép nyelvére gyakorol. A francia nyelvjárások kutatásának fontos célja még az is, hogy megismertessék azt a lassú fejlődést, melyen a latin nyelvnek hangjai, alakjai, szavai és mondat szerkezetei átmentek, míg belőle a mai francia nyelv lett. Ez okból kutatni kell a francia népnyelvnek régibb alakjait is, a mint az egyes okiratokban ránk maradtak. Azonban a latin népnyelvnek történeti átalakulását csakis az összes román nyelvek összehasonlító vizsgálata derítheti fel; ép ezért az olyan kutatónak, a ki e kérdésekkel nem foglalkozott egész behatóan, őrizkedni kell a szövegtől kísérletektől. Másrészt a latin nyelv ismerete nem is elégséges a francia szavak eredetének megállapításához; a francia szókincsben sok a germán eredetű

*) E folyóirat helyébe lépett most a czimben említett *Bulletin*.

szó. E mellett tekintettel kell lenni a kelta nyelvre is, melynek helyébe lépett a latin. Tudjuk hogy a mai francia nyelv latin és nem kelta, és hogy csak igen kevés kelta szó maradt meg a francia nyelvben. Ezzel szemben nem joggal állíthatjuk-e, hogy a francia nyelv nem más, mint a keltáktól beszélt latin, s nem joggal lehet-e keresni a mai francia nyelvjárásokban azon hatások nyomát, melyeket a gall nyelv kiejtése és szerkezete a latin népnyelvre gyakorolt. E tétel igazságát néhány eddig megfigyelt tény is igazolja; ilyen kelta hatásnak tekintik pl. azt, hogy a latin *u*-ból a francziában *ü* lett. Hogy azonban az ily vélemény némi bizonyosságra jusson, nemcsak az összes új-latin nyelveket kell ismerni, hanem a kelta nyelvek összes régi és mai nyelvjárásait is.

Az egyes községek és vidékek nyelvjárásának megismertetése után kell következnie a nyelvjáráskutatás azon másik, fontos részének, mely az egyes nyelvjárási sajátosságokat teszi vizsgálatá tárgyává, végig kísérve az egyes sajátosságokat elterjedésük egész területén és fejlődésük egész történetén.

Gaston Parisnak az eddiekben ismertetett felfogását a francia nyelvjárások fejlődéséről s tanulmányozásuk módszeréről többen megátámadták. Különösen azt az elvét kifogásolták, hogy a francia nyelvet nem lehet nyelvjárásokra osztani, hanem csak a nyelvi sajátosságok elterjedésnek határait lehet megállapítani. *Ch. de Tourtoulon*, ki hosszú ideig foglalkozott a francia és a provenzál nyelv határának pontos megállapításával, éles bírálat tárgyává tette G. Paris előadását *) s e bírálat eredményét a következő pontokba foglalta:

1. A francia nyelvjárások gyakran átmennek egymásba; azonban nem tekinthetjük bebizonyítottnak, hogy ez átmenet észre nem vehető fokokban történik, és hogy nincsenek olyan jellemvonások, melyek az egyes nyelvjárásokat egymástól határozottan megkülönböztetnék.

2. Egy oly nagy, közös eredetű nyelvterületen, minő a francia, mely oly sok különböző hatásnak volt és van ma is kitéve, egyes vidékek nyelvét tipikus nyelvjárásnak kell tekintenünk; ezek köré sorakoznak a hozzá többé-kevésbé hasonló szomszédos nyelvjárások. Azonban egy és ugyanazon nyelvjárás tájszólásai közt is megkülönböztethetünk alsóbb és ismét alsóbb fokú nyelvjárásokat (*sous-dialectes et sous-variétés de sous-dialectes*); a legnagyobb különbség Franciaország északi és középső-részének nyelvjárásai, vagyis a *langue d'oïl* és *langue d'oc* között van.

3. Mi (francziák) latin nyelven beszélünk; azonban oly latin nyelven, mely különbözőkép fejlődött a különböző helyeken, úgy annyira,

*) *Ch. de Tourtoulon*, Des dialectes, de leur classification et de leur délimitation géographique. Paris, Maisonneuve.

hogy e mai latin nyelv nemcsak nagyon eltért a régi latin népnyelvtől, hanem több, egészen különböző nyelvre oszlott. Ezek a nyelvek, melyeket román nyelveknek nevezünk, a latinból fejlődtek észre nem vehető változások által; ezen eredet kényelmes és világos jelölésére mondjuk, hogy e nyelvek *leányai* a latin nyelvnek.

4. Ha a latin nyelv természetes fejlődésére nem lettek volna befolyással különböző politikai, irodalmi s egyéb hatások, az eredmény is más lett volna, mint a mit ma tapasztalunk. Minthogy azonban e szabad fejlődést sehol sem kísérhetjük figyelemmel, s a nyelv fejlődését változtató physiologiai és psychologiai hatásokat sem ismerjük teljesen, nem tudhatjuk, mi történt volna, ha a román népek kivonhatták volna nyelvünket e külső hatások alól.

5. Úgy látszik, hogy a nyelvjárási sajátságok határai nem esnek egybe a régibb vagy újabb politikai határokkal; azt azonban, minden egyes esetben, kellő óvatosságot tartva szem előtt, szabad hinnünk, hogy a politikai hatások, melyek befolyással voltak a latin nyelv fejlődésére, azt az eredményt hozhatták néha létre, hogy a nyelvi határok közelebb jutottak a politikai határokhoz.

Tourtoulon ellenvetései, mint láthatjuk, inkább csak korlátozó természetűek s az élő nyelvek elfogulatlan vizsgálata Gaston Parisnak ad igazat. A magyar nyelvjárásokat tanulmányozva, én is arra az eredményre jutottam, hogy az egyes nyelvjárási sajátságok lassanként mennek át egymásba és sehol sem lehet megállapítani oly pontos határokat, mint a milyenek a politikaiak vagy a földrajziak. S ha mégis a nyelvjárások osztályozására törekszünk, ez inkább a kényelem és könnyebb áttekin-tés szempontjából történik, s az ilyen osztályozásban mindig van valami önkényes. A magyar nyelvjárásokat tanulmányozva is folytonosan szemünk előtt kell tartanunk, hogy a vizsgálódás annál eredményesebb, minél kisebb térre szorítkozunk, s hogy ezen belül az egyes nyelvi sajátságoknak gondos megfigyelésére s elterjedésüknek pontos megállapítására kell figyelmünket első sorban fordítanunk.

BALASSA JÓZSEF.

Phonetikai folyóirat.

Phonetische Studien. Zeitschrift für wissenschaftliche und praktische Phonetik mit besonderer Rücksicht auf die Reform des Sprachunterrichts. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm Viëtor. Bd. I—VI. Marburg in Hessen. N. G. Elwert. 1888—1893.

A phonetika tudománya ma már oly tág körű, hogy elég bő anyagot nyújt egy külön folyóirat számára; a mennyiben nemcsak a hangok képzése módjával foglalkozik, hanem tárgyalja az egyes élő nyelvek kiej-

tését is, s e mellett tekintettel van az élő nyelvek tanításának módszerére. Viator folyóirata is e hármast tűzte maga elé.

A megjelent hat évfolyamban a fonetikának mint tudománynak történetével és mai helyzetével két dolgozat foglalkozik. W. Swoboda (*Zur geschichte der phonetik* IV. k.) az osztrák fonetikusok működését ismerteti; első közöttük a magyar eredetű Kempelen Farkas, kit mi is szeretünk magunkénak vallani*). 1791.-ben jelent meg *Mechanismus der menschlichen sprache nebst der beschreibung seiner sprechenden maschine* cz. munkája, melylyel a tudományos, physiologiai hangtan megalapítója lett. (E mű részletes méltatását l. Nyvtud. Közl. VIII. k.) A második cikkben Swoboda Brücke és Czermak működését ismerteti a fonetika terén, kik különösen a gégetükör alkalmazása által vitték a hangok képzésének felismerését nagy lépéssel előre. — Lundell, a jeles svéd nyelvész, az I. kötet bevezető cikkében a fonetika szerepéről szól az egyetemi tanulmányok körében (*Die phonetik als universitätsfach*), s kifejti mily fontos minden nyelvészre nézve, hogy alaposan ismerje az emberi beszéd physiológiáját, s hogy mindenkinek, a ki modern nyelvekkel foglalkozni akar, előbb a fonetika terén kell otthonosnak lennie. Szükséges is, hogy minden egyetemen tartsanak fonetikai előadásokat, melyek bevezetésül szolgáljanak a nyelvtudományba. Az 1888. évig a következő egyetemeken tartottak fonetikai előadásokat: Berlin, Lipse, Marburg, München, Tübinga, Freiburg, Prága, Kopenhága, Upsala, Lund, Christiania, 1892 óta Paul Passy is tart előadásokat a fonetika köréből a Sorbonneban.

Passy bevezető előadását, melyben a fonetika körét és célját vázolja, e folyóirat V. kötete közli. Az általános fonetika körébe vágó fontosabb dolgozatok még: W. R. Evans, *On the Bell vowel-system* (II. k.), melyben A. M. Bell magánhangzó rendszerét veszi tüzetes bírálat alá; és R. J. Lloyd kitünő dolgozata: *Speech sounds: their nature and causation* (III-VI. k.), melyben az egyes hangok képzését főleg akusztikai alapon vizsgálja.

E folyóirat második fontos célja, hogy az egyes élő nyelvek kiejtését ismertesse meg olvasóival. A német nyelv kiejtésével maga a szerkesztő foglalkozott, a ki kérdő izeket bocsátott ki, a beérkezett feleletek alapján állítja össze a német nyelv kiejtését különböző vidékeken (*Beiträge zur statistik der aussprache des schriftdeutschen*, I-III. k.). Nieder-Lausitz német kiejtésével Franke F., a prágai kiejtéssel Ritschel A. foglalkozott, a magyarországi német kiejtést pedig e sorok írója ismertette (*Aussprache des schriftdeutschen in Ungarn*, II. k.). A francia nyelv kiejtését rendszeresen tárgyalta Passy (*Kurze darstellung des französischen lautsystems*, I. k.), a francia magánhangzók időmértékének kérdésével Storm (II. k.) és Wagner (VI. k.) foglalkoztak. A rétoromán kiejtést Laura Soames ismertette (*Notes on the sounds of the Romanch or Romanese of the Upper Engadine*, III. k.). Az amerikai angol kiejtéséről szól S. Primer (*The Huguenot element in Charleston's pronunciation*, III. k.); a norvég kiejtést ismerteti

*) Vö. Szily Kálmán, Magyar természettudósok száz évvel ezelőtt (M. T. Akadémia XLVIII. közlésének tárgyai).

Western (*Kurze darstellung des norwegischen lautsystems*, II. k.), a hollandit W. S. Logeman (*Darstellung des niederländischen lautsystems*, III. k.), a spanyolt pedig Araujo (*Recherches sur la phonétique espagnole* III. V. VI. k.). Az amerikai spanyol kiejtéssel R. Lenz foglalkozik (*Chilenische Studien*, V. és VI. k.). A magyar nyelv kiejtését e sorok írója ismertette (*Kurze darstellung des ungarischen lautsystems*, VI. k.), részletesen tárgyalva az egyes hangok képzését, összefüggésük módját és a hangsúlyt; végül néhány népmese és Mikszáth Kálmán egy elbeszélése következik fonetikus átírással.

E folyóirat kezdettől fogva tekintettel volt az idegen nyelvek tanításának módszerére, s minden kötetben találkozunk több értekezéssel, mely a nyelvtanítás új módszerével foglalkozik, s az elért eredményekről ad számot. A kiadó látva, hogy az olvasó közönség nagyobb érdeklődése a nyelvtanítás helyes módszerének megvitatása felé fordul, az idei évfolyammal átalakította folyóiratát úgy, hogy ezentúl a fonetika kisebb térre szorúl, s a főhelyet a nyelvtanítás módszere foglalja el. Az új folyóirat címe: *Die Neueren Sprachen, Zeitschrift für den neu-sprachlichen Unterricht. Mit dem beiblatt Phonetische Studien. In Verbindung mit Franz Dörr und Karl Kühn, herausgegeben von Wilhelm Vietor.*

Mind az új, mind a régi folyóirat minden egyes kötetének gazdag könyvismertető rovata is van,

BALASSA JÓZSEF.

Többszörösen kérdő és vonatkozó mondatok.

Der mehrzielige Frage- und Relativsatz. Von Hugo Schuchardt. Sonder-Abdruck aus *Analecta Graeciensia*, Festschrift zum 42. Philologentage in Wien, 1893. Graz. Im Selbstverlage des Verfassers. 1893. — 8-r. 23 l.

Schuchardt Húgó, a jeles romanista, nyelvünk és nyelvészeti irodalmunk alapos ismerője, a bécsi 42-ik filologus-gyűlés alkalmából kiadott *Analecta Graeciensia*-ban a fentebbi cím alatt egy érdekes mondattani jelenséget tett vizsgálata tárgyává, a mely már csak azért is érdekelhet bennünket, mert az ismert nyelvek között nyelvünkben tapasztalható legnagyobb mértékben.

Mi többszörösen kérdő és vonatkozó mondatnak*) nevezhetjük a mondatok ama faját, melyben egyszerre két vagy több, különböző mondatrészről álló dolog iránt kérdezzünk, illetőleg két vagy több dologra alkalmazzuk a relativummal való vonatkozást. Ha azt kérdem pl. *ki kinek a pártján áll?* — egyszerre két ismeretlen dolog iránt vetem föl a kérdést: *ki* áll ennek vagy annak a pártján? és

*) Schuchardt félreértés kikerülése végett adja az ily mondatoknak a *mehrzielig* nevet. Mint mondja: «Der Ausdruck *mehrfach* würde Missverständnissen ausgesetzt sein, da zwar die Frage mehrfach, der Satz selbst aber einfach ist.»

kinek a pártján áll ez vagy az? Hasonló jelenség előtt állunk az oly vonatkozó mondatokban is, melyekben a vonatkozás többszörös, pl. *ki mit szeret, arra néz* vagyis *,a ki a mit szeret, (az) arra néz'*.

Azonban az ily többszörösen kérdő mondatokat nem kell azért több kérdés összevonásából magyaráznunk, valaminthogy általában a rövidebb kifejezés nem keletkezik a nyelvben mindig valamely hosszabbnak a megrövidüléséből. Míg az egyre célzó, egy kérdéses kérdő mondatban egy dolog az ismeretlen, addig a többre célzó, többszörösen kérdő mondatban egyszerre több dolog forog fönn mint tudakolni való. E kérdésben pl. (hogy a szerző spanyolos jelölését kövessük) «*¿mikor ¿hová utazol?*» a két kérdő szó, *mikor* és *hová*, épügy viszonylanak egymáshoz, mint valamely bővített kijelentő mondatban (pl. *holnap a fővárosba utazom*) az idő- és a helyhatározó. Tehát a két kérdés közül egyik sincs a másiknak alárendelve; egyszerüen két dolog iránt történik egyszerre a kérdezés. Ilyen kettős kérdést alkalmazunk pl. ha nem hallottuk egészen jól valakinek ezt a mondatát: *holnap a fővárosba utazom*. Azt kérjük ilyenkor: *¿mikor ¿hová utazol?* Ugyanígy kérdezőnk akkor is, ha hihetetlennek tartunk valamely imént mondott állítást; ha pl. csodálkozunk, hogy barátunk épen holnap és épen a fővárosba utazik. Használjuk a kettős kérdésű mondatokat vizsgálati kérdésekben is, pl. *¿Ki ¿kivel kötött békét a nagyváradi békében?* stb. Hasonló kettős kérdések előfordulnak a retorikai fölkiáltásokban is; pl. ha valamely szónok így kiáltana fel: *¿Mekkora hatás ¿mily csekély eszközökkel!* Megjegyzésre méltó, hogy ily felkiáltásokban a kérdő szót már kevésbé hangsúlyozzuk; tehát: *Mekkora hatás, mily csekély eszközökkel!*

Ily kettős — esetleg többszörös — kérdésekben természetesen oly kérdések egyesülnek, melyek egymással viszonyban állhatnak, és pedig minél gyakoribb a kapcsolat két dolog közt, annál gyakoribb a kettejükre vonatkozó együttes kérdés is. Legközönségesebb a hely és idő (*mikor?* és *hol?*) együttes kérdezése.

De vannak többszörösen vonatkozó mondatok is, illetőleg — minthogy ez a leggyakoribb eset — kettős vonatkozásuak. Pl. *A ki a kit megsértett, az annak elégtétellel tartozik*. Hogy vonatkozó mondatok is lehetnek többre célzók, az a vonatkozó névmás eredetéből magyarázható meg, a mely tudvalevőleg részint a kérdő, részint a mutató névmásból vette eredetét. Kérdő eredetű pl. a magyar *ki, mi* (ma inkább *a ki, a mi*), mutató eredetű a német *der die das* relativum.*)

Itt Schuchardt több figyelemre méltó megjegyzést tesz a

*) A magyar *a ki, a mi*-ben voltaképen egyesült a kétféle eredet. a mutató (*a*) és kérdő (*ki, mi*) elem (vö. Mondattani búvárlatok, 54. l.). Szerzőnk ezt az *a*-t még névelőnek tekinti (13. l.).

kérdő, határozatlan és vonatkozó névmások eredetére, illetőleg egymáshoz való eredet szerinti viszonyukra. Igen valószínűtlennek tartja több nyelvésznek ama nézetét, hogy a kérdő névmás a határozatlanból származott volna. Ellenkezőleg a határozatlan névmásnak a kérdő szokott alapul szolgálni. Helyesen mutat rá ama körülményre, hogy a nyelvek történetének tanúsága szerint kérdő névmásokból bizonyos összetételek és szerkesztések által határozatlan névmások keletkezhetnek. Így pl. a németben: *ich weiss nicht wer, wer auch immer, es sei wer es wolle* stb. Hasonló fejlődések a magyarban is gyakoriak, pl. mondtam már *nem tudom hányadszor*, találtam valami *isten tudja miféle* származót' stb. Ilyen az oláh *neşcine* 'valami, valamiféle' stb. (vö. Mondattani búvárlatok, 32, 33). Mind a kérdő, mind a határozatlan névmás bizonyos dolog *nem tudását* fejezi ki. Csakhogy amabban a kívánság is ki van fejezve a nem tudott dolog megtudására, míg emezzel a megtudás iránt teljes közönyösséget mutatunk. Nem kell tehát egyéb mint e kívánság elejtése — a mit már a hangsúlyozás mellőzésével is elérhetünk — s a kérdő névmásból határozatlan névmás áll elő. (Vö. Budenz tanulságos fejtegetését e kérdésről 'Valami az a *ki*, a *mi*-ről' cz. cikkében, melyet Schuchardt is ismer és idéz, NyK. V. 21.)

Minthogy tehát a kérdő névmás nemcsak a relativummal, hanem a határozatlan névmással is szoros rokonságban áll, fölmerül az a kérdés, vajjon a kérdő vagy vonatkozó névmás mellett álló másik névmás szintén kérdő vagy vonatkozó-e s nem-e inkább indefinitum. Hiszen e két német kérdés között: »*¿wen geht das ¿was an?*» és »*¿wen geht das etwas an?*», vagy e két mondat közt: »*wer wen schlägt*» és »*wer jemanden schlägt*» sem a beszélő czélja, sem a hallgató felfogása szerint nincs különbség. Tényleg gyakran teljesen egybeesnek szerepük szerint is a határozatlan, a kérdő és a vonatkozó névmások. De *nem is lehet szerzőnk szerint mindent, a mi a nyelvben előfordúl, maradék nélkül grammatikai kategóriákba szétosztani; a nyelvekben sok a határozatlan és átmeneti.*

Schuchardt cikkének fő érdeke abban áll, hogy a többszörösen kérdő és vonatkozó mondatok kérdését az ismert nyelvek nagy részén keresztül összehasonlítólag tárgyalja. Vizsgálja, mennyire ismerik egyes nyelvek e mondattani jelenséget, s bemutatja azt az ó-ind, magyar, oláh, cseh, lengyel, orosz, horvát és szerb, német, angol, kymr, olasz, spanyol és baszk nyelvekben. Arra az eredményre jut, hogy az ily mondatok használatában a különböző nyelvek különbözőképen viselkednek, s e különbözőzés különböző okokban leli magyarázatát: a népek más-másféle természetében, az egyéb nyelvtényekhez való viszonyban és idegen nyelvek befolyásában.

Legbővebben nyelvünkkel foglalkozik, minthogy a mondatok

e fajai alig fordulnak elő másutt olyan gyakran mint a magyarban. És itt a többszörösen vonatkozó mondatoknál néhány említésre méltó észrevételt tesz a szerző. Így nézete szerint a *valaki* és *valami*-nek eredeti jelentése nem határozatlan, hanem relativ volt, mint a latin *quispiam*-é. S azért a Nyelvtörténeti Szótárban is — ha a jelentések csoportosításában genetikus rendet óhajtunk — a ,*quicumque, quisquis; quodcumque, quidquid*‘ jelentés volna szerinte első helyre való s csak utána következhetnek a Szótárbeli első értelmezés: ,*aliquis, aliquid*‘. Megjegyzi, hogy többszörösen vonatkozó mondatainkban nem annyira a második névmás, mint inkább az első szokott jelentése szerint a határozatlan névmás felé hajlani. E mondat pl. *ki hol jó barátokat hagyott, oda visszavágyik*, ,*wer wo gute Freunde gelassen hat, sehnt sich dahin zurück*‘, így is fordítható: ,*wo einer gute F. g. h.*‘ stb. Simonyi ugyanis Rend-szeres Nyelvtanában (4. kiad. 55. l.) az ily mondatokban, mint *ki mit szeret, arra néz*, az első névmást relativumnak, a másodikat indefinitumnak tekinti, tehát e mondat azt tenné: ,*ki valamit szeret, arra néz*‘. Azonban levélbeli fölvilágosításában, melyet Schuchardtnak kértére adott, elismeri, hogy a mai nyelvérték előtt hasonló mondatokban mindkét névmás relativumnak látszik. Másrészt előbbi állításával szemben azt is észreveszi Schuchardt, hogy efféle mondataink kétségtelen relativummal is kezdődhetnek: *a kinek milyen kalapja van, olyannal köszön* stb. Végül ugyane jelenséget látja a föltételes mondatokban is, ha a *ha* kötőszó után határozatlan (illetőleg relativ) névmás következik (pl. *ha ki* utánam akar jönni, kövessen engemet, l. Simonyi: Kötőszók III. 112); és méltán, mert a föltételes kötőszó tudvalevőleg szintén relativ eredetű.

A kérdések, melyekre Schuchardt ez értekezésben figyelmünket fölhívja, érdekesek és megérdemlik a behatóbb tanulmányozást.

ZOLNAI GYULA.

Görög szófejtés.

Prellwitz Walther. Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache mit besond. Berücksichtigung des Neuhochdeutschen u. einem deutschen Wörterverzeichnis. Göttinga. 1892.

Háladatos és hézagpótló munkát végez, a ki a görög szófejtés jelenlegi állapotát tárja az olvasó elé. Prellwitz könyve a legkülönbözőbb körök kívánalmainak meg fog felelni; az előszó vallomása szerint nemcsak szakembereknek, hanem laikusoknak is van szánva. Némek, azt hiszem, minthogy magam is hasonló munkával foglalkozom, némileg tartózkodónak kell lennem P. művének megítélésében; mindamellett bátorkodom néhány megjegyzést tenni, melyek a nagyjában elismerésre méltó munka értékét kissé megcsorbítják.

Kívánatos, hogy egy etymologiai szótár a görög szóknak ne csak

eredetét világosítsa meg az összehasonlító nyelvtudomány alapján, hanem egyszersmind lehetővé tegye azon képzések és alakulások áttekintését is, melyek egy-egy rokon fogalomkörhöz tartoznak. Nem szükség, mint Vaniček tette, az illető cikkek homlokzatára egy fantasztikus gyököt illeszteni; ezt igazolja Nitz régi kitűnő könyvecskéje. P. az egyes szókat külön-külön tárgyalja; ez ugyan a keresés mechanikus munkáját megkönnyíti (máskülönben a mű végén még külön szómutatóra volna szükség), de tüzetesebb útbaigazítást nem nyújt és a szükségessé váló gyakori ismétlésekkel tulajdonképp tért pazarol. Hasonlítsuk össze p. *δέμια, δέμνια, δέωω, δέσποια, δεσπότης, δμῶς, δόμος, δάμα, μεσόδμη* cikkeket; az utóbbinak p. bár *δόμος* alatt már kétszer is fel van említve, még külön cikket is szentel a szerző. — Az összetartozók elválasztásához hasonló vétséget követ el azzal, hogy az ugyanazon töből eredő származékok jelentésének fejlődését mellőzi, pedig épen a jelentés változásának vizsgálata teszi Curtius fejtegetéseit oly nagy becslévé. A szó-hasonlításnál bármily meggyőző bizonyítékot hozhatunk a hangmegfelelésre, mégis fogyatékoságot érzünk, míg a jelentés átvitelének lehetőségére nincs megvilágítva. Végére is ez sokkal tanulságosabb az ember lelki működésének megértésére, mint az, hogy x valamelyes módon y-ná változhatik. A jelentés műveltségtörténeti szempontból is nagy fontosságú s erre P. nem volt tekintettel. Ki hinné hogy *ῥιζα* «rizs» úfném. *roggen*, litv. *rugieī*, ószl. *ruzi* ,rozš' egymással rokonok?

A műveltségtörténeti szempont vezet el bennünket az idegen szókhöz, melyek a görögben sokkal nagyobb számúak, mint eddig hitték. Ennek megerősítése messzeható kutatást igényel, mely részben az indogermán nyelvészetre is kiterjed. Pr. igyekezett, hogy e tekintetben is teljesítse feladatát, de a követeléseknek korántsem felelt meg. Ő p. nem ismerte meg idegen eredetű a köv. szónak: *ἄβρα* (l. *ἄβρος*), *ἀλάβαστρος*, *ἄμβιξ*, *βίσσοσ*, *γαῖσσοσ* (gaesum vö. *χαιωσ*), *δοράκινον*, *καπέτις*, *κινύρα*, *σιγύνη* (Lagarde, Armenische Studien 2026.), *σισός*, *σίτος*, *στύραξ*. Az újabb *βούσσιος* sem egyéb mint a latin *russeus*. A *βάσκανος* szó β-ja a lat. *fascinum*-mal szemben egy északi nyelvből való kölcsönvétel útján magyarázható. A *μέταξα* alatt felsorolt keleti szók alkalmasint a görögből erednek, míg az ind. *khalīnam* kétségen kívül a görög *χαλινώσ*-ból van átvéve. Hogy *ὄνος*-nak semmi köze *asinus*-hoz, azt most már senki sem tagadhatja. (L. IndF. I. 319.)

A sz. szorgalmasan olvasgatta a szófejtés adataira vonatkozó nyelvtudományi irodalmat, kivéve néhány messzeeső hozzáférhetetlen dolgot. A szófejtésben való határozott döntésért a felelősség természetesen mindig a szerzőre hárul, a ki egyébiránt néhány új magyarázattal is hozzájárult a régiekhez. Általában véve úgy látszik, hogy elsőbbséget ad Fick szófejtéseinek, még pedig kelleténél nagyobb mértékben. A részletekre terjeszkedő ellenőrzés bajjal jár, ha csak az ember önmaga az egészről töviről hegyire át nem fürkészi, mert a sz. megnehezítette az egyes szófejtéseknek a «recherche de la paternité»-jét. Az idézetek teljes elhallgatása még térkimélés szempontjából sem helyeselhető.*)

*) Ugyanezt a kifogást teszi a *Berl. Phil. Wochenschrift* bírálata. Henry V. is bírálja e szótárt és számos kifogást tesz, kivált alaktani szempontból. *Revue Crit.* 1892.

Bosszantó jogtalanság ez tudományunknak régi és új napszámosai iránt, a kiknek mindegyike számot tart arra, hogy minden, még jelentéktelennek látszó felfedezését is saját czégérének védőjegyével bocsássák forgalomba. Épen az ilyen összefoglaló kézikönyv írójának válik kötelességévé, hogy gondja legyen a szellemi tulajdon törvényszerű leltározására; különben, még ha tisztességes szándék vezérli is a szerzőt, a tudomány terén a tiszteletlenség gyanuját ébreszti és a tisztességtelen eljárásnak nyújt segédkezet. A források fölemlítése a szótár használóját mindenkor útba igazítja.

Mindent egybefoglalva, a szerző minden érdemének elismerése mellett nem vonakodunk kijelenteni, hogy görög szófejtő szótára téves úton halad, de e sorok íróját, ki ugyancsak egy görög szófejtő szótár megírásán fáradozik, nem fogja rossz útra terelni.

Mejer Gusztáv után. (LC.)

Orosz néprajzi folyóirat.

Jetnografičeskoje Obozrienije. (Ethnographiai szemle.) A moszkvai császári egyetem természettudományi, anthropológiai és ethnographiai társaságának időszaki folyóirata. 1889—1891.

Nagyon becses és tartalmas folyóirat, mely első sorban természetesen az orosz nép ethnographiájával, népköltésével stb. foglalkozik. Ezeket itt mellőzzük; a kit érdekelnek, ismertetésüket megtalálja az *Archiv für slav. Sprachen* XII. és XV. kötetének bibliographiai rovatában. Ez utóbbi ismertetésből csak azt a részt veszszük át, mely a fönt nevezett szemlének altaji érdekű tartalmáról szól.

Jadrincev kivált az északi tartományok idegen népeinek medvecultusát fejtegeti*); Bogajevszkij a votjakok vallásos képzeteit vázolja; a zürjének istenségeit Kandinszkij ismerteti; a baskiok ethnographiájához szolgáltat adalékot Nazarov; Asmarin és Sapszkij a csuvasok lakodalmát írja le. A finnek műveltségtörténetéről szóló vázlatokban Szmirnov behatóan tárgyalja az északi finnek elődeinél dívott emberáldozatot és kannibalizmust, valamint a matriarchatus maradványait. Changelov, született burjét, az észak-szibériai burjétek életének jellemzéséhez nyújt anyagot. Gatovickij és Pfennig kirgiz népdalokat és dallamokat közölnek, és ezekhez Nogojbaj, kirgiz népköltő és népénekes életrajza csatolkozik; a kirgizek néphitéről pedig Pojarkov mond el egyet-mást.

Ezenkívül külön bibliographiai áttekintést találunk a szibériai lapokban közölt dolgozatokról, az 1734—1891-ig megjelent s a kirgizeket, karakirgizeket, csukcsokat, mordvinokat tárgyaló könyvekről és értekezésekről, végül a lett ethnographia újabb irodalmáról.

Helylyel-helylyel az emlékbeszédekben igen tüzetesen van méltatva az elhalt tudósoknak és kutatóknak, így Weskenek, Miklosichnak és másoknak tevékenysége, kik az ethnographia terén kiváltak. Méltatásukat műveiknek bibliographiai áttekintése követi.

*) A medvéről, mely az északi népek hitében s költésében oly nagy szerepet visz, a folyóiratnak más helyein is van szó, pl. a 9. füzetben el van mondva, mit mesélnek a kisoroszok a medve eredetéről, a 6-ban pedig a litvánok meséi ugyancsak a medve eredetéről.

Könyvészet 1893.

I.

Összeállítjuk itt az 1893-ban megjelent önálló nyelvészeti munkákból a figyelemre-méltóbbakat; forrásaink részint német és francia könyvészetek, részint pedig nyelvészeti szaklapok voltak. Meg is jegyeztük, ez utóbbiak közül melyekben jelentek meg tanulságos ismertetések az ill. munkákról. A fontosabb ismertetésekről az esetben is számot adunk, ha a megelőző évek termékeire vonatkoznak, de az idézett folyóiratoknak mindig 1893-i évfolyama értendő. (Viszont néhány olyan munkát is fölvevünk már, a melyeken az 1894. évszám áll.)

Mindenekelőtt felsoroljuk a folyóiratok rövidítéseit (egyéb rövidítések *L.* = Lipcse, *B.* = Berlin, *m.* = márka), s azt is megjegyezzük, melyik könyvtárunkban van meg az ill. folyóirat:

Arch. f. lat. Lex. Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik. — Egyetemi könyvtár:

Arch. f. n. Spr. — Archiv für das Studium der neueren Sprachen. — Egy. kt.

Arch. f. slav. Phil. — Archiv für slavische Philologie. — Akadémiai kt.

BPhW. — Berliner philologische Wochenschrift. — Ak. kt.

Die n. Spr. — Die neueren Sprachen. — Egy. kt.

DLztg. — Deutsche Litteraturzeitung. — Ak. kt.

GGA. — Göttingische gelehrte Anzeigen. — Ak. kt. és Egy. kt.

IndgF. — Indogermanische Forschungen. — Egy. kt.

Lbl. — Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. — Heinrich Gusztávnál.

LC. — Litterarisches Centralblatt. — Ak. kt. és egyetemi modern philologiai szeminárium kt.

Rev. de ling. — Revue de Linguistique. — Egy. kt.

Z. f. d. d. Unt. — Zeitschrift für den deutschen Unterricht. — Egy. modern phil. szem. kt.

Z. f. d. Spr. — Zeitschr. für deutsche Sprache. — Uo.

Z. f. fr. Spr. — Zeitschrift für französische Sprache. — Uo.

ZGW. — Zeitschrift für Gymnasialwesen. — Tanáregyesület és V. kerületi gymnasium.

ZOG. — Zeitschrift für österreichische Gymnasien. — Ak. kt. és több gymnasiumban.

Magyar nyelv.

Asbóth O.: *A szláv szók a magyar nyelvben.* (Értekezések a nyelv- és széptud. köréből, kiadja a M. T. Akad. XVI. k. 3. sz.) Bp. 54 l. — 45 kr.

Bartha J.: *A palóc nyelvjárás.* Különny. a Nyelvőről, Bpest 74 l.

Bellaagh A.: *Pázmány Kalauzának I. és II. könyve.* Bevezetéssel, magyarázatokkal és szótárral. (Jeles írók isk. tára 42. sz.) Bpest. — Ára 60 kr.

Booch-Arkossy: *Tud ön magyarul?* (Verstehen Sie ungarisch?) *Handbuch der ungarischen und deutschen Umgangssprache.* L., VIII. + 127 l. — Ára 1.80 m.

Borovszky S.: *A honfoglalás története.* Bp. 1894. 176 l. — 1 frt. Nyelvészeti érdekű a helynevek tárgyalása 64—102. l. (Különösen a szláv és német eredetűek.)

Hoffmann M.: *A magyar helyesírás* 73 gyakorlati leczkében. Isk. és magánhaszn. Bpest 46 l. — Ára 20 kr.

Horváth C.: *Pomerius* [Temesvári Pelbárt]. Bpest, 1894. 164 l.

Kazinczy Ferencz Levelezése, A. M. T. Ak. Irod. Biz. mbiz. közléstesi Dr. Váczy János. IV. k. 1806—1807. Nagy 8-r. XX. + 644 l. — Ára 5 frt.

Ha már általában fontos a nyelvészre nézve e gyűjtemény, mint a nyelvújítás korának legértelmesebb oklevéltára: a IV. kötetet különösen érdekessé teszi ránk nézve Kazinczynek Révaival való sűrűbb levelezése.

Körösi S.: *Gli elementi italiani nella lingua ungherese.* Fiume. 38 l.

Magyar Nyelvőr. Szerk. Szarvas Gábor. 22. évf.

Kiemelendők: *Bartha J.*, A palóc nyelvjárás; *Kicska E.*, Hangsúly és szórend; *Schneider M. V.*, A szenvedő igealakokkal való mondatszerkesztésről; *Simonyi Zs.*, Helyesírási ingadozások; *Steuer J.*, A székely diftongusok; *Csikó székelység*; A székely hangrendszer; A székely nyelvjárások osztályozása; *Szinnyei J.*, A magy. nyelvbe átvett oláh szavak; *Tóth B.*, *Wagner Ferencz Phraseológiája*; *Szeremley B.*, Adalékok a Nyelvtört. Szótárhoz; *Zolnai Gy.*, Tájjszó-tarlózat.

Setälä E.: *Kaksi unkarilaista kielenutkijaa.* Paavali Hunfalvy. Jooseppi Budenz. (Különny. a Valvojából.) Helsingf. 27 l.

Szinnyei J.: *Magyar tájjszótár.* A M. T. Ak. megbiz. szerk. Sz. J. I. k. 1., 2., 3. füz. (Aba—Egér) Bpest, Nagy 8-r. XII l. + 456 hasáb. — Ára füzetenként 1 frt.

Volf Gy.: *A magyar helyesírás alapja.* Különny. a Bp. Szemléből. Bpest, 32 l.

Zolnai Gy.: *Mondattani bívórlatok.* (Különny. a NyK.-ból.) — Bpest 61 l.

A többi urálaltaji nyelvek.

Budenz J.: *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana.* 3. füz. A szerző hagyatékával kiegészítette *Simonyi Zs.* (Különny. a NyK.-ból.) Bpest, 1894, 299—391. l. — Ára 60 kr.

Charencey H.: *La langue basque et les idiomes de l'Oural.* (Revue de Linguistique 1893.)

Donner O.: *Wörterverzeichnis zu den Inscriptions de l'Iénisséi.*

(Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia IV.) Helsingf. 1892. Nagy 8-r. 69 l. — Ára 2.50 frank.

Halász I.: *Svéd-lapp nyelv V.* Népkölt. gyűjtemény a Pite lapp-mark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjt. és magy. fordítással, jegyzetekkel ellátta H. I. Bpest. VIII + 332 l. — Ára 3 frt.

Inscriptions de l'Orkhon. 2-r. XLIX + 48 l. 69 táblával. Helsingf. 1892. — Ára 35 frank.

Manissadjian J.: *Lehrbuch der modernen osmanischen Sprache.* (Lehrbücher des Seminars für orient. Sprachen, XI. k.) Stuttgart és Berlin, XX + 394 l. — Ára 16 m. — (Ism. GGA.)

Meyer G.: *Türkische Studien. I. Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen.* (Sitzungsber. der k. Ak. d. Wiss. in Wien.) Bécs, 96 l. — Ára 1 m.

Monumenta Linguae Fennicae. I. Suomen kielen muistomerkkejää. I. Mikael Agricolan käsikirja ja messu. Julkaisseet E. N. *Setälä* ja K. B. *Wiklund.* Helsingf. Nagy 8-r. XLVI + 249 l. — Ára 8 frank.

Munkácsi B.: *A magyar népies halászat műnyelve.* Adalék a m. nép ős- és műveltség-történetéhez. (*Néprajzi füzetek*, kiadja a M. Néprajzi Társaság. — Lenyomat az Ethnographiából.) Bpest 98 l.

Munkácsi B.: *Vogol népköltési gyűjtemény.* III. k. Medveénekek (szövegek és fordításaik). Bpest. 540 l. — Ára 5 frt.

Munkácsi B.: *A votjád nyelv szótára.* 3. füz. (21 — 30. ív) Bpest. — Ára 1 frt 50 kr.

Paasonen H.: *Mordvinische Lautlehre.* Helsingf.

Schlegel G. *La stèle funéraire du Teghin Giogh et ses copistes et traducteurs chinois, russe et allemands.* (Suom.-Ugr. Seuran Toimituksia III.) Helsingf. 1892. Nagy 8-r. 57 l. 1 táblával.

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. XI. Helsingf. Nagy 8-r. XX + 200 + 28 + 171. Tartalma: Wichmann, Wotjakische Sprachproben; Wiklund, Die südlappischen Forschungen des Herrn Dr. Ignaz Halász; Bericht über Wiklunds Reisen in den Jahren 1891 u. 1892.; Vuosikertomus ^{2/12} 1892.

Teza E.: *Del Nomenclator Finnicus, mandato da Martino Fogel in Italia.* (Reale Accademia dei Lincei. Estratto dai Rendiconti.) Róma. 29 l.

Thomsen V.: *Déchiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Iénisséi.* Notice préliminaire. (Extrait du Bulletin de l'Académie r. des sc. et des l. de Danemark.) Kopenhága 1894. 15 l.

Wiedemann F.: *Estnisch-d. Wörterbuch.* Uj kiad. *Hurt-tól.* L.

Szláv nyelvek.

Baudouin de Courtenay: *Zwei Fragen aus der Lehre ü. die Palatalisation in den slavischen Sprachen.* Jurjew. — Ára 0.60 m.

Brandt R.: *Lekciji po istoričeskoj grammatikje russkago jazika.* Fölolvasások az orosz nyelv történeti grammatikájából. Moszkva 1892. I. füz. 146 l. — (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Ez az 1. füzet az orosz kiejtésnek rendkívül pontos leírását adja s az orosz hangfejlődést tárgyalja inkább összehasonlító, mint történeti alapon. Kitűnő munka.

Broz J.: *Hrvatski pravopis. Po odredjenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštolje i nastavu.* (Horvát helyesírás.) Zágráb, 1892. VIII + 130 l. — (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

«Ha valaki kérdezné tőlem, melyik orthographia leghelyesebb, gondolkodás nélkül egyszerűen azt felelném, az, a melyet legtöbbet követnek. Csak ezen gyakorlati szempontból kell a helyesírást tárgyalni. Nem szabad elvekért vitatkoznunk. Ez nem vezetne célhoz, hisz nincs oly helyesírás, mely minden pontban következetes.» — Jagić.

Budmani P.: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* (A délszláv Akadémia kiadv.)

Daničić Gj.: *Oblaci hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Zágráb, 1892. — (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Gorjajev N. V.: *Opitü sravnitel'nago jetimologičeskago slovarja russkoga jazika.* Tiflisz, 1892. III + 240 + XXXVI l. — (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Nagy fáradsággal és jó források fölhasználásával készült, de sok hibás magyarázat is van benne.

Janežič A.: *Slovenisch-deutsches Hand-Wörterbuch.* Klagenf., VIII + 900 l. — Ára 6 m.

Karadžić Vuk S.: *Srpski rječnik.* (Sserb szótár német s latin fordítással.) 3. kiad. 1. füz. Belgrád, 1892. XX + 256 l.

Ezt az új kiadást Bošković belgrádi tanár rendezte sajtó alá s gyarapította a többi közt szófejtő megjegyzésekkel. Ism. Jagić, Arch. für slav. Phil. Az ismertető nagyon rosszalja, hogy Vuknak remek szótárát nem változtatlanul adták ki, hanem jobbára rendszertelen, sokszor kétes értékű toldásokkal.

Milas Matej: *Današni trpaški dijalekat.* (A délszláv Ak. kiadv.) Zágráb, 1891. — (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Leskien A.: *Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slav. Sprachen.* L. (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Maretić T.: *Slavenski nominalni akenat s obzirom na litavski, greki i staroindijski.* Zágráb, 1890. 64 l. — (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Mitrofanovicz M.: *Prakt. Grammatik der kleinrussischen (ruthenischen) Sprache.* Bécs, 1892. 184 l. — (Ism. DLztg.)

Pastrnek F.: *Archiv für slavische Philologie. Suppl.-Band. Bibliographische Uebersicht über die slav. Philologie. (1876—1891.)* Zugleich Generalregister zu Archiv Bd. I—XIII. B., VIII + 418 l. — Ára 18.75 frank. — (Ism. IndgF.)

Pleteršnik M.: *Slovensko-nemški slovar izdam na troške rajnega knezoškofa ljubljanskoga Antona Alojzija Wolfa.* Uredil P. M. (Szlovén-német szótár, Wolf A., elhalt laibacsi püspök költségén kiadja és szerkeszti P. M.) 1. és 2. füz. Laibach. — (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Prešpursky slovník latinskočesky: poměr jeho k bohemoriu a k nomenclatoru, uvažuje Fr. Prusík. (Lenyomat a «Viestnik» ből.) Prága, 11 l.

Slovar' russkago jazyka. Az orosz nyelv szótára, szerkeszti a csász. tud. Akadémia 2. osztálya. Szentpétervár, 1891. 1. füz. Nagy 8-r. A—Vtas, XIV + 576 l. Ára 85 kop. — 2. füz. G betűig terjed.

Fontos munka: az orosz irod. ny. szótára, tehát mintegy kiegészíti Dal nagy népnyelvi szótárát. Ára bámulatosan csekély. — Vö.

Szokolov A.: *Zamiečanija na Slovar' russk. jaz. izdavajemyj Akademijej*. Megjegyzések az Ak. kiadta or. szótárhoz. Rjazan 1891.

Spicer: *Horvát-magyar és magyar-horvát szótár*. Budapest.

Szoboleszki A. J.: *Drevij cerkovno-slavjanskij jaziku. Fonetika*. Sz. fölolvasásai az ószláv nyelv hangtanáról. (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Nem rendszeres hangtan, de pontosan és tüzetesen tárgyalja az ószláv hangtan fontosabb részeit: 1. fej. Az ószláv nyelv. 2. Forrásai. 3. Hangjai. 4. Viszonyuk a többi indg. nyelvekéhez. 5. A hangoknak köz-szláv (ős-szláv) változásai. 6. Az ószl. hangváltozások.

Vocabularium latino-bohemicum Posoniense. Prága, 1892. XXXII + 95 l. (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Vondrák W.: a) *Altslovenische Studien*. (Lenyomat a bécsi tud. Ak. Értesítőjéből. Böcs.-tört. osztály CXXII. k.) Bécs, 1890, 90 l. b) *Ueber einige orthographische u. lexikalische Eigentümlichkeiten des Codex Suprasliensis im Verhältniss zu den andern altslovenischen Denkmälern*. (Uo. CXXIV. k.) Bécs, 1891. 44 l. (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Germán nyelvek.

Albrecht A.: *Sprache u. Muttersprache*. Ein Mahnwort an die Rechtschreibungsneuerer in unserer deutschen Sprache. Halle. 41 l. — Ára 0.60 m.

Andresen K. G.: *Sprachgebrauch und Sprachrichtigkeit im Deutschen*. L., 92. VIII + 476 l. — Ára 6 m.

Anglia. Mittheilungen aus dem gesammten Gebiete der engl. Spr. u. Litt. Hrsg. v. M. Fr. Mann. IV. évf. Halle.

Bayerns Mundarten. Beiträge zur deutschen Sprach- und Volkskunde. Hrsg. v. O. Brenner u. A. Hartmann. München. IV + 479 l. — Ára 12 m. (Ism. Z. f. d. d. Unt.) II. k. 1. füz. 160 l. — Ára 4 m.

Bierbaum J.: *Lehrbuch der englischen Sprache nach der analytisch-directen Methode für höhere Schulen*. I. Theil mit einem Liederanhang. L. 1892. VI + 174 l. (Ism. Die n. Spr.)

Blumer J.: *Zum Geschlechtswandel der Lehn- und Fremdwörter im Hochdeutschen*. (Progr. der Oberrealschule.) Leitmeritz 1891. (Ism. ZÖG.) — Szorgalmas munka.

Blümner H.: *Der bildliche Ausdruck in den Reden des Fürsten Bismarck*. L. 1891. VIII + 198 l. — Ára 2.80 m. (Ism. DLztg.)

Brandstetter R.: *Die Reception der neuhochdeutschen Schriftsprache in Stadt u. Landschaft Luzern (1600—1630)*. Einsiedeln. 96 l. — Ára 2.50 frank.

Braune V.: *Althochdeutsche Grammatik*. 2. kiad. Halle. 283 l. — Ára 5.60 m. (Ism. Lbl.)

Brendicke J.: *Der Berliner Volksdialekt*. (Schriften des Vereins f. die Geschichte Berlins.)

Bohnenberger K.: *Zur Geschichte der schwäbischen Mundart im XV. Jahrhundert*. I. Allgemeines u. Vocale der Stammsilben. Tübinga 1892. Nagy 8-r. X + 139 l. — Ára 4 m. (Ism. LC.)

Cosijn P. J.: *Kurzgefasste altwestsächsische Grammatik*. Leiden. Ára 1.50 m.

Duden K.: *Etymologie der neuhochdeutschen Sprache mit aus-*

fürhlichem etymologischen Wörterverzeichnis, zugleich 3. Aufl. von Bauer-Frommann's Etymologie. München. VIII + 272 l. — Ára 3.60 m. (Ism. LC.)

Eckart R.: *Niederländische Sprachdenkmäler in übersichtlicher Darstellung mit genauen Quellenangaben*. Ein bibliographisches Repertorium für Germanisten, niederdeutsche Sprachforscher u. Freunde des niederdeutschen Spr. Osterwiek. VI + 73 l. — Ára 3 m. (Ism. Arch. f. n. Spr.)

Erbe K.: *Randbemerkungen zu Dr. Wustmanns Allerhand Sprachdummheiten*. Stuttg. 1892. 52 l. (Ism. Lbl.)

Fennell C. A. M.: *The Stanford Dictionary of Anglicised Words and Phrases*. Cambridge 1892. 4-r. XI + 826 l. (Ism. Lbl.)

Franck J.: *Etymologisch Woordenboek der neederlandsche Taal*. Gravenhage 1892, Nagy 8-r. XXIV l. + 1238 hasáb (Ism. LC.)

Franck J.: *Nothgedrungene Beiträge zur Etymologie*. Eine Abrechnung m. Prof. Jan te Winkel. Bonn. 49 l. — Ára 1 m.

Gietmann G.: *Die Aussprache des englischen in systematischer Vollständigkeit*. Freiburg. — Ára 1.50 m. (Ism. ZÖG.)

Gombert A.: *Weitere Beiträge zur Altersbestimmung neuhochdeutscher Wortformen*, mit besond. Berücksicht. des Heynischen deutsch. Wörterbuches. Strelitz. 20 l.

Grade P.: *Das Negerenglisch an d. Westküste v. Afrika*. (Lenyomat az «Angliá»-ból.) Halle 1892. 46 l. — Ára 1 m.

Grimm J.: *Deutsches Wörterbuch*. Fortgesetzt v. M. Heyne. R. Hildebrand, M. Lexer, K. Weigand und E. Wülfker. 8. k. 11. és 12. füz. Lipese.

Gutzeit V.: *Wörterschatz der deutschen Spr. Livlands*. Riga 1892.

Hartert A.: *Ueber den Gebrauch von Bildern in der d. Sprache u. Dichtung*. 26 l. (Ism. ZGW.)

Haselmayer J.: *Ueber Ortsnamenkunde*. Würzburg 1890. 46 l. (Ism. Z. f. d. d. Unt.)

Hein J.: *Ueber die bildliche Verneinung in der mittellenglischen Poesie*. Anglia. Új folyam III. 41—186 l. (Ism. Lbl.)

Heyne M.: *Deutsches Wörterbuch*. I. és II. k. (A—G) L.1889—90. 4-r. 1282 l. (Ism. Lbl.)

Hoffmann E.: *Stärke, Höhe, Länge*. Ein Beitr. z. Physiologie der Akzentuation mit specieller Berücksichtigung des Deutschen. Strassb. 1892. IX + 51 l.

Hoppe A.: *Englisch-deutsches Supplement-Lexikon als Ergänzung zu allen bis jetzt erschienenen englisch-deutschen Wörterbüchern*. Mit theilweiser Angabe der Aussprache nach dem phonet. System der Methode Toussaint-Langenscheidt. B. — Ára 4 m.

Idiotikon, schweizerisches. Wörterbuch der schweizer-deutschen Sprache. Gesammelt auf Veranstałtg. der Antiquar-Gesellschaft in Zürich unter Beihülfe aus allen Kreisen d. Schweizervolkes. Frauenfeld 1892.

Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germ. Philologie. L. 1891. 128 l. Ára 9 m.

Jellinghaus H.: *Die niederländischen Volksmundarten*. Nach den Aufzeichnungen der Niederländer. (Forschungen. Hrsg. vom Verein f.

niederdeutsche Sprachforschung. V. k.) Norden 1892. Nagy 8-r. VIII + 132 l. — Ára 4 m. (Ism. LC.)

Kahl V.: *Mundart u. Schriftsprache im Elsass*. Zabern. 62 l. — Ára 1.50 m. (Ism. DLztg.)

Kahle B.: *Die Sprache der Skalden auf Grund der Binnen- u. Endreime verbunden mit einem Rimarium*. Strassb. 1892. VIII + 303 l. — Ára 7 m. (Ism. Lbl.)

Kellner L.: *Historical Outlines of English Syntax*. London 1892. XXII + 336 l. (Ism. DLztg.)

Maler V.: *Die Stellung der höheren Schulen zu der Fremdwörterfrage*. Stuttg. 61 l. (Ism. Z. f. d. d. Unt.)

Matthias T.: *Sprachleben u. Sprachschäden*. Ein Führer durch die Schwankungen u. Schwierigkeiten des d. Sprachgebrauchs. L. 1892. VIII + 465 l. (Ism. Z. f. d. d. Unt.; LC.; Lbl.)

Mentz F.: *Bibliographie der d. Mundartenforschung f. die Zeit vom Beginn des 18. Jahrhunderts bis zum Ende des Jahres 1889*. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten. Hrsg. v. O. Bremer. 2 k.) L. 1892. Nagy 8-r. XX + 181 l. — Ára 5 m.

Minor J.: *Allerhand Sprachgrobheiten*. Eine höfliche Entgegnung. Stuttg. 34 l. — Ára 0.80 m. (Ism. Lbl. és LC.)

Minor J.: *Neuhochdeutsche Metrik*. Strassb. XVI + 490 l. — Ára 10 m.

Muret E.: *Notwörterb. der englischen u. deutschen Sprache f. Reise, Lektüre u. Konversation*. B.

Nabert H.: *Das deutsche Sprachgebiet in Europa u. die deutsche Sprache sonst und jetzt*. Stuttg. 133 l. — Ára 2 m. (Ism. Lbl.)

«E munka az osztrák-német iskola-egyesületnek újabb barátokat szerezhet, mert szerzője a szlávosság, magyarosság és oláhosság káros hatását tárgyalja benne».

Noreen A.: *Samml. kurzer Grammatiken germanischer Dialekte*. IV. Altnordische Grammatik. I. Altisländische und altnorweg. Grammatik unter Berücksicht. des Urnordischen. Halle. XII + 324 l. — Ára 8 frank. (Ism. LC.)

Noreen A.: *Utkast till föreläsningar i urgermansk judlära med huvudsakligt avseende på de nordiska spraken till den studerande ungdomens tjänst*. Upsala. Nagy 8-r. 2 + 142 l. (Ism. Lbl.)

«Immár Klugenak a régi germán nyelvjárások történetét tárgyaló művével és Noreen Judlära-jával oly két könyvnek birtokába jutottunk, melyek a germ. hangtanra vonatkozó kutatások eredményeit kimerítően egybefoglalják».

Paul H.: *Grundriss der germ. Philologie*. II. k. 1. és 2. rész. Strassb. 1892. (Ism. Lbl. és IndgF.)

Penka K.: *Die Heimat der Germanen*. (Mitth. d. anthropolog. Gesellsch. in Wien. 23. k. 2. füz.) L. 4-r. 32 l. (Ism. DLztg.)

Richter A.: *Deutsche Redensarten*. Sprachlich u. kulturgeschichtlich erläutert. L. 190 l. — Ára 3 m.

Sabin J.: *Die Sprache der Presse und des Parlaments*. (Deutsche Schriften f. Litt. u. Kunst.) Kiel 1892.

Schauffier. *Althochdeutsche Litteratur mit Grammatik, Uebersetzungen und Erläuterungen*. Stuttg. 144 l. (Ism. Zeitschr. f. d. d. Unt.)

Schenk O.: *Deutsche Sprachlehre f. Ausländer.* Marburg. — Ára 2 m.

Schlüter V.: *Untersuchungen zur Geschichte der altsächsischen Sprache.* Göttinga 1892. Nagy 8-r. 263 l. (Ism. DLztg.)

Schmolling E.: *Die deutsche Schulorthographie und das Leben.* (Ism. ZGW.)

Érdekes czikk; a nagy kezdőbetűk s a *th* ellen beszél.

Schumann P.: *Sprachliche Betrachtungen.* Die Verdeutschg. der grammat. Kunstausdrücke durch den deutschen Sprachverein. Zeitungs-Deutsch stb. Drezda. VI + 80 l. — Ára 1.50 m.

Sievers E.: *Altgermanische Metrik.* Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. Ergänzungsreihe II. Halle. XVI + 252 l. — Ára 5 m. (Ism. Lbl. és Z. f. d. d. Unt.)

«Kétségtelenül Sievers munkái vetették meg alapját a régi germán metrikának. Örömmel üdvözljük, hogy jelen munkájával egy összefoglaló kézi könyvet nyújtott, mely a további kutatásoknak egy időre alapul szolgálhat». — Lbl.

Skeat W. W.: *Principles of English Etymology.* — London. 582 l. Ára 13.20 frank.

Sosnosky T.: *Der Sprachwart.* Sprachregeln u. Sprachsünden als Beiträge zur deutschen Grammatik u. Stylistik. Boroszló. XII + 321 l. — Ára 3 m.

Storm J.: *Englische Philologie.* Anleitung zum wissenschaftlichen Studium der englischen Sprache. Javított kiadás. L. 1892. Nagy 8-r. VIII + 484 l. — Ára 9 m. (Ism. LC.)

Streitberg V.: *Zur germ. Sprachgeschichte.* Strassb. 1892. Nagy 8-r. VI + 116 l. — Ára 2.50 m. (Ism. Lbl., LC., IndgF.)

Az ősz germán diphthongusok fejlődését tárgyalja.

Sutterlin A.: *Laut- und Flexionslehre der Strassburger Mundart in Arnold's Pfingstmontag.* (Alsatische Studien. 2. füz.) Strassb. 1892. (Ism. Lbl.)

Sweet H.: *A New English Grammar; logical and historical.* Part I. Introduction, Phonology and Accidence. London 520 l. — Ára 12.60 frank.

Thieme-Preusser: *Neues vollständiges kritisches Wörterb. der englischen und deutschen Spr.* Hamburg.

Tomanek E.: *Einfluss des Cechischen auf die deutsche Umgangssprache* stb. Troppau 1891. (Ism. ZÖG.)

Wagner Gy.: *Streifzüge in das Gebiet der deutschen Sprache.* Eine Zusammensetzung deutscher Wortfamilien. Hamburg 1889. (Ism. DLztg.) — Dilettáns munka.

Wilkens Fr.: *Zum hochalemannischen Konsonantismus der alt-hochdeutschen Zeit.* Beitr. zur Lautlehre u. Orthographie des ältesten Hochalemannischen, auf Grundlage der deutschen Eigennamen in den St. Galler Urkunden (bis zum Jahre 825). L. 1891. (Ism. Lbl.)

Wilmanns V.: *Deutsche Grammatik.* (Gothisch, Alt-, Mittel- und Neuhochochdeutsch.) I. Abth. Lautlehre. Strassb. Nagy 8-r. XIX + 332 l. — Ára 6.50 m. (Ism. LC.; DLztg.; Z. f. d. d. Unt.)

Wright J.: *A Primer of the Gothic Language with Grammar, Notes, and Glossary.* Oxford 1892. XII + 247 l. (Ism. Lbl. és IndgF.)

Wunderlich H.: *Der deutsche Satzbau*. Stuttg. 1892. XIV + 252 l. (Ism. LC. és Lbl.)

Wustmann G.: *Allerhand Sprachdummheiten*. L. 1892. 320 l. — Ára 2 m. (Ism. Lbl.)

Zeitschrift d. allgem. deutschen Sprachvereins. Hrsg. v. H. Riegel. Braunschweig. 8. évf.

Zeitschrift f. deutsche Sprache. Hrsg. v. D. Sanders. Paderborn. 7. évf.

Román nyelvek

Alexi Thochar: *Deutsch-rumänisches Wörterbuch f. Schule u. Umgang*. Brassó. — Ára 2,80 m.

Beyer F. és Pussy P.: *Elemertarbuch des gesprochenen Französisch*. Cöthen. XIV + 218 l. (Ism. LC. és Z. f. fr. Spr.)

Bourciez E.: *La langue gasconne à Bordeaux*. Bordeaux 1892. (Ism. Lbl.)

Chabod O.: *Les proverbes français usités et leurs formes italiennes correspondantes*. Rieti. 16-r. 196 l. — Ára 1.75 frank.

Chiarelli B.: *Vocabolario del dialetto veneto, con riguardo speciale alla provincia di Treviso*. I. Treviso. 32 l.

Cionca J.: *Prakt. Gramm. der romanischen Sprache f. den Schul- und Selbstunterricht*. Bukarest 1892. 280 l.

Coty A.: *La Revision de l'orthographe et l'Academie française*. Paris. 18-r. III + 140 l. — Ára 2 frank.

Cron J.: *Die Stellung des attributiven Adjektivs im Altfranzösischen*. Strassb. 1891. Nagy 8-r. 87 l. (Ism. Lbl.)

Darmesteter A. — l. Hatzfeld.

Delaite J.: *Essay de Grammaire wallonne. Le verbe wallon*. Liège. 1892. (Ism. Lbl.)

Doutrepont G.: *Étude linguistique sur Jaques de Henricourt et son époque*. (Les Mémoires couronnés et autres Mémoires publiés par l'Academie royale du Belgique. 1891. 46. k.) 92 l. (Ism. Z. f. fr. Spr.)

Doutrepont G.: *Tableau et théorie de la conjugaison dans le wallon liégeois*. 1891. 124 l. (Ism. Lbl.)

Études de grammaire et de littérature française. Réd.: Ph. Plattner. Karlsruhe 1891—1892.

Feller L.: *De la ponctuation française*. Aperçu l'usage des classes supérieures des écoles allemandes. L. 1892. 12-r. 30 l. (Ism. Z. f. fr. Spr.)

Französische Studien. Hrsg. v. G. Körting und E. Koschwitz. B. Ára 6 m.

Führer durch die franz. u. engl. Schullitteratur. Zusammenge stellt von einem Schulmann. 2. kiad. Wolfenbüttel. 1892. — Ára 1.50 m. (Ism. Die n. Spr.)

Gagin C.: *Diccionario de barbarismos de Costa-Rica*. San José. 4-r. 416 l. — Ára 12 frank.

Glaise: *Praktischer Leitfaden zum leichten Erlernen der rumänischen Sprache für den Selbstunterricht*. Bukarest 1892. 12-r. 192 l. — Ára 1.60 m.

Godefroy F.: *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de*

tous ses dialectes du IXe au XVe siècle. 73. füz. (Veinture—Viliner.) Paris. — Ára 7.50 frank.

Gröber G.: *Grundriss d. roman. Philologie.* Unter Mitwirkung von G. Baist, Th. Braga u. A. — Strassb. — Ára 4 m. (Ism. LC.)

Hatzfeld A. és Darmesteter A.: *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours.* Megj. 30 füzetben. Egy-egy füzet, 80 l., ára 1 frank. Párizs. (Ism. Die n. Spr.)

Kritischer Jahresbericht üb. die Fortschritte der roman. Philologie von K. Vollmöller u. R. Otto. I. évf. I. füz. (Több nem jelent meg: megszünt.) München és Lipcse. 146 l. (Ism. Arch. f. lat. Lex.)

Jörss P.: *Ueber den Genuswechsel lateinischer Masculina und Feminina im Französischen.* (Gymn. ért.) L. 1892. Nagy 8-r. 32 l. (Ism. IndgF. és Z. f. fr. Spr.)

Koschwitz E.: *Zur Aussprache des Französischen in Genf und Frankreich.* (Supplément VII. zur Z. f. fr. Spr. u. Lit.) B. 1892. 79 l. — Ára 3 m. (Ism. Arch. f. n. Spr.)

Koschwitz E.: *Les parlers parisiens.* Anthologie phonétique. Paris. XXXII + 147 l. — Ára 3.60 m. (Ism. LC. és Lbl.)

«A phonetikus szövegek ezen újabb gyűjteményével K. azt akarja elérni, hogy benne a művelt párizsiak kiejtése híven tükröződjék». Lbl.

Kraft F.: *Konjugationswechsel im Neufranzösischen von 1500 bis 1800 nach Zeugnissen von Grammatikern.* (Gymn. ért.) Hamburg 1892. Nagy 4-r. 51 l. (Ism. Z. f. fr. Spr.)

Leutznér K.: *Tesoro de voces provincialismos Hispano-Americanos.* Tomo I. La region del Rio de la Plata. 1. füz. Halle. 4-r. XVII + 63 l. — Ára 3 m.

Levy E.: *Provenzalisches Suppl.-Wörterb.* Berichtigungen und Ergänzungen zu Raynouard's Lexique Roman. 1 füz. L. 1892. Nagy 8-r. XV + 128 l. — Ára 4 m. (Ism. LC. és Lbl.)

Lindström, Per Elof: *Anmärkningar till de obetonade vokalernas bortfall i några nordfranska ortnamn.* Akademisk afhandling. Upsala 1892 67 l. (Ism Lbl.)

Littré E. és Deric M.: *Dictionnaire de la langue française.* Supplément renfermant un grand nombre de termes d'art, de science, d'agriculture etc. et de néologismes de tous genres appuyés d'exemples et contenant la rectification de quelques définitions du dictionnaire, l'addition de nouveaux sens, de nouveaux exemples à l'historique, enfin la correction de quelques étymologies et l'indication de l'origine précédemment inconnue de certains mots. Paris. XI + 468 l. — Ára 12 frank.

Luzzatto K.: *I dialetti moderni delle città di Venezia e Padova.* I. rész. Pádua. 31 l.

Mazzoni G.: *Avviamento allo studio critico delle Lettere Italiane.* Verona, Pádua 1892. 12-r. XV + 195 l. (Ism. Lbl.)

Meyer-Lübke: *Grammatik der roman. Sprachen.* II. k. L. — Ára 11 m.

Mistral Fr.: *Mireyo. Provenzalische Dichtung v. Fr. M. Deutsch* von A. Bertuch. Strassb. 287 l. (Ism. Lbl. és Z. f. fr. Spr.)

Moisy H.: *Glossaire comparatif anglonormand, donnant plus de cinq mille mots aujourd'hui bannis du français et qui sont communs au dialecte normand et à l'anglais.* I. rész. Caen. 416 l. — Ára 6 frank.

Paris Gaston: *L'altération romane du c latin*. (Annuaire de l'École pratique des hautes études. Nyelv- és tört. oszt.) Paris. VII + 37 l. (Ism. Lbl.)

Piat L.: *Dictionnaire français-occitanien, donnant l'équivalent des mots français dans tous les dialectes de la langue d'oc moderne*. I. (A—H) Montpellier. 496 l.

Quiéhl K.: *Franszösische Aussprache und Sprachfertigkeit*. Marburg VIII + 154 l. (Ism. DLztg.)

Rauschmaier A.: *Münchener Beiträge III. Ueber den figürlichen Gebrauch der Zahlen im Altfranzösischen*. L. IX + 118 l. — Ara 3 fr.

Renard A.: *La nouvelle Orthographe*. Guide théorique et pratique. Paris. 18-r. XVIII + 118 l. — Ara 2 frank.

Risop A.: *Studien zur Geschichte der franz. Konjugation auf —ir*. Halle 1891. 132 l. — Ara 2.80 m. (Ism. Z. f. fr. Spr.)

Romanische Forschungen. Organ f. roman. Sprachen u. Mittel-latein. Hrsg. v. K. Vollmöller, 8. k. Erlangen 1892.

Rousselot abbé: *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin*. (Revue des Patois Gallo-romans.) Paris 1891. Nagy 8-r. 374 l. (Ism. Lbl. és NyK.)

Saineanu L.: *Istoria filologiei Române*. Studii critice c'o prefatü de B. P. Hasdeu. Bukarest 1892. XII + 455 l. — Ara 4 m. (Ism. LC.)

Scharschmidt O. E.: *Estienne Pasquier's Thätigkeit auf dem Gebiete der franz. Sprachgeschichte u. Grammatik*. Bautzen 1892. Nagy 4-r. 34 l. (Ism. Z. f. fr. Spr.)

Suchier H.: *Bibliotheca normannica. Denkmäler normannischer Litteratur u. Sprache*, Halle 1891. (Ism. LC.)

Schwan E.: *Grammatik des Altfranzösischen*. L. VIII + 267 l. (Ism. Z. f. fr. Spr.)

Timmermans A.: *L'Argot Parisien*. Étude d'étymologie comparée suivie du vocabulaire. Paris 1892. XII + 318 l. — Ara 6 m. (Ism. IndgF. III.)

Joyntee P.: *Specimens of old French (IX—XV. Centuries) with Introduction, Notes and Glossary*. Oxford 1892. VII + 492 + 205 l. (Ism. Z. f. fr. Spr.)

Weigand G.: *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*. L. 1892 XXXVI + 78 l. 4 táblával. (Ism. Arch. f. slav. Phil.)

Zeitschr. f. roman. Philologie. Hrsg. v. G. Gröber. 7. k. Halle. 1892

(Vége következik.)

Kisebb közlések.

Helyesírás és túlterhelés. *Orthographie und Schulreform* cím alatt élénken írt tanulmányt olvassunk *Stöckel H.*-től a *Bayerische Zeitschrift für Realschulwesen* egyik idei füzetében (Neue Folge I. B. 3. u. 4. Heft). A följajdulás a németországi helyesírás iskolai hasznavehetetlensége ellen irányul. Hát még mink mit szóljunk, kik kénytelenek vagyunk a még nehezkesebb osztrák-német «helyesírást» tanítani?! — Hadd álljon itt *Stöckel* cikkének tartalma egészen rövid kivonatban:

A helyesírás okozta számos zavarnak és kétségnek főoka a következetesség teljes hiánya. Ha a helyesírás reformjánál teljesen következetesen jártak volna el, akkor természetes, hogy izgatottságot idéztek volna elő, mint minden egyéb reformnál is, de lassan-lassan megszoktuk volna az írásmódot. A mai következtelen orthographiát pedig sohse fogja a nép magáévá tenni, mert egyes esetekben változtat a régin, másokban nem, s így egész valójá az emlékező tehetségen alapszik. Hi nem a közönséges embernek nem áll rá a feje az ilyen kicsisége, és nincs ideje, hogy orthographiai szótárban nézze meg, mikép kell egy szót írni.

A legkiáltóbb következtelenséget az idegen szók írásában tapasztaljuk. *Cirkus* és *Zirkel*, *Particip* és *Prinzip* megannyiszor láthatók egymás mellett. A szabálynak úgy kellene minden esetben hangzania, hogy német hangzású szóknak írásmódjuk is legyen németes, ne aggasson az iskolatudós emlékeztető czédulát minden szó nyakába, hol született. *Leutnant*, *Kristall*, *Panter* ma német szók, pedánság őket *Lieutenant*-nak, *Krystall*-nak, *Panther*-nak írni.

Nem kevésbé helytelenek a hasonlhangzású szók megkülönböztetésére orthographikus jelzések, mint *Thon* és *Ton*, *mahlen* és *malen* stb. «Mintha a német nép — mondja Buchner — csupa velőtlen hülyékből állana, kik olvasás közben alusznak.» — De ha már tényleg tartanunk kell ilyes valamitől, mért írjuk a «balgát» és «kaput» egykép *Thor*-nak, az «őrizetet» és «kalapot» *Hut*-nak stb? A ki mondott szó él egyedül, az is csak a mondatban való összefüggésével. Az iskolameszteres erőlködés, hogy az írás többet fejezzon ki, mint az élőszó, számtalan szórszálhasogatásra vezetne. A ki gondolkodik, megérti a mit olvas, e nélkül is; a ki nem, azon ez se segít. A betű öl, a szellem éltet! . . .

Hanem hát szükség van, úgy látszik, e százféle szabályra és kivételre, szükség van rájuk, hogy a heti 6—8 órát legyen mivel kitölteni, s hogy a szegény tanuló, ha mi logikai érzéke van, azt is elveszítse. Íratunk vele *th*-t a *That*, *thun* stb. félékben, s ha ő aztán következtelenen

Thag, Thod stbit ír, akkor kijavítjuk «hibá»-ját. Meg kell tanulnia, hogy a hosszú *e* lehet *schwer*, lehet *sehr*, lehet *Speer* alakban. Meg kell tanulnia mindent könyv nélkül, ez a fő: egyes szókat, nem szabályokat, hanem szóképeket, valóságos hieroglifákat.

A kis és nagy kezdőbetűk írása szintén nem csekély bajokat okoz. A szabályok annyira eltérők a különböző esetekben, hogy végre semmit se érnek. Poroszország, Bajorország, Württemberg, Szászország és Baden egyazon esetben egészen másképp állapítják meg a szó helyesírását. Hát nem sokkal okosabb, ha ennyi eltérő és magyarázó szabály helyett magára az egyénre bizzuk az írásmódját?

E sok nyomorúság az életben is elég kellemetlen, de átka, valóságos átka az iskolának. A gyermek logikán alapuló írásmódját visszautasítja a tanító, s a tanulónak így el kell vesztenie a logika értékébe vetett hitét. De azonfölül a gyermeknek testi épségét is veszélyezteti ez a mostani «helyesírás», mert ész nélkül való bemagolást teszen szükségessé, s azonfölül írást, kelleténél százszor több írást. Ezenkívül még a német tanulónak meg kell tanulnia a latin és fraktura írást, kis és nagy betűivel. Csak gondoljuk meg, mennyi fölösleges és haszontalan munkával terheltük meg ezáltal a gyermeket. Mennyivel jobb dolguk van például az olasz gyermekeknek, a kik egy órán megtanulhatják egész helyesírásukat.

Ha túlterhelésről lehet szó jelenlegi iskolai rendszerünkben, hát legnagyobb részt a szabályokkal, kivételekkel és a kivételek alól való kivételekkel telt orthographia okozza ezt. Ezen változtatni kellene. Első sorban maguknak írónknak, ők erre a leghivatottabbak; s ha azt mondanák Jakob Grimmel, hogy senki se foglalkozik örömet kicsiségekkel, arra azt feleljük: szégyen egy nagy nemzetre, hogy ilyen kicsiségektől nem tud szabadulni! Valóban nagyobb, fontosabb teendőink volnának, mint e kicsinyes orthographiai czivódások; de mit tegyünk, ha lépten-nyomon beléjük ütközünk?

Végeznünk kell már egyszer ez apró bajokkal. De ügyeljenek azok, a kik végleg rendezni fogják a helyesírás kérdését, hogy egyedül az *ifjúság* szükségéit, a *jövendő nemzedék érdekeit* tartsák szemök előtt, nem a *múlt kényelmes szokását*; a felnőttek ám maradjanak meg régi írásmódjuk mellett, de ne vonják meg az iskolától azt a szerencsét, hogy egyszerű, érthető, könnyen alkalmazható orthographiával éljen.

Az iskola szükségéire való tekintettel a következő változtatásokat ajánlja a szerző (melyeknek veleje megegyezik a Raumer vezetése alatt tartott 1876-i berlini conferentia javaslataival):

1. A *th* eltávolítása a német s a meghonosult idegen szavakból.
2. Német szóban (névsz. *Ephew*-ban) *ph* helyett *f* írása.
3. Az *aa* és *oo* helyett egyszerű *a* és *o*.
4. Hasonló hangzású szavak különböző írásmódjának megszüntetése.
5. A nyújtást jelző *h* eltávolítása az *a, o, u, ä, ö, ü* után.
6. A kis és nagy betűvel való írás tekintetében legyen az az irányadó, hogy kétes esetekben inkább kis betűvel írjunk.

SEBESTYÉN KÁROLY.

Népnyelvi adatok gyűjtése. A nép nyelvére vonatkozó adatokat sokféle forrásból meríthetjük. Legjobb és leghitelesebb a forrás, ha hozzáértő nyelvész közli a helyszínén tett megfigyeléseit. Ez a legkedvezőbb, de egyúttal a legtrikább eset; ennél fogva ismereteinket gyakran más úton kell szereznünk s meg kell elégednünk a nem szaktudós nyújtotta adatokkal is. Hogy az ilyen adatokat is megbízhatóknak fogadhasuk el, kettőt kell a gyűjtőtől megkövetelnünk: elsősorban azt, hogy anyanyelve legyen a nyelvjárás, a melyről szól, s másodsor azt, hogy ne legyen teljesen laikus s legyen érzéke a népnyelv egyes sajátosságainak megfigyeléséhez. Tapasztalatairól az ilyen gyűjtő három úton adhat számot; vagy feldolgozza s úgy közli az illető nyelvjárásnak mindazon sajátosságait, melyeket ő érdekesnek s feljegyzésre méltónak tart, vagy ép ily célból összeállított kérdésekre felelve közli saját nyelvjárásának jellemző vonásait, vagy pedig csupán arra szorítkozik, hogy az ő nyelvjárásának kiejtése és beszédmódja szerint közöl nagyobb összefüggő szövegeket, s a nyelvészre bízva, hogy keresse ki belőle, a mi rá nézve érdekes.

E módok közül Zolnai a *Magyar Nyelvjárásokról* írt birálatában (NyK. XXIII: 312) „leggyöngébb vízűnek” tartja azt a forrást, midőn kérdő ívek útján szerezzük a nyelvjárásokra vonatkozó ismereteinket. Én azonban az utóbb említett három mód közül, t. i. a midőn nem szakember szolgáltatja az adatokat, ezt tartom a legcélravezetőbbnek, de nem szabad szem elől tévesztenünk azt a két feltételt, hogy anyanyelve legyen a felelőnek az illető nyelvjárás, s hogy ne legyen teljesen laikus. Azok, a kik az én kérdőívemre feleltek, majdnem mind a saját anyanyelvükről adtak számot a feltett kérdések során. S hogy Zolnai nem teljes joggal hivatkozott a felelők ismeretlen nevére, bizonyítsa a következő összeállítás. A felelők között volt 15 tanár, 33 tanárjelölt, 5 lelkész és papnövendék, 8 tanító, tehát ezek mind olyanok, a kik különben is foglalkoznak a magyar nyelvvel. E mellett meg kell említenem, hogy a budapesti egyetemi hallgatók ívei Simonyi Zsigmond, a kolozsváriaké Szinnyei József tanár urak kezén mentek keresztül. A felelők között volt továbbá 1 orvos (Csapodi István dr.), a kit méltán szakembernek tekintetünk a nyelvészet terén is; továbbá 1 városi tisztviselő (Katona Lajos, Nagy Bánya) s 1 postamester (Révész Ernő, Bajmok), a kik mindketten régi gyűjtői a Nyelvőrnek. Igazi laikus csak 9 volt a felelők között; természetes, hogy az ő adataikat kellő ovatosággal használtam.

Természetes, hogy abban a munkában, mely először tárgyalja összefoglalóan a magyar nyelvjárásokat, sok a tévedés, még több a hiány. Azonban e tévedéseket a kérdő ívekre adott feleletek nem szaporították, sőt inkább jelentékenyen kevesbítették. Sokkal hézagosabb volna ma is a magyar nyelvjárások képe, ha nem használhattam volna fel a hozzám érkezett kérdő ívek adatait; s ezentúl is csak úgy ismerhetjük meg minnél teljesebben nyelvjárásainkat, ha nemcsak a szakemberek foglalkoznak velük, hanem belevonjuk a közös munkába mindazokat, a kik a nép nyelve iránt érdeklődnek.

BALASSA JÓZSEF.

Czéczó. E szónak első felét Szarvas G. a Nyr. XXI. 517—8. l. igen tetszőleg fejtette meg. Szerinte az a német *Zech Zeche* másával, a «mulatásgot» jelentő *czéh* szavunkkal egy, a szó másik fele pedig ennek ikerítése volna: *czéh-czöh*, s így szavunk nem szerb, mint valakik gondolták.

Kétségtelen, hogy van egy «mulató társaságot» jelentő *czéh* szavunk, v. ö. «Ez utolsó szökon igen megütköze az egész itas-tzéh, pörlekedés, zenebona támada nagy köztük». Faludi Nemes asszony. (NySz.) «Céh: 3) symposium» Molnár Alb. (NySz.) [Igy értelmezném, a társaságra, nem a cselekvésre Moln. Alb. fordítását.] De ezt a *czéh* szót a mesterczéhek nevéből magyar úton származtatnám, először, mert nálunk is annyit (ha nem többet!) mulattak a czéhek együtt, mint Németországban a hasonló szerkezetű német czéhek; másodsor, mert a német *Zech* szónak is 4 jelentése van, s nem bizonyos, hogy mind egy eredetűek-e ezen egyenlő alakú szók. Az is tesz talán valamit, hogy az önálló *czéh* mindig az eredetibb «társaság» «gesellschaft oder zusammenkunft» jelentést mutatja, a cselekedetre, a «gasterei, schmauserei» jelentésre már új szót képzünk: *czéhel, czéhelés* (NySz.), míg ha valóban a német *Zech-gelage*-t vettük volna át, talán a cselekvést jelentené a töszó is.

Mindez azonban nem sokat dönt a *czéczó* további származtatására, csak annyiban fontos, hogy a *czéh*-et mulató társaságnak s nem annyira mulatásnak vegyük. A második részt illető magyarázatát nem nagyon erőlteti Szarvas, és meg is van annak az a gyengéje, hogy fordított ikerszót csinál. Az ikerszóknak ugyanis, ha egyáltalában van bennük külön is érthető szó, a második szavuk értelmes: *dirib-darab, gym-gyom* stb.

A helyes megfejtéshez — Anakreon és Faludi segít bennünket.

«Nosza rajta hát; de többé
Ne tegyünk oly kiabálást
Ahogy iddógál a szittyá».

Anakreon. Ford. Thewrewk. 63. sz.

«A boros palatczkok párállási és a tomboló tzéhek víg szózati között elfelejti nyavalyás állapottyát». (Nemes urfi, I. közbesz. NySz. «szózat 2».) — Ha itt a «*czéhek víg szózati*» kitévelt *czéh-szó*-ra egyszerűsítjük, mindjárt megvan a «lármás muri» etymologikus helyesírása s a már-már szerb bugyogóba bujtatott *czéczót* egyszerű *sz: cz* hangváltozással a madár-szó, kakas-szó, dob-szó, szél-szó stb. sorába iktathatjuk, hadd hirdesse egy nemzeti tulajdonságunkat, melyet az ókor óta híven megőriztünk.

KALMÁR ELEK.

Kombinált igeidőalak. Kalotaszegen hallható ez az igealak: *elmenének vala*, stb. «Eppég most *ménének vala* el, s már is vissza jöttek». Ez az alak különben Erdélyben nem ismeretlen, s úgy látszik, egybeült sem. Legalább a Nyr. IV. 47. szerint Bakonyban ilyeneket is lehet hallani: *látám vala, hallám vala*. Ezeket az alakokat kétféleképp lehet magyarázni. Mondhatjuk azt, hogy a végzett mult és az elbeszélő mult kombinálásból álltak elő: *látám + látám vala v. volt*. De talán valószínűbb, hogy következőképp keletkeztek:

A népnyelv tanúsága szerint az «*írt volt v. vala*» egyszerű főmondatokban általában régebben elmultat jelent, tekintet nélkül egy más

eseményre, mely esetleg később mult el. A népnyelvi közlések erre bőven nyújtanak példákat, s csak bele kell tekintenünk a Vadrózsákba, mindjárt megjegyezzük a mondottak igazságáról. Itt a régelmultnak a képzete a «*volt v. vald*»-hoz fűződik. A nyelvérzék annyira hozzákötötte a régebben, illetve a rég-elmultság képzetét, hogy átvitte, hozzácsatolta az elbeszélő alakhoz is. Ilyen átvivéssel keletkezett tehát a *látám vala* stb. alak. Élénk elbeszélésben, a hol az ú. n. *præsens historicum*mal él a nép, megesik, hogy régebben elmúlt eseményre «*ír vala*» féle alakot is használ. Erre azonban kevés tanúsít van.

Az elmondottak igazságáról, valamint az összes dialektusbeli igeidőformák használatáról később bővebben fogok beszámolni; általában pedig meg kívánom jegyezni, hogy nem igen írhatjuk alá Szarvasnak azt az ítéletét, hogy a nép nyelve «az igeidők használásában pusztá ingadozásnál egyebet nem tanusít». (Mlgeid. 9.)

MELICH JÁNOS.

Osszét szók a magyarban. A kaukaszusi nyelvekben fölfödözött szóegyezések (XXIII. 119) kíváncsivá tettek s átnéztem Hübschmann könyvét: *Etymologie u. Lautlehre d. oss. Spr.* Csakugyan számos szóegyezést leltem s fölsorolom egyelőre a legszembeűbbeket:

ezüst: *ävzist, avžeste* stb. 119. (Schrader szerint az összét vette át);

vért: *vart'* Schild. zend *veredra* Panzer od. Schild (vö. *kard*: *k'ard?*);

asszony: *äxsîn, axsîn* Herrin, *äfsin, äfsînä* Hausfrau, Wirtin, Schwiegermutter (Hü. 38 e kettőt nem tartja egynek, pedig maga említi, hogy egy helyt *äxsîn* is a. m. Schwiegerm. Vö. 108: *üs, vosä* Frau? — *axsîn* úgy látszik eredetileg „galamb”: «*axsînak, äxsînäg* Taube, bedeutet ursp. die blauschwarze = zend *axšaena* blauschwarz» 26);

agár: vö. *igár, yegár* Jagdhund (Hü. szerint idegen er.; l. NyK. XXIII. 119);

ravasz, *róka*: *ruwas, rūwas, robas, rubas* (neupers. *rōbāh*, skr. *lōpaça*);

kerecsen: vö. «*gärciŕa* Habicht < osttürk. *garčŕa* astur palumbarius; avar. *garčŕa* Habicht, mmordw. *karčigan* id., balkarisch *qürtžŕä*» 127—8.

üstök: *stug* Locke, Büschel Haare, szkr. *stukā* Zotte;

méreg: *marg* Gift (zd. *mahrka*, új perzsa *marg* halál); finn *myrkky*;

zöld: «*zaldä* niedriges Gras, ksl. *zelo herba*»;

híd: *χīd, χēd* (zd. *haetu*, szkr. *sētu*); georgiai *χīdi*;

ár: *arŕ* Preis (szkr. *arha*).

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXII. köt. 1862—1892. Ára kötetenként II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva . . . . . 3 frt.
- NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. 1874—90. 8-adrét.
- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf Gy.
- II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.
- III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.
- IV. V. Érdy C. — VI. Tihanyi C. Kazinczy C. Horvát C. — VII. Ehrenfeld C. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömör C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. Festetics C. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — XIV. Lobkowitz C. Batthyányi C. Czech C. — Közzéteszi Volf Gy. Ára kötetenként . . . . . 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. . . . . Ára 6 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilárdy Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.
- UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. (Különnyomatok a Nyelvtudományi Közleményekből.)
- I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatók. 1879. Ára 60 kr.
- II. sz. Zúrjén nyelvmutatók. Közl. Budenz J. s Halász I. 1880. Ára 60 kr.
- III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.
- IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. . . . . Ára 60 kr.
- V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatók és nyelvtanulmányok I. 1884. . . . . Ára 60 kr.
- VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. . . . . Ára 1 frt 20 kr.
- VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. . . . . Ára 60 kr.
- IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. . . . . Ára 1 frt 20 kr.
- X. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. IV. . . . . Ára 1 frt 60 kr.
- Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. V. . . . . Ára 3 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI.** A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. . . . . Ára 2 frt.

- BUDENZ J. Magyar-ugor összehasonlító szótár. 1873—81 . . . . . Ára 5 frt.
- SZARVAS GÁBOR. A magyar igeidők. 1872 . . . . . Ára 1 frt.
- P. THEWREWK EMIL. A helyes magyarság elvei. . . . . Ára 1 frt.
- IMRE SÁNDOR. A magyar nyelvújítás divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. . . . . Ára 1 frt.
- KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) . . . . . Ára 4 frt 65 kr.
- AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J. Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt. Második füzet: Névszóképzés. 1887. . . . . Ára 80 kr.
- Sz. BÁLINT GÁBOR. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. I. füzet: szövegek. 1875. II. füzet: szótár 1876. III. füzet: nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek . . . . . ára 1 frt.
- SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. . . . . Ára 3 frt.
- SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. . . . . Ára 1 frt 20 kr. II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. . . . . Ára 2 frt 70 kr.
- SIMONYI ZS. A magyar határozók. I. köt. 1. és 2. fele 1888 és 1890. Ára 3 frt 20 kr.
- SIMONYI ZS. A magyar nyelv. A művelt közönségnek. I. k. A magyar nyelv élete. II. k. A magyar nyelv szerkezete 1889. . . . . Ára 2 frt.
- BALASSA JÓZSEF. A Phonetika Elemei, különös tekintettel a magyar nyelvre. 1886. . . . . Ára 70 kr.
- BALASSA JÓZSEF. A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése. Melléklet: A magyar nyelvjárások térképe 1891 . . . . . Ára 1 frt 80 kr.
- OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. I., II. köt.: *Oszmán-török népmesék és népdalok*. Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887—89. Ára 5 frt 10 kr.
- HÁROM KARAGÖZ-JÁTÉK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtud. Közl.-ből. Ára 1 frt)
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. . . . . Ára 2 frt.
- MUNKÁCSI BERNÁT. A Votják Nyelv Szótára 1.—3. füzet 1890—93. . . . . Ára 4 frt 50 kr.
- MUNKÁCSI BERNÁT. Vogul Népköltési Gyűjtemény. 1892. I. köt. 1. füz. Regék és énekek a világ teremtéséről . . . . . Ára 1 frt 50 kr. II. köt. 1. füz. Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi . . . . . Ára 4 frt. III. köt. 1. füz. Medvénekek . . . . . Ára 5 frt.
- A BESZTERCZEI SZÓSZEDET. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. Kiadta Finály Henrik. (A nyelvemlék hasonmásával). 1892. Ára 2 frt.
- A SCHLÄGLI MAGYAR SZÓJEGYZÉK. A XV. század első negyedéből. Közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Szamota István. 1894. . . . . Ára 2 frt.